

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

БАРДІНА ТЕТЯНА ОЛЕГІВНА

УДК 338.244.47 (1-22)

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РЕФОРМИ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Спеціальність 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, текстів і результатів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело.

_____ Т.О. Бардіна
(підпис, ініціали, прізвище здобувача)

Науковий керівник: Галич Олександр Анатолійович, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене з
вання)

Дисертація являється ідентичною іншим екземплярам
Вчений секретар ради Д.44.887.01
професор

В.І. Аранчій

Полтава – 2018

АНОТАЦІЯ

Бардіна Т.О. Розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством – Полтавська державна аграрна академія, Полтава, 2018.

Дисертація присвячена формуванню теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку в умовах реформи децентралізації, сільських територій спрямованого на підвищення якості та рівня життя населення.

У теоретичному розділі визначено сутність, основні поняття та особливості розвитку сільських територій. Досліджено поняття «сільська територія» з різних точок зору – економічної, географічної, соціологічної, політичної. На основі узагальнення думок різних науковців встановлено основні кризові чинники, що гальмують розвиток сільських територій та сформовано потенційні можливості розвитку сільських територій на засадах створення об'єднаних територіальних громад.

Визначено роль соціальної відповідальності аграрних підприємств у формуванні об'єднаних територіальних громад. На основі проведеного дослідження наведено авторське трактування поняття «соціальної відповідальності аграрних підприємств», що на відміну від існуючих, визначає її як особливий вид добровільної діяльності підприємств, який формується внаслідок відповідних економічних, екологічних та соціальних зобов'язань, спрямованих на підвищення загальної ефективності і корисності в інтересах об'єднаної територіальної громади.

Запропоновано класифікацію основних ознак наявності об'єднаних територіальних громад за напрямками: соціальна взаємодія; місце, територія простір у визначених межах; почуття спільноти та спільності людей, що формує почуття співучасті до подій, відповідальність перед громадою, колегіальні для

всіх норми діяння, взаємодію всіх учасників та продукує певний мікроклімат для потенційних інвесторів, працівників та клієнтів. Визначено основні принципи за якими функціонують об'єднані територіальні громади (конституційності та законності, добровільності, економічної ефективності, державної підтримки, повсюдності місцевого самоврядування, прозорості та відкритості, відповідальності).

Проаналізовано ресурсний потенціал розвитку Полтавської області, яка має унікальне географічне розташування, знаходиться на перетині стратегічно важливих транспортних сполучень, відмінний природний, рекреаційний, кліматичний, соціальний, культурний та економічний потенціал, що обумовлює перспективні напрями для розвитку сільських територій.

Проаналізовано результати участі об'єднаних територіальних громад у реалізації проектів матеріально-технічної допомоги, що спрямовані на урядування та розвиток суспільства, муніципальний розвиток, охорону здоров'я, підтримку реформи децентралізації, розвиток сільських територій, енергозбереження та енергоефективність, соціальну інфраструктуру та житлову політику, адміністрування освіти і науки, поводження з відходами, підтримку та допомогу вимушеним переселенцям, економічний розвиток.

Проаналізовано результати впровадження адміністративно-територіальної реформи. Встановлено, що розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації для швидкого та ефективного розв'язання нагальних потреб сільського населення не можливий, шляхом використання стандартного підходу «згори донизу», на противагу йому запропоновано використання підходу – «орієнтованого на громаду», суть якого полягає в ефективності та економічності децентралізації власних побажань влади і фінансів.

Проведено оцінку рівня та якості життя населення об'єднаних територіальних громад, шляхом використання методичного підходу оцінки місцевого розвитку, орієнтованого на громаду, що на відміну від існуючого, формується на основі соціологічного дослідження та створення графічної

моделі, яка включає показники впровадження проєктів громад: організаційний розвиток громади, якість життя членів громади, впровадження проєктів громадою, сталість громади та спільне планування.

В роботі визначено основні проблеми розвитку сільських територій, серед яких: рівень доходів сільського населення, структура видів економічної діяльності в межах сільських територій, ефективність сільського господарства, забезпеченість сільських мешканців об'єктами виробничої та соціальної інфраструктури та запропоновано практичні шляхи їх вирішення. А саме пропозиції щодо організації діяльності багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу на території об'єднаних територіальних громад, який має надавати технологічні, технічні та збутові послуги сільським домогосподарствам. Реалізація даного проєкту дозволяє членам кооперативу формувати витрати на послуги, що не перевищують собівартості, зменшувати їх на оптовій закупівлі матеріальних засобів виробництва, додатково залучити зовнішні фінансові інвестиції, забезпечити стійкий розвиток сільських територій та підвищити рівень життя населення.

Апробований методичний підхід до використання SWOT-аналізу щодо визначення потенційних можливостей розвитку сільських територій.

Набули розвитку положення щодо напрямів збільшення притоку інвестицій, прискорення темпів функціонування малого та середнього підприємництва, зростання рівня зайнятості сільського населення, концентрація місцевих бюджетів та зменшення їх не продуктивних витрат, стимулювання податків при використанні природних ресурсів, активізації зеленого та етнотуризму, збільшення виробництва свіжої органічної продукції, як складових формування короткострокового плану соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.

Визначено та обґрунтовано головні пріоритетні цілі для короткострокового планування соціально-економічного розвитку ОТГ серед яких стійке економічне зростання ОТГ, висока якість життя людини, збереження та розвиток сільської території. Досягнення намічених цілей дозволить створити

умови для економічного та соціального розвитку громади в цілому та у всіх її складових з метою формування стратегії розвитку громади у довгостроковій перспективі.

Обґрунтовано перспективні рівні реалізації соціальної відповідальності функціонуючих на території ОТГ аграрних підприємств. Вони мають відповідальність перед найманими працівниками, перед суспільством та перед місцевою громадою (всі мешканці ОТГ, не залежно від їх місця роботи).

У роботі визначено розмір залучення інвестицій для соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, що на відміну від існуючих, передбачає використання «лінії тренду» на короткостроковий період виходячи з чотирьох варіантів стратегій: базова, довгострокова затримка, прискореного розвитку та реального варіанту розвитку. Це має стати інноваційним, перспективним та абсолютно реальним мотиватором фінансування проектів розвитку об'єднаної територіальної громади.

Доведено, що реальний соціально-економічний розвиток сільських територій можливий лише за умови забезпечення рівноцінного функціонування механізму «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада», оскільки кожен з учасників відіграє надзвичайно важливу роль у процесі мобілізації ресурсів.

Ключові слова: сільські території, децентралізація, соціальна відповідальність підприємства, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, план розвитку громади, внутрішня мобільність, аграрна освіта, домогосподарства.

ABSTRACT

Bardina T.O. Development of rural areas in the context of the decentralization reform. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of a candidate of economic sciences (doctor of philosophy) in specialty 08.00.03 – Economics and national economy management – Poltava State Agrarian Academy, Poltava, 2018.

The dissertation is concerned with defining the theoretical basics and developing of practical recommendations for the rural development in the context of the decentralization reform, which are aimed to improve the population living quality and standard in the context of the decentralization reform.

The theoretical chapter defines the essence, basic concepts and features of the development of rural areas. The author investigates the concept of the «rural area» from different points of view - economic, geographical, sociological, and political. On the basis of the various scholars' opinions' generalization the main crisis factors impeding the rural development are outlined and the potential opportunities of the rural development on the basis of the united territorial communities' creation are formed.

In the study the role of the agrarian enterprises' social responsibility in the formation of the united territorial communities is identified. On the basis of the study, the author's interpretation of the notion of agrarian enterprises' «social responsibility» is provided, which as opposed to the existing ones, defines it as a special type of the enterprises voluntary activity which is formed as a result of the relevant economic, environmental and social obligations aimed at increasing the overall efficiency and the utility in the interests of the united territorial community.

The dissertation provides the classification of the main features of the united territorial communities' availability in the following lines: social interaction; place, territory, space within defined limits; a sense of community and commonality of people which forms a sense of complicity in the events, responsibility to the community, collective norms of the act, all the participants' cooperation and produces a certain microclimate for the potential investors, employees and customers. The basic

principles on which the united territorial communities function are outlined (constitutionality and legality, voluntariness, economic efficiency, state support, widespread local self-government, transparency and openness, responsibility).

The author analyzes the resource potential of the development of Poltava region which has a unique geographical position, it is located at the intersection of the strategically important transport connections, it has an excellent natural, recreational, climatic, social, cultural and economic potential, which determines the perspective directions for the development of rural areas.

The results of the united territorial communities' participation in the implementation of the logistical assistance projects, aimed at governance and society development, municipal development, health care, decentralization reform support, rural development, energy saving and energy efficiency, social infrastructure and housing policy, education and science administration, waste management, internally displaced people support and assistance, economic development, are analyzed.

The results of the administrative and territorial reform implementation are analyzed in the study. It has been determined that the development of rural areas in the context of the decentralization reform is not possible for the rapid and effective solution of the rural population's urgent needs by using a «bottom-up» standard approach, in contrast the «community-oriented» approach is offered, the essence of which is the efficiency and economy of the own wishes of power and finance decentralization.

An estimation of the united territorial communities population's level and quality of life is carried out in the study by using the methodical approach of the community-based assessment of the local development, which, as opposed to the existing one, is formed on the basis of the sociological research and the creation of a graphic model that includes indicators of the community projects implementation: community organizational development, community members life quality, community projects implementation, community sustainability and joint planning.

The study identifies the main problems of the rural development, including: the income level of the rural population, the structure of the types of economic activity within the rural areas, the efficiency of the agriculture, the rural residents provision

with the objects of industrial and social infrastructure, and the practical ways of their solution are offered. Namely, suggestions on the organization of the activity of a multifunctional agricultural service cooperative in the territory of the united territorial communities, which should provide technological, technical and marketing services to the rural households, are offered. The implementation of this project allows the members of the cooperative to form the services cost that do not exceed the cost, to reduce them on the wholesale purchase of the material means of production, to attract additionally the external financial investments, to ensure sustainable development of rural areas and to raise the standard of living of the population.

The methodical approach to using the SWOT-analysis to determine the potential of the rural development is tested.

Provisions regarding the directions of the investments inflow increase, acceleration of the small and medium enterprises functioning, growth of the rural population employment rate, concentration of the local budgets and reduction of their unproductive costs, tax stimulation while using natural resources, green and ethno-tourism revitalization, increase of the fresh organic produce production, as part of the formation of a short-term plan for the socio-economic development of the united territorial communities, have been developed.

The main priorities for a short-term planning of the UTC socio-economic development are determined and substantiated, among which are sustained economic UTC growth, high quality of human life, preservation and development of the rural area. Achievement of the set goals will create conditions for the economic and social development of the community in general and of all its components in order to formulate a community development strategy in the long run.

The prospective levels of the social responsibility realization of the agrarian enterprises operating on the UTC territory are substantiated in the study. They have a responsibility to the hired workers, to the society and to the local community (all the UTC residents, regardless of their work place).

The paper identifies the investment attraction size for the socio-economic development of the united territorial communities, which, unlike the existing ones,

implies the use of a «trend line» for the short-term based on four strategies options: basic, long-term delay, accelerated development and a realistic development option. It should become an innovative, forward-looking and absolutely real motivator for the development of a united territorial community's projects funding.

It is proved that the real social and economic development of the rural areas is only possible if the mechanism of «local community – agrarian education – agrarian enterprises – local authorities» is functioning equivalently, since each participant plays an extremely important role in the process of the resource mobilization.

Key words: rural areas, decentralization, enterprise social responsibility, agricultural service cooperative, community development plan, internal mobility, agrarian education, households.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у монографіях:

1. Бардіна Т.О. Адміністративно-територіальний устрій Полтавської області в умовах реформи децентралізації / Колективна монографія / [Ю.М. Сафонов, І. А. Маркіна, В. І. Аранчій та ін.]. – Полтава: «Сімон», 2017. – 728 с. – (Менеджмент ХХІ століття: глобалізаційні виклики).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

2. Бардіна Т. О. Європейський досвід обґрунтування програм соціально-економічного розвитку сільських територій // Інноваційна економіка. 2014. № 5 (54). С. 169-173. (Index Copernicus, РИНЦ)

3. Бардіна Т.О. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як невідємна складова розвитку сільських територій // Науковий вісник Херсонського державного університету: економічні науки. 2017. №27 (1). С. 127-130. (Index Copernicus)

4. Бардіна Т. О. Перспективи соціально-економічного розвитку Шишацької об'єднаної територіальної громади з урахування соціальної відповідальності аграрних підприємств // Науково-практичний журнал «Агросвіт». 2017. №18. С. 76–79. (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar)

Статті у наукових фахових виданнях України:

5. Бардіна Т.О. Визначення перспективних напрямів розвитку сільських територій з урахуванням аналізу сильних сторін Полтавської області // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: економічні науки. 2016. №2 (13).С. 231-236.

6. Бардіна Т.О. Ткаченко Ю.В. Сталий розвиток громад на засадах глобального партнерства: оцінка результатів III Фази проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» // Науковий вісник Сумського національного аграрного університет. Серія: економіка і менеджмент. 2017. Випуск 8 (73). С. 263-268.

Статті в закордонних наукових виданнях:

7. Bardina T. Ways to improve social responsibility of the agrarian enterprises operating in the joint territorial communities // Modern Science. 2017. №5. P. 7–13.

Тези наукових доповідей:

8. Бардіна Т.О. Екологічний напрям розвитку сільських територій/ Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: Глобальні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції: тези доповіді. Полтава, 2013. С. 25-27.

9. Бардіна Т. О. Організаційно-економічний механізм залучення аграрних підприємств до соціальної діяльності у сільській місцевості // Науковий Форум з питань сталого розвитку ЧДТУ: тези доповіді. Черкаси, 2013. С. 53–57.

10. Бардіна Т.О. Роль місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку сільських територій // Організаційно-економічний та правовий механізм функціонування аграрного сектору економіки України: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція: тези доповіді. Полтава, 2014. С.10 – 13.

11. Бардіна Т.О. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як напрям покращення соціально-економічного розвитку сільських територій // Бізнес-адміністрування в агропромисловому комплексі: напрями, проблеми, перспективи: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: тези доповіді. Полтава, 2014. С.10-12.

12. Бардіна Т.О. Особливості формування громадянського суспільства і становлення державно-приватного партнерства у аграрному секторі // Наукова дискусія: актуальні питання та перспективи розвитку економіки: Міжнародна науково-практична конференція для студентів, аспірантів та молодих учених, м.Київ: тези доповіді. Київ, 2015. С.84-85.

13. Бардіна Т.О. Розвиток соціальної інфраструктури села в ринкових умовах/ Економіка, підприємництво та бізнес-культура: трансформації в умовах розвитку інновацій: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: м. Херсон: тези доповіді. Херсон, 2015. С. 152-153.

14. Бардіна Т.О. Співпраця з міжнародними проектами, як один із механізмів вирішення проблем розвитку сільських територій / Перспективи сталого розвитку економіки: національний та регіональний аспекти: Міжнародна науково-практична конференція м. Дніпропетровськ: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2015. С. 101-102.

15. Бардіна Т.О. Потенційні можливості соціально-економічного розвитку сільських територій Полтавської області / Збірник наукових праць та тез наукових доповідей за Матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції 06–08 травня 2017 року. Київ, 2017. 537 с. (НДІСР). (Наукові розробки, передові технології, інновації).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	2
ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	10
1.1.Сутність, основні поняття та особливості розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації.....	10
1.2. Методологічні засади соціально-економічного розвитку сільських територій.....	22
1.3.Роль соціальної відповідальності аграрних підприємств у формуванні об'єднаних територіальних громад	33
<i>Висновки до розділу 1</i>	47
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	49
2.1.Ресурсний потенціал розвитку сільських територій.....	49
2.2.Адміністративно-територіальний устрій сільських територій в умовах реформи децентралізації.....	80
2.3.Оцінка рівня та якості життя населення об'єднаних територіальних громад.....	94
<i>Висновки до розділу 2</i>	119
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	121
3.1.Напрями розвитку економічної спроможності об'єднаних територіальних громад.....	121
3.2.Перспективи соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах реформи децентралізації.....	139
3.3.Шляхи удосконалення соціальної відповідальності аграрних підприємств, що функціонують на території об'єднаних територіальних громад.....	159
<i>Висновки до розділу 3</i>	172
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	192

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ОТГ – об'єднана територіальна громада

ЄС – Європейський союз

ПРООН – програма розвитку Організації об'єднаних націй

ОДА – Обласна державна адміністрація

ВВП – валовий внутрішній продукт

СОК – сільськогосподарський обслуговуючий кооператив

МРГ – місцевий розвиток, орієнтований на громаду

ОЕСР – організація економічного співробітництва та розвитку

ПДСЕР – план дій сталого економічного розвитку

ІСЕ – інформаційна система моніторингу

ОСББ – об'єднання співвласників багатоквартирних будинків

ДФРР – державний фонд регіонального розвитку

СРР – стратегія регіонального розвитку

БСОК – багатофункціональний сільськогосподарський обслуговуючий кооператив

ЗМІ – засоби масової інформації

МСП – малі та середні підприємства

ВСТУП

Актуальність теми. Серед комплексу реформ, які успішно реалізовані в країнах Європейського союзу, децентралізацію публічної влади без перебільшення можна назвати реформою № 1, і вона є ключовою в розвитку державної політики у сфері місцевого самоврядування в Україні.

Децентралізація та формування об'єднаних територіальних громад, що розпочалась із добровільного процесу територіального об'єднання громад по всій країні, є основою для радикальних змін сільських територій, зокрема докорінної перебудови відносин між центральними регіональними та місцевими органами влади. Ці нові громади створюють певні правові, економічні, соціальні та психологічні умови для мешканців сільських територій та спільно з місцевими органами влади й бізнесом мають адаптуватися до ринкових вимог.

Розвиток об'єднаних територіальних громад (ОТГ) дає можливість охопити широке коло економічних відносин на глобальному, регіональному та локальному рівнях, ураховуючи те, що формування сільських територій є більш досконалою економічною системою, здатною вирішувати сукупність суперечностей, які з'являються на цей час.

Проблема розвитку сільських територій не нова, над її вирішенням працювало чимало науковців: О. Булавко, Т. Булах, М. Бутко, П. Гайдучий, Ю. Данько, В. Дієсперов, Б. Данилишин, О. Карий, А. Коноваленко, М. Кропивко, М. Малік, Л. Мармуль, с. Мельник, В. Месель-Веселяк, О. Павлов, П. Саблук, Г. Сапожник, В. Шаповал, В. Юрчишин та ін.

Не зважаючи на значну кількість зарубіжних і вітчизняних публікацій, чимало теоретичних і практичних питань розвитку сільських територій і їхніх громад залишаються недостатньо вивченими.

Нагальним є аналіз сучасного стану та пошук дієвих механізмів розвитку сільських територій. Окрім того, слід ураховувати соціальну відповідальність аграрних підприємств, які функціонують на території громад, щодо підвищення якості та рівня життя населення сільської місцевості.

Сьогодні невирішеними залишається низка питань: оцінка розвитку сільських територій, орієнтованих на громаду; організація багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (БСОК) для домогосподарств; формування кадрового потенціалу аграрних підприємств, що знаходяться на території ОТГ. Усі ці та інші проблеми обумовили вибір теми дисертації, її мету, завдання та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Полтавської державної аграрної академії за темою: «Теоретико-методологічні і практичні засади ринкового розвитку, прогнозування макроекономічного планування і державного регулювання в системі управління економікою, підприємницькій, соціально-економічній діяльності на рівні галузі сільського господарства та сільських територій» (номер державної реєстрації 0117U003096), у межах якої здобувач досліджував розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка дієвих практичних рекомендацій щодо розвитку сільських територій, спрямованих на підвищення якості та рівня життя населення в умовах реформи децентралізації та створення ОТГ. Відповідно до мети були поставлені та вирішувалися такі завдання:

- узагальнити сутність, основні поняття та особливості розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації і створення ОТГ;
- встановити сутність, роль та напрями соціальної відповідальності аграрних підприємств під час формування ОТГ;
- здійснити моніторинг ресурсного потенціалу розвитку сільських територій;
- оцінити рівень та якість життя населення ОТГ;
- визначити перспективні напрями розвитку економічної спроможності ОТГ, ураховуючи соціальну відповідальність аграрних підприємств;

- обґрунтувати методичні підходи щодо перспективних напрямів соціально-економічного розвитку ОТГ;

- розробити рекомендації щодо шляхів удосконалення соціальної відповідальності аграрних підприємств для формування їхнього кадрового потенціалу та подальшого соціально-економічного розвитку сільських територій.

Об'єктом дослідження є процес впровадження та наслідки реформи децентралізації для розвитку сільських територій.

Предметом дослідження є науково-теоретичні, методичні та практичні засади розвитку сільських територій в умовах упровадження реформи децентралізації.

Методи дослідження. Під час виконання дисертаційної роботи застосовувалися загально-наукові методи, зокрема теоретичного порівняння та узагальнення для визначення сутності понять «сільська територія» та «соціальна відповідальність»; монографічний – для дослідження та узагальнення думок вітчизняних та зарубіжних науковців; структурно-логічний аналіз – для висунення та розробки перспективних пропозицій щодо підвищення соціальної відповідальності аграрних підприємств. Діалектичний та абстрактно-логічний методи застосовувалися задля формулювання висновків та теоретичних узагальнень. Крім того, використані спеціальні методи економічних досліджень: статистичні методи – для аналізу сучасного стану соціально-економічних показників розвитку сільських територій, графічний – для схематичного відображення демографічних, соціальних, економічних показників; соціологічний – при опитуванні жителів сільських територій; аналітичного прогнозування – для прогнозування розвитку досліджуваних територій; метод фокус-групи – для дослідження думки представників аграрних підприємств, лідерів громадської думки, органів місцевого самоврядування, представників закладів вищої освіти аграрного профілю; SWOT-аналіз – для визначення слабких і сильних сторін функціонування сільських територій та можливих загроз для їхнього розвитку; метод прогнозування – для побудови «лінії тренду»

та сценаріїв розвитку сільських територій у таких варіантах: базовий, довгострокова затримка, прискорений розвиток та реальний варіант розвитку.

Інформаційною основою проведеного дослідження є ключові законодавчі, нормативно-правові акти, які регулюють розвиток сільських територій, наукові праці визначних вітчизняних та зарубіжних науковців; аналітичні та статистичні матеріали головного управління статистики у Полтавській області, Спільного проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєвими результатами дослідження, що містять наукову новизну, є:

вперше:

- запропоновано порядок відбору здобувачів вищої освіти під час отримання першого робочого місця у конкурсному відборі за попередньої наявності угоди за мотиваційними факторами та реалізації права на академічну внутрішню мобільність студентів аграрних закладів вищої освіти. Це дасть можливість залучити молодих, прогресивних, висококваліфікованих фахівців до подальшого соціально-економічного розвитку сільських територій;

удосконалено:

- методичний підхід визначення розміру залучення інвестицій для соціально-економічного розвитку ОТГ, що, на відміну від існуючих, передбачає використання «лінії тренду» на короткостроковий період і враховує чотири варіанти стратегії: базова, довгострокова затримка, прискорений розвиток та реальний варіант розвитку. Це має стати інноваційним, перспективним та абсолютно реальним мотиватором фінансування проектів розвитку ОТГ;

- методичний підхід оцінки місцевого розвитку, орієнтованого на громаду, що, на відміну від існуючих, спирається на соціологічні дослідження та створення графічної моделі, яка включає показники впровадження проектів громад: організаційний розвиток громади, якість життя членів громади, упровадження проектів громадою, сталість громади та спільне планування;

- категоріальний апарат поняття «соціальної відповідальності аграрних підприємств», що на відміну від існуючих, визначає її як особливий вид

добровільної діяльності підприємств, який формується внаслідок відповідних економічних, екологічних та соціальних зобов'язань, спрямованих на підвищення загальної ефективності й корисності в інтересах територіальної громади;

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо характерних ознак, за якими визначають наявність об'єднаних територіальних громад за напрямками: соціальна взаємодія; місце, територія, простір у визначених межах; почуття спільноти та спільності людей. Це формує почуття співучасті до подій, відповідальності перед громадою, колегіальні для всіх норми діяння, взаємодію всіх учасників та продукує певний мікроклімат для потенційних інвесторів, працівників та клієнтів;

- пропозиції щодо організації багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу на території ОТГ для надання технологічних послуг сільським домогосподарствам. Реалізація проекту членами кооперативу дає змогу спланувати витрати на послуги, що не перевищують собівартість, зменшити їх на оптовій закупівлі засобів захисту рослин, додатково залучити зовнішні фінансові інвестиції, забезпечити стійкий розвиток та підвищити рівень життя населення;

- положення щодо використання SWOT-аналізу та визначення потенційних можливостей розвитку сільських територій досліджуваного регіону щодо збільшення інвестицій, прискорення темпів функціонування малого та середнього підприємництва, зростання рівня зайнятості сільського населення, концентрації бюджетів та зменшення їхніх продуктивних витрат, стимулювання раціонального використання природних ресурсів, активізації зеленого та етнотуризму, виробництва органічної продукції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в подальшому використанні матеріалів дослідження органами державної влади, місцевого самоврядування, представниками ОТГ та представниками освітніх установ для розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації.

Механізм відбору здобувачів вищої освіти під час отримання першого робочого місця шляхом реалізації їхнього права на академічну мобільність та впровадження авторського проекту «Внутрішня мобільність студентів аграрних ВНЗ України», рекомендованого до впровадження Науково-методичним центром інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта» (Довідка про впровадження № 297 від 25.08.2017 р.).

Пропозиції щодо організації багатофункціональних сільсько-господарських обслуговуючих кооперативів для домогосподарств на території ОТГ враховані при наданні рекомендацій у плануванні розвитку сільських територій Департаментом агропромислового розвитку Полтавської ОДА (Довідка про впровадження № 01-14/103 від 15.12.2017 р.).

Пропозиції щодо розвитку напрямів економічної спроможності ОТГ та механізму успішного функціонування розвитку сільських територій «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада» використано для формування короткострокового плану соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ (Довідка про впровадження № 2461 від 26.12.2017 р.).

Запропоновані практичні рекомендації щодо порядку відбору здобувачів вищої освіти в отриманні першого робочого місця та положення формування і використання фонду Підтримки ініціатив громади прийнято до впровадження аграрним підприємством ПП «Агроекологія» (Довідка про впровадження № 996 а від 05.12.2017 р.).

Теоретичні та практичні рекомендації щодо використання SWOT-аналізу та визначення потенційних можливостей розвитку сільських територій використовується в навчальному процесі ПДАА під час викладання таких дисциплін: «Підприємництво і бізнес-культура», «Сталий розвиток сільських територій», «Організація і управління в екологічній діяльності» (Довідка про впровадження № 01-06/133 від 08.11.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Виконана автором дисертаційна робота є самостійною працею, у якій автор вирішував теоретичні, методичні і практичні проблеми щодо розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті положення, які є особистим набутком здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи апробовані під час участі у: Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: Глобальні виклики та перспективи розвитку» (м. Полтава, 2013 р.), Науковому Форумі з питань сталого розвитку (м. Черкаси, 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Організаційно-економічний та правовий механізм функціонування аграрного сектору економіки України» (м. Полтава, 2014 р.), Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Бізнес-адміністрування в агропромисловому комплексі: напрями, проблеми, перспективи» (м. Полтава, 2014 р.), Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Наукова дискусія: актуальні питання та перспективи розвитку економіки» (м. Київ, 2015 р.), Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Економіка, підприємництво та бізнес-культура: трансформації в умовах розвитку інновацій» (м. Херсон, 2015 р.), Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи сталого розвитку економіки: національний та регіональний аспекти» (м. Дніпро, 2015 р.), IV Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові розробки, передові технології, інновації» (м. Київ, 2017 р.).

Публікації. За матеріалами дисертаційної роботи опубліковано 15 наукових праць, з яких 12 – одноосібно, зокрема 1 стаття – у колективній монографії, 3 статті – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття – у закордонному науковому виданні, 2 статті – у науковому фаховому виданні України та ще 8 в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 225 сторінок, з яких основна робота становить 174 сторінки. У роботі наведено 50 таблиць, 26 рисунків та 7 додатків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Сутність, основні поняття та особливості розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації

Сьогодні Україна переживає складні часи, а аграрна сфера є однією з найбільш стабільних, але водночас занедбаних у соціальному відношенні. Ми переконані в тому, що лише за умови успішного функціонування села можливий економічний ріст та розвиток будь-якої країни, в тому числі й України. Тільки високий рівень соціально-економічного розвитку сільських територій є однією з основних умов продовольчої безпеки України та її економічної стабільності та незалежності.

У результаті складних економічних перетворень, що відбувалися в Україні керівництвом держави допущено велику помилку в управлінні – недооцінку впливу соціально-економічного розвитку сільських територій на розвиток країни в цілому.

Економіка та соціальна сфера повинні злагоджено функціонувати для людини, а не навпаки, що і надає даному питанню особливої уваги та значимості. Питання розвитку сільських територій не нове. Багато вчених присвятили велику кількість своїх праць дослідженню даної проблеми, зокрема питанням розвитку сільських територій займалися О. Булавко [31], Т. Булах [33], М. Бутко [34], П. Гайдуцький [37], В. Дієсперов [51], Б. Данилишин [48], М. Кропивко [87], М. Малік [103], с. Мельник [105], В. Месель-Веселяк [99], О. Павлов [118], П. Саблук [142], В. Юрчишин [174] та ін.

На думку Т. Булах існує два основних принципи, яким підпорядковується розвиток будь-яких територій: позиційної та функціональної відповідності.

Принцип позиційної відповідності – пов’язаний з необхідністю врахування територіального та просторового розташування землі відносно інших об’єктів та природних ресурсів, а якщо у більш широкому розумінні – всього соціально-економічного становища.

Принцип функціональної відповідності свідчить про використання земель в залежності від їхніх внутрішніх природних характеристик та економічних ресурсних цінностей [33, с. 18].

Територіальний розподіл на промислові високоурбанізовані зони (мегаполіси, міста) та сільські території відбувається безпосередньо за принципами оцінки інфраструктури та економічних систем. Іноді виділяють і малодоступні зони та території, на яких не проживають люди. Тому можемо стверджувати, що система соціально-економічних інструментів, що у подальшому відіграють значну роль у територіальному розвитку як окремого регіону, так і всієї країни, формується на основі відповідного територіального поділу. У процесі функціонування будь-якої держави сільські території мають важливе значення. Якщо проаналізувати світові показники – вони становлять 74 % від загальної площі, на якій проживає 52 % від усього населення та виробляється 31 % світового ВВП [38, с. 15].

Проаналізувавши дослідження різних науковців та враховуючи важливість значення розвитку сільських територій, перед нами постає нагальне завдання – чітко визначити та розмежувати такі терміни, як село, сільська територія, сталий економічний розвиток сільських територій, сільське господарство, типологізація територіального устрою та визначення оптимальної моделі ефективного управління та економічного розвитку [117, с. 201].

На сьогоднішній день не існує унікального, єдиного визначення категорії «сільські території», оскільки різними вченими вони трактуються по-різному.

Відповідно до етимологічного походження – слово «село» слов’янське та означає «населене місце, двори, будівлі», «поле, земля» [160].

Селом в давнину називали поселення, де проживав власник земель і перебували люди, зазвичай це були робітники. На початку XX століття

місцевість, де була церква і називалася селом. Пройшло багато років, але до однієї думки – єдиного значення, науковці всього світу так і не прийшли і трактують значення «село», «сільська територія» і «сільська місцевість» по-різному.

Відомий економіст С. І. Мельник визначає «сільську територію», як один із історично сформованих елементів поселенської мережі, який поєднує функціональну та організаційну сукупність селищ, сіл, хуторів, односімейних та інших жилих утворень, що знаходяться під чіткою юрисдикцією сільських та селищних рад [105, с. 342].

На думку В. П. Славова і О. В. Коваленка, «сільська територія» являє собою економічно-екологічну категорію, регіонально-територіальне утворення, що має специфічні природно-кліматичні, соціально-економічні умови, де економічно та екологічно збалансовані між собою та енергетично пов'язані різні ресурси (матеріальні, природні, трудові, фінансові, інформаційні, енергетичні, тощо) головною метою якої є створення суспільного продукту конкретно визначеної території та повноцінно сформованого життєвого середовища задля сучасного та наступних поколінь [152, с. 69].

Якщо визначати поняття «сільська територія» з точки зору соціології, економіки, економічної та соціальної географії, то це залюднена територія за великими містами включаючи її природні умови, ресурсний потенціал, сільське населення та уречевлену працю з різними елементами матеріальної культури [24, с. 102].

Відповідно до проекту Закону України «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості», «сільська територія» – це територія, що має чітко виражені межі, де частка сільського населення (у його загальній чисельності) перевищує 15-50 %. Сільська територія поділяється на: виражену сільську місцевість – частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 50 %; сільську місцевість – частка сільського населення складає 15-50 % чисельності всіх жителів [131].

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил та загальноекономічних відносин «сільську територію» розглядають як основну складову соціально-економічної територіальної системи, розвиток якої, головним чином, визначається ступенем зрілості різних внутрішньо-системних зв'язків, економічної, соціальної сфери та органів управління. Таким чином сільські території характеризуються наявністю наступних специфічних якостей:

- цілісності (об'єднання цілей, структури та функції);
- автономності (прагнення до впорядкованості);
- відносної стійкості (зберігання та розвиток внутрішньої структури);
- двовимірне управління (визначення загальних районних пріоритетів, економічних інтересів господарських суб'єктів та диференціація економічних нормативів центру, місцевих ініціатив населення) [33, с. 47].

Ще одним із важливих завдань є визначення типологізації сільських територій, що є необхідною складовою для забезпечення переходу до їх економічного розвитку. Типологізація територіального поділу – це окремий інтеграційний елемент, що має вплив на базу кількісних економічних показників стану розвитку сільських територій, їх динаміку, потенційно можливі конкурентні переваги та створення ефективної управлінської структури різних рівнів, ефективне використання бюджетних ресурсів [168, с. 47].

У більшості розвинених країн світу з початком 90-х років усе частіше почали виникати проблеми, що були пов'язані із системою кількісного та якісного обліку показників соціальної та економічної сфери на сільських територіях. Як результат вирішення даного питання у рамках проекту «Сільський індикатор», що впроваджувався Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), фахівцями було вперше створено регіональну типологізацію та єдину регіональну систему збору, обробки та безпосередньої презентації проаналізованих даних на міжнародному рівні. Таким чином, в залежності від приналежності населення дослідниками виявлено наступну класифікацію районів:

- переважно сільські (якщо понад 50 % населення можна відвести до сільських органів місцевого самоврядування);
- сильно виражені сільські (якщо кількість населення, що відносяться до органів місцевого самоврядування складає від 15 до 50 %);
- переважно урбанізовані (менше 15 % населення відносяться до органів місцевого самоврядування у сільській місцевості) [106].

Аналіз різних наукових досліджень дозволяє виокремити наступну типологізацію сільських регіонів, наведену у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Типологізація сільських регіонів

Назва	Короткий опис
Економічно інтегровані	розташовані поблизу економічних центрів та характеризуються зростаючою кількістю населення, багатосторонніми пропозиціями робочих місць, а також високорозвиненою інфраструктурою. Першочерговим завданням у таких регіонах є забезпечення економічної рівноваги та захист економічної системи. У сільському господарстві часто виникає проблема, пов'язана з наявністю оптимальних умов виробництва і збуту, але високі ціни на землі зменшують ці переваги місця розташування
Перехідні (середні)	характеризуються порівняно сприятливими економічними перспективами розвитку, особливо якщо мають центральне місцезнаходження та достатній зв'язок із транспортною системою. Крім того, численні сільські органи місцевого самоуправління все ще залежать від сільського господарства та пов'язаних із ним галузей економіки. Майбутній розвиток регіонів визначається перш за все двома факторами: швидкістю структурних змін у пріоритетному секторі, насамперед сільському господарстві, і темпами створення альтернативних можливостей зайнятості
Віддалені	характеризуються, як правило, низькою густотою населення, несприятливою демографічною ситуацією, низькими доходами та високою залежністю від пріоритетного сектору; периферійним місцезнаходження і часто несприятливою топографічною структурою, а також порівняно відсталою інфраструктурою, що проявляється в найменших перспективах економічного розвитку. Несприятливі умови виробництва і віддаленість від ринків збуту негативно впливають на ведення сільського господарства

Джерело: розроблено автором за даними [119]

Отже, найбільш віддалені регіони мають найбільші вимоги до політики соціально-економічного розвитку сільських територій. Першочерговою ж метою розвитку сільських територій має стати забезпечення рівноваги між наданням

соціально-економічних послуг та досягненням підвищення якісно-орієнтованих стандартів життя, відповідно економічної ефективності та стратегічного менеджменту [117, с. 123].

Сільський розвиток має виконувати сукупність функцій, що є надзвичайно важливими задля загального розвитку сільських територій, основними, на думку В. В. Юрчишина із яких є наступні:

Таблиця 1.2

**Функції сільського розвитку,
необхідні для розвитку сільських територій**

Назва функції	Основний зміст
Суспільно-політична	Сільський розвиток повинен здійснювати безпосередньо в інтересах селян, забезпечуючи водночас зміцнення сільськогосподарського і всього агропродовольчого блоку економіки виходячи із суспільних інтересів
Соціально-економічна	Заключається у виведенні сільського розвитку на рівень, який би задовольняв не лише соціальні та економічні потреби окремих територій, а і країни в цілому
Відроджувальна	Функціональним призначенням якої є прискорення і поглиблення соціально-економічної результативності відроджувальних процесів на селі. В сучасних умовах розвитку села вона є провідною
Консолідуєча	Вимагає цілеспрямованої інтеграції органів влади, науки, виробничих, соціальних та інших структур, покликаних забезпечити всі без винятку потреби сільського розвитку
Психологічна	При якій ефективно здійснюваний сільський розвиток набуватиме такої ролі, згідно з якою оздоровлюватиметься загальна соціально-психологічна ситуація на селі, зміцнюватимуться сподівання сільських жителів і їх покоління на краще майбутнє

Джерело: розроблено автором за даними [175, с. 5]

На нашу думку, значення терміну «сільський» має, в першу чергу, територіальну приналежність незалежно від рівня соціально-економічного розвитку та способу землекористування. Аналізуючи дослідження різних науковців – відсутність чітко визначеного поняття досліджуваної нами категорії дуже часто призводить до складнощів у процесі збору інформації, пошуку соціально-економічних показників та відповідних статистичних даних, так як

адміністративний кордон чи територія дії впливу обраного економічного сектору можуть не збігатися із певною сільською місцевістю. Саме тому на практиці дане поняття розмежовується окремими адміністративними межами суб'єктів державного устрою – на обласні, районні, сільські адміністрації [72, с. 51].

Сільські території включають у себе соціальні, економічні, виробничо-господарські, політичні, екологічні, природні складові, що безпосередньо підпорядковуються органам місцевого самоврядування, територіальним громадам, органам державної влади та бізнесу.

Соціально-економічні системи, як правило, мають здатність до саморегуляції (у незначних межах). Але іноді вплив значних внутрішніх та зовнішніх факторів, що порушують рівновагу системи викликають необхідність використання зовнішнього регулювання. Так, наприклад, значна неефективність ринкового саморегулювання питань соціального захисту населення, безробіття, інфляції, тягне за собою необхідність державного втручання та вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій [93, с. 127].

Регулювання ж має прямо пропорційну залежність від планування та надає можливість окремим суб'єктам регулювання визначати оптимальний варіант для їх розвитку, знайти необхідні ресурси задля досягнення поставленої мети. Отже, регулювання і планування – взаємодоповнюючі елементи в управлінні соціально-економічним розвитком сільських територій. Регулювання це одна із головних функцій управління, тому що для здійснення відповідного процесу регулювання необхідно використовувати фактично всі функціональні важелі управління: аналіз, координація, мотивація та контроль.

Сільське господарство є однією з складових забезпечення національного добробуту, тому це визначає необхідність державного втручання в питання забезпечення розвитку українського села. Однією із стратегічних цілей державної політики є створення умов сталого розвитку українського села. Кризовий стан сільських поселень вимагає переосмислення ролі держави в цій сфері і пошуку шляхів виходу з ситуації, що склалася. Без державної підтримки

сільські ради не в змозі ефективно проводити соціальні реформи, задовольняти основні життєві потреби сільського населення [95].

В умовах сьогодення, регулювання розвитку сільських територій здійснюється не лише державою, але й іншими суб'єктами господарювання. Відповідно до суб'єктів регулювання Г. Л. Монастирський класифікує його на наступні види:

- державне регулювання;
- самоврядне регулювання;
- ринково-інституційне регулювання;
- громадське регулювання.

Самоврядне регулювання – сукупність різних методів та форм цілеспрямованого впливу окремих органів сільського самоврядування на соціально-економічний розвиток їх власних населених пунктів з головною метою досягти поставлених цілей. Цілі, як правило, визначаються в рамках державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку відповідних територій. Тому самоврядне регулювання (поряд з державним) можна назвати владним регулюванням, адже і в держави, і в місцевих органів самоврядування мета одна – забезпечення сталого розвитку України. Методи регулювання державної та місцевої влади також ідентичні і відрізняються лише масштабом прийняття рішень [107, с. 21].

Ринково-інституційне регулювання розвитку сільських поселень проводять інститути ринкової інфраструктури (банки, біржі, консалтингові компанії, лізингові фірми). Через нерозвиненість інститутів ринку їх регулююча дія поки що незначна, але має потужний потенціал росту.

Громадське регулювання – це регулювання соціально-економічних процесів громадськими організаціями, політичними партіями, іншими органами самоорганізації населення. Оскільки, сільська громада є де-факто громадським об'єднанням, то в умовах сільського самоврядування громадське і самоврядне регулювання фактично ідентичні [107].

Разом із загальною кризою національної економіки, втратою керованості, недофінансуванням та іншими чинниками, швидше історичного, ніж поточного характеру, криза українського села в даний період, на думку автора, обумовлена такими причинами:

- зниженням в суспільній свідомості і державній соціально-економічній політиці значущості села в житті суспільства;
- втратою керованості з боку держави процесами соціально-економічного розвитку села;
- руйнуванням сільських громад і механізмів самоорганізації сільського життя;
- повною залежністю села від сільського господарства.

Власне від того, наскільки адекватними будуть шляхи і засоби, направлені на мінімізацію впливу вказаних обставин на життя села, залежать тенденції його розвитку на найближчу і на віддаленішу перспективу.

Реформа сільської економіки є надзвичайно складним процесом, також залежним від ринкових реформ у загальнодержавному масштабі. Перші реформатори національної економіки незалежної України (на початку 90-х років минулого століття) вважали, що ринок, як саморегулююча система, сам відрегулює економіку і зробить її ефективною. Але понад двадцятилітній досвід реформування свідчить про зворотне. В основу методології продовження сільського реформування необхідно покласти інституціональний підхід, що включає систему принципів перетворення села, направлених на зміну базисних складових існуючого сільського устрою (форм власності, форм господарювання та економічних умов на селі), за допомогою:

- а) врахування специфіки українських інститутів-умов;
- б) впливу через інститут-чинник;
- в) дії інститутів-механізмів [108, с. 239].

Наведені складові поділяються на відповідні елементи, властивості яких і розкривають їх суть і визначають певні функції сільських територій, коротка характеристика яких наведена у таблиці 1.3.

Основні функції сільських територій

Назва функції	Коротка характеристика
Виробнича	задоволення потреб суспільства в продовольстві та сировині, продукції для різних галузей та видів господарської діяльності
Соціально-демографічна	відтворення сільського населення, забезпечення сільського господарства та інших галузей економіки трудовими ресурсами, значним людським капіталом
Культурна та етнічна	зберігання самотутньої національної культури, народних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору, досвіду ведення сільського господарства та освоєння природних ресурсів, охорона пам'яток природи, історії та культури, розташованих на сільських територіях
Екологічна	підтримання екологічної рівноваги в аграрних регіонах та на всій території країни, утримання заповідників, заказників, національних парків та ін.;
Рекреаційна	створення умов для відновлення здоров'я і відпочинку міського та сільського населення
Просторово-комунікаційна	надання просторового базису для розміщення виробництв та обслуговування інженерних комунікацій (доріг, ліній електропередачі, зв'язку, водопроводів тощо)
Соціального контролю над територією	сприяння сільського населення державним органам у забезпеченні громадського порядку та безпеки в поселеннях й територіях. Багато вчених-аграрників дотримуються думки, що аграрне виробництво є системоутворюючою галуззю на сільських територіях. При цьому не враховується відповідність спеціалізації території, природно-кліматичних умов та вимог ринку

Джерело: розроблено автором за даними [141]

Сьогодні, в час соціально-економічних та політичних перетворень в Україні головними завданнями розвитку сільських територій, на нашу думку, являються:

– створення на сільських територіях таких господарських систем, які можуть розвиватися самостійно на підставі формування економічного обороту природних ресурсів у результаті розвитку конкурентоспроможного і гармонійного екологічно сільського господарства, диверсифікації агровиробництва, підвищення економічної активності мешканців, відродження діючих та розвиток нових форм виробництв, розвиток сучасної виробничої та інформаційної інфраструктури, розвиток місцевої промисловості з переробки сільськогосподарської сировини, всебічний розвиток кооперації у виробничій, збутовій, фінансовій та інших сферах, зміцнення ринкового простору та відповідних виробничо-збутових зв'язків;

- розвиток місцевого самоврядування для формування соціально-організованого та відповідального громадянського суспільства на селі;
- підвищення привабливості проживання населення на сільських територіях;
- підвищення конкурентоспроможності сільських територій.

Сталий розвиток будь-якої території визначається сукупністю соціально-економічних і природно-екологічних чинників [143, с. 19]. Ігнорування будь-якого із них призведе до дисбалансу і перешкоджанню процесу розвитку. Тільки після визначення усіх чинників, які впливають на розвиток сільських територій можливо розробити стратегію задля вирішення проблемних питань пов'язаних із розвитком сільських територій.

Серед ключових чинників сталого розвитку сільських територій одне із провідних місць займає гармонізація соціальних, економічних та екологічних складових відповідно до інституціонального середовища. Основними чинниками формування та функціонування сільських територій на думку А. Руснака є:

- регіональні (ресурсні, чинники місця розміщення, умови розвитку; функціональна сумісність різних видів діяльності на певній території);
- управлінські, що включають рішення та обґрунтування щодо стратегій розвитку сільських територій;
- самоорганізації;
- невизначеності.

При цьому сільські території мають певні обмеження (імперативи) ефективного розвитку та функціонування: недосконале законодавство, недостатня державна підтримка, у т. ч. фінансова та інвестиційна; слабе інформаційне забезпечення та відсутність соціальної захищеності сільського населення [51, с. 53].

Всі показники, які визначають умови та потенційні можливості соціально-економічного розвитку сільських територій, можна розділити на декілька груп, характеристика яких наведена у таблиці 1.4.

**Характеристика показників
потенційних можливостей розвитку сільських територій**

Назва показника	Характеристика показника
Виробничо-економічний розвиток	Пов'язаний з рівнем розвитку аграрного виробництва і його станом в умовах ринку, розвиток тієї продукції та сфери послуг, що користуються попитом.
Соціально-економічний розвиток	Пов'язаний безпосередньо із сільським населенням, способом розселення, його культурою, рівнем зайнятості, доходами, їх соціальним забезпеченням, умови проживання та інфраструктурою.
Збереження природної, культурної та духовної спадщини	Викликані, в першу чергу, наявністю природних ресурсів, є одним з ключових показників, що визначають можливість та економічну значимість сільської території. Важливу роль відіграє історичне минуле території, значення для нового покоління, наявність та збереження духовної спадщини.
Інституційних перетворень	Пов'язані з участю у системі багатофункціонального розвитку сільських територій, характеризують співпрацю влади з громадою, системи управління на місцях, регіонах та країні.

Джерело: розроблено автором за даними [102]

Проаналізувавши досвід реалізованих проектів, що стосуються напрямку розвитку сільських територій у розвинутих країнах, ЄС можемо виділити основні пріоритети, яких ми повинні дотримуватися при плануванні власних інноваційних проектів в Україні:

- комплексність – у проектах розвитку мають бути розглянуті всі можливі напрямки впровадження господарської діяльності, реалізація яких допоможе підвищити доходи сільського населення. Кожна надана пропозиція, що стосується збільшення як зайнятості, так доходів, повинна бути всебічно обґрунтованою із економічної, правової та соціальної точок зору та сприяти вирішенню не лише регіональних питань, а і розвитком всієї сільської території;
- відкритість – при роботі з проектування заходів проектів повинні використовуватися переважно методи інтерактивного (тобто за участю населення) планування; всі досягнуті результати повинні бути всебічно

висвітленими у місцевих ЗМІ, обговорені із місцевою громадою під час зустрічей;

- широка участь населення – у ході розробки та реалізації будь-яких проектів, залучати якомога більшу кількість місцевих мешканців, що дозволить бути максимально орієнтованим на відповідні соціальні групи населення. Об'єднання зусиль допоможе сформувати спільні інтереси задля розвитку спільних сільських територій;

- опора на місцеві ресурси – являє собою досягнення обраних цілей задля розвитку сільських територій, за рахунок залучення місцевих матеріально-технічних, економічних, природних та соціальних ресурсів, що дозволить забезпечити зайнятість населення та підвищить доходи місцевих жителів [69].

Таким чином, соціально-економічний розвиток сільських територій та питання вирішення соціальних проблем сільського населення – це одна з основних умов безконфліктного, мирного, демократичного розвитку суспільства, економічне та соціальне благополуччя, і саме тому він має стати пріоритетним напрямком розвитку нашої держави.

Сільські території сьогодні займають важливу роль у сучасному світі, залишаючись одним із основних стабілізаторів розвитку системи. Саме тому на етапі розвитку аграрної економіки особливої уваги набувають питання сталого соціально-економічного розвитку сільських територій і формування цілісної загальнодержавної стратегії розвитку сільських територій та ведення соціально-відповідального бізнесу в Україні.

1.2. Методологічні засади соціально-економічного розвитку сільських територій

Питання розвитку сільських територій фігурує перед багатьма викликами сьогодення, як зовнішніми, так і внутрішніми, що мають вагоме значення не

тільки для селян і аграрних товаровиробників, але й для покупців і платників податків. Дані виклики потребують переосмислення цілей аграрної політики, конфігурацій її розвитку і втілення. Відбувається своєрідна еволюція: відмова від типової галузевої аграрної політики до направленої на багатофункціональність поведінки розвитку села, суттєвим елементом якої є збалансований розвиток сільського господарства та інших новітніх галузей агропромислової економіки, соціальний розвиток і збереження навколишнього природного оточення [176, с. 25].

Зовнішній тиск на аграрну галузь викликаний як об'єктивними процесами зламів у світовій економіці, так і урядовою політикою, яка породжує комерційні та міжнародні взаємозв'язки. Наведемо умови, що потребують ґрунтового методологічного трактування розвитку сільських територій:

- інтеграційні та глобалізаційні процеси, а також міжнародні лібералізаційні тенденції економічних взаємин;
- зміна поведінки, звичок і прерогатив споживачів. Важливим модерним явищем є усвідомлення закономірності забезпечення продовольчої безпеки та якості продуктів харчування;
- технічний і біологічний розвиток нових технологій підніс виробничий потенціал аграрної сфери на високий щабель, що зумовлює привілей пропозиції над попитом і визначає структурні трансформації в економічних та соціальних взаєминах у сільському господарстві;
- доступність сільського терену для жителів завдяки розвитку локальної інфраструктури, урбанізація поселення. За таких умов сільські території стають місцевістю виготовлення не тільки сільськогосподарської продукції, а й багатьох новітніх продуктів товарного і нетоварного характеру та перетворюють своє значення, перетворюючись з виробничої сфери до сфери вживання;
- структурні перетрубації в сільській спільноті, які виявляються у демографічних (старіння жителів) й суспільно-професійних процесах, манерах життя, макетах споживання тощо;

– структурні трансформації у галузі агробізнесу і ринкових стратегіях фірм, а також новітні явища в системі поділу і взаємозв'язків між виробничими суб'єктами на ринку аграрної продукції [157].

Проблемами формування теоретико-методологічних основ трактування соціально-економічного розвитку сільських територій на різних щаблях займалися такі учені, як Ф. Котлер [85], О. Павлов [120], М. Кропивко [87], П. Саблук [144], О. Карий [70] та ін. Але у науковій літературі тема методології визначення соціально-економічного розвитку сільських територій висвітлена не повною мірою, тому і потребує детальнішого вивчення.

У нинішніх умовах проблеми розвитку сільських територій стають усе гострішими. Тому, для їх успішного виживання і функціонування, потрібно уміти передбачати складнощі, з котрими вони можуть зіткнутися у майбутньому, і сучасні можливості, які можуть для них відкритися. Тобто, слід формулювати пріоритетні вектори розвитку, опрацьовувати стратегії, пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі, послуговуватися новими технологіями організації адміністративних процесів, змінювати стратегії поведінки, а отже, – здійснювати стратегічне керування, одним з визначальних інструментів якого, комплексно описують внутрішні і зовнішні фактори, які впливають на розвиток сільських територій є SWOT-аналіз.

SWOT – перші літери слів Strengths (Сильні сторони), Weaknesses (Слабкі сторони), Opportunities (Можливості), Threats (Загрози). В 1963 році в гарварді під час роботи конференції з питань бізнес-політики професор К.Ендрюс уперше привселюдно озвучив аббревіатуру SWOT. Даний акронім був відтворений візуально у виді матриці SWOT. Попервах SWOT-аналіз фігурував як озвучування і структуризації отриманих знань про поточне становище і тенденції, згодом – поступово став використовуватися у ширшому змісті – для побудови стратегій. Тобто, з виходом SWOT-моделі аналітики одержали знаряддя для особистої розумової функціональності.

SWOT-аналіз – це хід встановлення зв'язків серед найхарактерніших для досліджуваного об'єкту перспективами, небезпеками, сильними сторонами

(перевагами), слабкостями, наслідки якого в подальшому можуть стати використаними для формулювання і відбору стратегій підприємства [80].

SWOT-аналіз – це специфічне знаряддя, що не містить вирішальної інформації для прийняття певних управлінських рішень, а надає можливість упорядкувати хід обдумування усієї наявної інформації з використанням власних думок та міркувань. SWOT-аналіз надає змогу породжувати тотальний реєстр стратегій вибраному об'єкту, що досліджується із врахуванням їх власних особливостей – адаптація до оточення чи впливу на нього. Популярність застосовування SWOT-аналізу при плануванні розвитку сільської місцевості пояснюється та пов'язане із величезними об'ємами інформації, яку потрібно зібрати, дослідити, проаналізувати, використати, а відтак постає потреба розшуку, опрацювання та застосовування методів конструкції відповідної практики [80].

Вживаючи поняття «метод», науковці та дослідники мають на увазі спосіб досягнення мети наукового пошуку, обраний напрям отримання новітнього знання, як теоретичного, так і практичного освоєння дійсності. Як і будь-яке вчення, соціологія докладно застосовує загальнонаукові методи пізнання: аналіз та синтез, сходження від абстрактного до конкретного та навпаки, абстрагування, індукцію та дедукцію, формалізації, метод історичного та логічного моделювання, методи аналогії. Водночас соціологія застосовує методи соціологічного дослідження, до яких також відносяться методи збору отриманих соціологічних даних, методи аналізу соціологічної інформації. Основні методи збору соціологічної інформації розглянемо у таблиці 1.5. Соціологічні та статистичні варіанти оцінки соціально-економічного розвитку сільських територій є досить багатосторонніми та різноплановими, що зумовлено величезною кількістю форм, способів, видів, що залежить від того, яку саме сферу ми готуємося розглядати. На нашу думку, варто визначити 3 найпоширеніші організаційні конфігурації спостереження:

- звітність;
- демонстративно організовані;

– реєстри.

Таблиця 1.5

Основні методи збору соціологічної інформації

Назва методу	Короткий опис
Опитування	метод отримання соціологічної інформації, заснований на усному чи письмовому зверненні до людей із наступним узагальненням відповідей та їхнім поясненням. Розрізняють анкетування та інтерв'ю як підвиди опитування
Спостереження	метод отримання соціологічної інформації шляхом прямої реєстрації подій свідками. Спостереження може бути простим і включеним
Соціальний експеримент	метод отримання соціологічної інформації в контрольованих та керованих умовах. Експеримент може бути натуральний і розумовий (мисленнєвий)
Нарративне інтерв'ю (нарратив розповідь) -	вільна розповідь про життя оповідача без втручання модератора. До якісних методів належать також традиційний аналіз документів, вільне (нестандартизоване інтерв'ю тощо). Слабке місце цього типу методів, суб'єктивність, розглядається як позитив, як один із чинників досягнення мети дослідника – повніше зрозуміти точку зору інтерв'юера
Відкриті групові дискусії	якісна методика, спрямована на усвідомлення проблем певних спільностей і пошуку шляхів їхнього вирішення. Такими спільностями можуть бути сільський схід, сусідська община, територіальні об'єднання тощо
Зібрання фокус-групи	спланована дискусія, котру веде модератор («соціолог-якісник») у спеціально відібраній групі незнайомих людей навколо обраної теми (фокусування на певній проблемі) з метою збору думок і пошуку консенсусу щодо певного питання. Цей метод широко застосовується в маркетингових дослідженнях
Аналіз документів	метод здобуття соціологічної інформації, вилученої з документальних джерел. Розрізняють неформалізований (традиційний) аналіз і формалізований (контент-аналіз)

Джерело: розроблено автором за даними [155]

Звітність – це форма спостереження, згідно з якою кожне аграрне підприємство регулярно подає відповідну інформацію до державних органів статистики та певних відомств у вигляді документів (звітів) спеціально затвердженої форми. Звітність характеризується такими властивостями, як обов'язковість, систематичність, вірогідність [156].

Звітність складається на підставі первинних даних оперативного та бухгалтерського обліку. Залежно від рівня затвердження та призначення звітність поділяється на зовнішню та внутрішню. Зовнішню затверджують та збирають органи державного управління статистики, міністерства та відомства; внутрішню – розробляють самі суб'єкти діяльності для власних оперативних, управлінських та аналітичних потреб. Наприклад, аналіз ринкової ситуації,

визначення власних ресурсів, прогнозування діяльності ґрунтується на даних внутрішньої звітності багато структурних суб'єктів діяльності, акціонерних товариств, концернів, асоціацій тощо [107].

Спеціально організовані спостереження охоплюють сфери соціального життя та діяльності у сільській місцевості, що не вловлюються звітністю (перепис, облік, спеціальне обстеження, опитування). Розглянемо основні характеристики спеціально організованих спостережень у таблиці 1.6

Таблиця 1.6

Характеристика спеціально організованих спостережень

Назва спостережень	Коротка характеристика спеціально організованих спостережень
Перепис	суцільне або вибіркове спостереження масових явищ з метою визначення їх розміру та складу на певну дату
Обліки	суцільні спостереження масових явищ, які ґрунтуються на даних огляду, опитування та документальних записів. Прикладом може бути облік за групами і категоріями господарств, облік земельного фонду за видами угідь, якістю ґрунту тощо [40]
Спеціальні обстеження	несуцільне спостереження окремих масових явищ згідно з певною тематикою, що виходить за межі звітності. Вони можуть бути періодичними або одноразовими. Наприклад, обстеження з питань неформальної зайнятості сільського населення, бюджетні обстеження домогосподарств, маркетингові обстеження [21]
Опитування	це, як правило, несуцільне спостереження думок, мотивів, оцінок, що реєструються зі слів респондентів. Винятком є суцільне опитування всього населення – референдум: масове волевиявлення щодо принципових соціально-політичних та економічних питань. Опитування може здійснюватися в різних формах: усній (інтерв'ю), письмовій (анкетування), очній (роздача анкет), заочній (поштової, телефонні). Останнім часом у світовій практиці широко застосовуються телефонні опитування

Джерело: розроблено автором самостійно за даними [109]

Почала відроджуватися така форма спостереження, як статистичний реєстр – список або перелік одиниць певного об'єкта спостереження із зазначенням необхідних ознак, який складається та оновлюється під час постійного відстежування. Реєстр населення дозволяє нагромаджувати, зберігати та оновлювати паспортні та податкові відомості про кожного мешканця. Такі реєстри використовуються як база даних для складання списків

військовозобов'язаних, виборців, платників податків, а також у разі запровадження безпаспортного (карткового) режиму.

Реєстр підприємств та організацій – це перелік суб'єктів усіх видів економічної діяльності із зазначенням їхніх реквізитів та основних показників. Сьогодні і в Україні діє Єдиний державний реєстр підприємств та організацій (ЄДРПОУ). Цей реєстр дає змогу налагодити єдиний інформаційний простір, до якого входять суб'єкти ринку [47, с. 310].

Класифікуючи статистичні спостереження, визначають їх вид і спосіб реєстрації даних, види спостережень розрізняють за двома критеріями: ступенем охоплення одиниць і часом реєстрації даних. За ступенем охоплення спостереження бувають суцільними та несуцільними.

Суцільні спостереження – це обстеження, під час яких реєструються всі без винятку одиниці сукупності. До цього виду належать обстеження у формі звітності, розрахованої на певних суб'єктів діяльності, а також більшість переписів. Винятком є перепис населення, який поєднує суцільне та вибіркове обстеження за окремим переліком ознак.

Несуцільні спостереження – це обстеження, що мають на меті реєструвати не всі одиниці сукупності, а лише їх певну частину. До таких спостережень належать вибіркове, основного масиву, монографічне, анкетне, моніторинг [57, с. 250].

Вибіркове спостереження – це обстеження, під час якого реєструється деяка частина одиниць сукупності, відібрана у випадковому порядку. Прикладом можуть бути вибірккові обстеження суб'єктів малого підприємництва, обстеження рівня знань студентів державних і недержавних вищих закладів освіти, бюджетів домашніх господарств, а також обстеження якості товарів і продукції тощо.

Обстеження основного масиву – це обстеження переважної частини одиниць сукупності, що відіграють визначальну роль у характеристиці об'єкта спостереження. Прикладом може бути обстеження сіл із найвищим рівнем життя або соціального забезпечення [70].

Монографічне обстеження – це ретельне обстеження окремих типових одиниць сукупності з метою їх досконалого вивчення. Прикладом може бути обстеження діяльності фондової біржі або обстеження стану справ збанкрутілої компанії.

Анкетне спостереження – це обстеження певної частини одиниць сукупності внаслідок неповного повернення від респондентів заповнених реєстраційних формулярів (анкет). Прикладом є анкетне обстеження мешканців регіону щодо їх ставлення до процесу приватизації землі або обстеження студентів щодо якості викладання фахових дисциплін [112, с. 8].

Моніторинг – це спеціально організоване систематичне спостереження за станом певного середовища. Наприклад, моніторинг рівня радіаційного забруднення на сільських територіях, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС. В економічній сфері моніторинг застосовується з метою реєстрації даних валютних торгів, аукціонів. Проводиться моніторинг бюджетів окремих соціальних груп населення (фермерів, пенсіонерів, домогосподарств) [106].

У таблиця 1.7 наведено класифікацію спостережень за часом реєстрації фактів.

Таблиця 1.7

Класифікація спостережень залежно від часу реєстрації фактів

Вид спостереження	Коротка характеристика спостереження
Поточне спостереження	це систематична реєстрація фактів щодо явищ, в міру їх виникнення або збирання фактів щодо безперервного процесу
Одноразове спостереження	проводиться в міру виникнення потреби у дослідженні явища чи процесу. Наприклад, маркетингове дослідження щодо адаптації товару до місцевого ринку або обстеження думки населення щодо впровадження страхової медицини
Періодичне спостереження	проводиться через певні, як правило, рівні проміжки часу

Джерело: розроблено автором за даними [57]

Статистичні спостереження здійснюються трьома способами: безпосередній облік фактів, документальний облік, опитування.

Безпосередній облік – це обстеження, під час якого обліковець особисто реєструє факти підрахунком, вимірюванням, оцінюванням, оглядом. Так

реєструють товарні потоки, що перетинають митні кордони, обліковують готівкову грошову масу в банках або оцінюють рівень екологічного забруднення в регіоні тощо.

Проте більшість явищ і процесів суспільно-економічного життя не підлягають прямому вимірюванню. У таких випадках застосовуються інші два способи.

Документальний облік – це обстеження, коли факти реєструють за даними, наведеними в документах первинного обліку. У такий спосіб складають статистичну звітність і визначають усі економічні показники макро- та мікрорівнів: обсяги матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, розмір доходів, капітальних вкладень, обсяги експорту та імпорту товарів тощо [117].

Опитування може здійснюватися по-різному: експедиційним способом, самореєстрацією, кореспондентським та анкетним шляхом.

Експедиційний спосіб – це реєстрація фактів спеціально підготовленими обліковцями з одночасною перевіркою точності реєстрації. Такий спосіб застосовується під час переписів населення в Україні. У більшості розвинених країн світу обирають дешевший спосіб – самореєстрацію (США, країни Західної Європи).

Самореєстрація означає, що факти фіксують самі респонденти після попереднього інструктажу з боку реєстраторів-обліковців. Метод самореєстрації дає добрі результати там, де якісно ведеться роз'яснювальна робота, де респонденти характеризуються високим ступенем громадянської відповідальності [163].

Кореспондентський спосіб – це реєстрація фактів про явища та процеси на місцях їх виникнення спеціально підготовленими особами та надсилання результатів до відповідних інстанцій. Цей спосіб широко використовується у дослідженнях ринку товарів і послуг на рівні окремих регіонів, а також під час відстеження руху товарів у специфічних умовах ринку [57].

Важливим елементом при дослідженні соціально-економічного розвитку сільських територій є нормативно-правові акти, що регламентують їх

функціонування, на підставі яких здійснюється їх фінансування. Регулювання розвитку сільських територій відбувається на двох рівнях: державному та регіональному.

Основними нормативно-правовими актами на державному рівні є:

- Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»;

Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій [132].

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій»;

Концепція окреслює головні пріоритети розвитку сільських територій та механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС. Обсяг фінансування, матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для реалізації Концепції, визначається щороку з урахуванням можливостей державного і місцевих бюджетів, розміру міжнародної технічної допомоги [135].

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року»;

Метою Програми є створення організаційно-економічних умов для ефективного, соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки, стабільного забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною, а населення – високоякісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією, збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю, посилення присутності України на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. Для виконання Програми необхідно близько 47,1 млрд. грн, з них за рахунок коштів державного бюджету 35,6 млрд. грн [133].

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки» та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України;

Метою Програми є створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості. Видатки на виконання Програми здійснюватимуться за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством [127].

На регіональному рівні:

– Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року;

Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року (надалі Програма) спрямована на реалізацію Стратегії розвитку Полтавської області на період до 2020 року, затвердженої рішенням обласної ради від 16 січня 2015 року, щорічних програм економічного та соціального розвитку області [129].

– Стратегія регіонального розвитку (СРР) Полтавської області до 2020 року;

Розробка СРР, яка тривала понад півроку, мала декілька ключових цілей, які тісно пов'язані між собою: підготовка власне Стратегії та Плану її реалізації; створення умов для залучення до процесу стратегічного планування найширших зацікавлених груп; навчання персоналу обласної державної адміністрації та обласної ради основам стратегування; перетворення процесу стратегічного планування із науково-кабінетного у відкритий та доступний процес, до якого можуть долучитись усі охочі. Відтак, процес розробки СРР став основою для налагодження партнерства між обласною державною адміністрацією, обласною радою, районними адміністраціями, міськими та районними радами, університетами та інститутами, а також широким колом організацій громадянського суспільства. Таке партнерство стане важливим кроком для того, щоби по мірі реалізації СРР привести до утворення ради або агентства

регіонального розвитку, які можуть стати ключовим елементом у системі управління регіональним розвитком для забезпечення визначення потреб і викликів регіонального розвитку, а також найефективніших регіональних проектів, які в належний спосіб забезпечують вирішення завдань сталого соціально-економічного розвитку регіону [128].

Аналітичне дослідження виконання цих програм дозволяє зробити висновки, що розвиток сільських територій є пріоритетним для держави, але недофінансованим. В умовах проведення антитерористичної операції на території нашої країни значний обсяг коштів спрямований на утримання української армії.

Це стримує процеси реформування на селі, підвищення конкурентоспроможності галузі та вирішення соціальних проблем у сільській місцевості. Недотримання вимог законів України призвело до невиконання таких стратегічних напрямів, як будівництво об'єктів соціальної сфери на селі, розвиток аграрної науки та освіти тощо. Не виділяються передбачені законодавством кошти на підтримку соціального розвитку села в Україні, а також на відшкодування витрат, понесених сільськогосподарськими товаровиробниками на зазначені цілі. Це призвело до подальшого занепаду та деградації сільської поселенської мережі, розвитку негативних демографічних процесів [23].

Досліджуючи соціально-економічний розвиток сільських територій, не можливо використовуючи виключно якийсь один із описаних методів, оскільки кожен із них є особливим та не дублюючими один одного.

1.3. Роль соціальної відповідальності аграрних підприємств у формуванні об'єднаних територіальних громад

Останнім часом, зважаючи на складні соціально-економічні умови, що склалися в Україні, вирішення питань, пов'язаних з розвитком сільських

територій мають стати одними із ключових та стояти першими на порядку денному. В умовах децентралізації влади та становлення громадянського суспільства вирішення даної проблеми можливе шляхом пошуку напрямів соціальної відповідальності підприємств та їх адаптації до чинної, хоча, на нашу думку, і не завжди ефективної системи соціального захисту працівників та представників певної територіальної громади.

Станом на сьогодні, в економіці України переважають природні монополії та постійно збільшується «прірва» між багатими і бідними, домінує розмежування населення за обсягами їх доходів, все частіше спостерігаємо випадки експлуатація праці та тіньової економіки. Безумовно, слід починати змінювати країну і першим кроком має стати повноцінне функціонування інституту соціальної відповідальності аграрних підприємств [78].

Серед численної кількості наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, дослідженню і вирішенню питань, що стосуються соціальної відповідальності, приділяють у своїх наукових працях акцентують увагу А. Коноваленко [79], Ф. Котлер [85], Г. Сапожник [146], І. Тарасенко [161], В. Шаповал [171], М. Бутко [35] та багато інших.

Цілком зрозуміло, що поняття «соціальна відповідальність» еволюціонувало у часі та просторі, у зв'язку із виникненням відповідних передумов і не з'явилося раптово. Проаналізувавши праці різних науковців початком дослідження даного поняття можна вважати період завершення Другої світової війни, коли ряд політиків, науковців, економістів почали все частіше ставити перед собою запитання: «Як можна налагодити соціальне примирення між капіталом та працею?». Так, швидше за все, і виникло рішення створювати та розбудовувати соціально орієнтовані держави. В процесі розвитку цих перетворень була постійна ідеологічна боротьба капіталізму та соціалізму. Своєму швидкому розвитку у напрямку соціальних перетворень більшість розвинених західних країн зобов'язані саме представникам великих соціально-відповідальних підприємств [85, с. 204]. Також серед вчених панують версії, що

«пiк» своєї популярностi дана дефiнiцiя набула у серединi 50-х рокiв ХХ столiття, саме в перiод стрiмкого розвитку великих пiдприємств i корпорацiй.

Однак, варто зазначити, що уже в серединi 80-х рокiв ХХ столiття соцiальнiй вiдповiдальностi у найрозвиненiших краiнах того iсторичного перiоду у США та Великій Британiї почали придiляти значно менше уваги. Ситуацiю, що склалася можна пояснити поширенням неоконсервативних та неолiберальних теорiй, головною iдеєю яких була мiнiмiзацiя витрат у тому числi i соцiальних за рахунок чого отримувати максимально можливий прибуток. Ця ситуацiя спричинила серйознi наслiдки майже для всiх соцiально-орiєнтованих країн, оскiльки призвела до збiльшення соцiальної нерiвностi, зрiс рiвень безробiття та бiдностi, почали з'являтися серйознi трудовi конфлiкти [146, с. 58].

Аналіз вивченої нами лiтератури свiдчить, що обiзнанiсть суспiльства iз особливостями захисту своїх власних прав, дотримання трудового законодавства дозволило самостiйно мотивувати органiзацiї та пiдприємства створювати та реалiзовувати рiзнi програми соцiальної вiдповiдальностi. Саме в цей перiод ми спостерiгаємо зародження фемiнiстських рухiв захисникiв довкiлля та захисту прав споживачiв.

На думку Ф. Дафнi, фактор «морального тиску виявився одним iз ключових моментiв у процесi переходу вiд «традицiйної» фiлантропiї» до усвiдомленого iснування дефiнiцiї «соцiальна вiдповiдальнiсть». Наприкінці минулого столiття, аналізуючи данi науковцiв, спостерiгається соцiальна активнiсть з боку i клiєнтiв, i працiвникiв, i iнвесторiв, якi при своєму виборi одним iз ключових факторiв видiляють «моральнiсть» компанiї [85, с. 252].

Фактично до 1990 року тi пiдприємства, що дотримувалися саме фiлантропiчних поглядiв, продовжували займатися благодiйнiстю виключно з метою «робити добро лише для того, щоб добре виглядати», але поступово данi принципи почали змiнюватися. Покупцi почали надавати перевагу при виборi саме свiдомим пiдприємствам та органiзацiям, якi чiтко визначали свою власну вiдповiдальнiсть перед окремо визначеною соцiальною вiдповiдальнiстю перед

суспільством, а більшість інвесторів почали хотіти більше, ніж просто отримувати свій прибуток.

Що ж стосується питання розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні – ми підійшли до дослідження з точки зору історії, аналіз опрацьованої нами літератури, показує, що свій початок бере дане поняття ще за часів створення Київської Русі. Соціальна відповідальність підприємств дуже міцно поєднана із історією християнства, яке в свою чергу визначало благодійність як одну із найбільших чеснот будь-якої людини та усього суспільства [35, с. 75].

Однією із найдавніших форм участі підприємств у житті громад можна вважати обов'язкову плату – десятину, що виділялися на потреби церкви, яка на той час була головним осередком суспільного життя всієї громади. Саме за рахунок цих пожертвувань тодішня церква і здійснювала свою широку благодійницьку діяльність – опікувалися над людьми з обмеженими можливостями, жебраками, старими, хворими, та іншими прошарками населення [54, с. 317].

Як свідчать історичні дані, одна з перших благодійних організацій Київської Русі заснована преподобним Феодосієм Печерським поблизу Печерського монастиря (1058 р.) та проіснувала майже дев'ять століть. Упродовж майже 900 років це була невеличка богадільня, де була розташована церква Святого Стефана, й лише в середині XIX ст. там з'являється справжнє містечко з різними будівлями, яке згодом отримало назву Лаврський готель. У цьому новоствореному благодійному містечку функціонувала лікарня, було створено окреме місце для притулку безхатченків та бідних людей [24, с. 78].

Більш інтенсивнішого розвитку соціальна відповідальність набуває за козацької доби, коли розширювалися форми участі більш заможних громадян у житті громади. В цей історичний період починають активно створюватися різні соціальні об'єкти, зокрема – благодійні лікарні, друкарні, школи, притулки тощо, починає розвиватися благодійність різних ремісничих цехів.

Практика залучення представників підприємств у процес вирішення певних соціально-економічних проблем громади в тогочасній Україні

формувався виключно на громадських засадах, приватній ініціативі та ні в якому разі не перебувала під впливом держави. Починали активно створюватися соціальні фонди та установи, головною метою яких було максимальне залучення населення певної території до повноцінного громадського життя, не обмежуючись наданням лише матеріальної підтримки [146, с. 58].

Благодійництво і громадська діяльність післяреволюційного та радянського періоду однозначно визначалися як вкрай негативні явища, що притаманні виключно буржуазній культурі та чужій соціалістичній культурі. Радянська влада категорично не хотіла визнавати поділу громади за будь-якою ознакою чи то на багатих та бідних, чи на благодійників та бенефіціаріїв [35, с.78].

Діяльність всіх благодійних організацій, за рішенням влади, була визнана непотрібною, їй на зміну прийшла державна система соціального забезпечення та охорони здоров'я. Поряд з цим у радянський період стає популярною практика соціально відповідальної взаємодії між підприємствами та громадами, як патронат. У даному контексті, патронат – це надання всебічної підтримки одержувачу добродійної допомоги, що відбувається на стабільній основі. Порядок подібного патронату мав назву «шефи та підшефні» та визначала – велике підприємство опікатиметься школами, дитячими садочками, будинками культури, інтернатами, елементами міської інфраструктури, а інколи й повноцінними населеними пунктами. Варто зазначити, що і в нашу пору подібний вид взаємовідносин серед підприємств та територіальних громад активно розвивається [153, с. 112].

У незалежній Україні пропаганда ідей соціальної активності та відповідальності підприємців було засновано Українським союзом промисловців та підприємців (УСПП) та Українською асоціацією якості (УАЯ) ще у 1996 р. в той період, коли запроваджувалися задуми Total Quality Management (TQM) й макети European Foundation for Quality Management (EFQM). У даних документах зазначалося, що будь-котра компанія, яка бажатиме досконалості, має

вдовольняти всі зацікавлені сторони, показуючись при цьому незмінне довготермінове турботливе ставлення до покупців, власного колективу і громади, забезпечуючи охорону довкілля, виконуючи благодійну діяльність та допомагаючи розвитку суспільства. Правління будь-якої компанії має осмислювати, що досягнення нею успіху допустиме лише за умови, що її робота є вигідною для громади, відповідає його цінностям та меті [77, с. 289].

У зв'язку зі зростанням інтересу до соціальної відповідальності підприємств в Україні Представництво Організації Об'єднаних Націй в Україні здійснило презентацію ініціативи Глобального договору [Глобальний договір ООН (UN Global Compact) – Ініціатива ООН, направлена на виявлення й розповсюдження провідної практики в галузі розробки й здійсненні соціальної відповідальності організацій. Договір базується на дев'яти положеннях, запозичених з Загальної декларації прав людини, глибоких принципів Міжнародної організації праці (МОП) в елементі права на роботу, а також «принципів Ріо» відносно охорони навколишнього середовища й всебічного розвитку. Договір закликає підприємства впроваджувати справи базуючись на його принципах [169].

Сьогодні Україна знаходиться у пору надзвичайно скрутних економічних, політичних та соціальних трансформацій. Держава перебуває на межі банкрутства і майже все суспільство доведено до соціальної та гуманітарного краху. Депресивне становище економіки не спроможне утримувати відповідні соціальні стандарти у сільській місцевості. Українське село перебуває на рубежі виживання – відсутнє кваліфіковане забезпечення надання медичних та освітніх послуг, майже зовсім зруйновано інфраструктуру, молодь рішуче відмовляється їхати в сільську місцевість.

Разом з тим, це етап стрімкого становлення і піднесення громадянського суспільства, де головна функція має належати місцевій територіальній громаді. Кому як не людям, які проживають у селах, вирішувати свою особисту долю, хто краще ніж вони знають, куди і на які справи витратити кошти з локальних бюджетів. Територіальна громада, в свою чергу, має формуватися на основі

постійних сільських чи міських жителів, що працює як окрема адміністративно-територіальна одиниця чи ж їх об'єднання.

Здійснивши відповідні дослідження, спеціалісти Світового банку розрахували, що кількість жителів територіальної громади, з погляду продуктивного управління, повинна бути не меншою за 5-6 тис. осіб. В Україні більше 30 тисяч населених пунктів об'єднує менше ніж 5 тис. жителів у кожному [85, с. 274].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування», де у 6 статті зазначається «...територіальні громади сусідніх сіл можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду, створювати єдині органи місцевого самоврядування з метою реалізації різних проектів або ж фінансування заходів, спрямованих на розв'язання їхніх спільних проблем» [29].

Розглянувши думки багатьох учених, пропонуємо основні властивості, що визначають наявність об'єднаної територіальної громади (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Основні ознаки, що характеризують наявність об'єднаної територіальної громади

Джерело: власна розробка автора

Об'єднана територіальна громада може діяти, якщо кожен учасник психологічно ототожнює себе зі спільнотою, має колегіальні інтереси з іншими учасниками, має почуття співучасті до подій у громаді та відчуває належність та відповідальність перед нею. Факт сукупності цих ознак іменується «почуття спільноти».

Територіальна громада не може існувати без єдності людей, яка з'являється історично, культурно або вони просто можуть бути сусідами.

Якщо говорити про присутність сусідських відносин, колегіальні для всіх правила і норми діяння у суспільстві, певні суспільні сервіси та організацію взаємовідносин у виробничій діяльності, то це є ознаки соціальної взаємодії.

І зрозуміло, ще однією властивістю є присутність місця у просторі, чи то у межах адміністративних, географічних, чи економічних.

За своїм соціально-економічним значенням успішна практика громади визначає собою налагодження відповідальної, взаємної участі всіх учасників. Для будь-якого підприємства, а тим більше аграрного, територіальна громада – це не елементарно географічне розташування підприємства. Перш за все, власник має розуміти, що продукує певний мікроклімат, осередок діяльності його потенційних інвесторів, працівників та клієнтів. Успішні підприємці мають розуміти, що єдиний шлях до створення продуктивного бізнесу це, в першу чергу, розвиток ОТГ, в яку вкладаючи ресурси сьогодні – фактично закладається фундамент для розвитку бізнесу у майбутньому.

Все важливіше з кожним роком для України постає питання соціальної відповідальності представників саме аграрних підприємств, що можна пов'язати із наступними причинами:

- агрохолдинги та агрокомпанії усе частіше відчувають на своїй практиці дію зовнішнього оточення та зобов'язані жваво та своєчасно реагувати на його впливи, а особливо, якщо це торкається питання соціальної орієнтації приватного бізнесу;

- у міру інтелектуалізації роботи, збільшення ролі людського капіталу поволі змінюється розуміння працівниками поняття достойного робочого місця,

справедливості відзнаки за працю, ефективності зайнятості, виростають їх запити до компанії-роботодавця [69];

- поширення положень відкритості й прозорості діяльності організацій робить доступною для працівників і покупців будь-яку інформацію про діяльність компанії, отож значення іміджу щодалі посилюється;

- збільшується увага потенційних інвесторів до інформації про конкурентоспроможність підприємства, її опіку про довкілля, суспільну відповідальність тощо [29].

Ці ж фактори спричинили й активізацію наукових напрацювань питань соціальної відповідальності підприємств, втім теоретична складність поняття і особлива практична значимість даного соціального феномена вимагають подальшого дослідження.

Україна – це аграрна держава, де сконцентовано близько 25 % найродючіших чорноземів усієї планети, яку, як правило, обробляють мешканці сільської території. Не зважаючи на важкий економічний та політичний час – аграрний бізнес лишається одним із найприбутковіших. Тут ми спостерігаємо певний парадокс: власники агробізнесу збагачуються, а люди, що найняті обробляти землю на якій мешкають – стають біднішими.

Саме тому ми припускаємо, що шлях до ефективного піднесення сільських територій імовірний лише за умови вдалого функціонування механізму взаємодії «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада». Сьогодні займатися підприємницькою діяльністю без урахування потреб власного колективу (як правило, це місцеві мешканці, найняті на роботу), локальних громад та навколишнього природного середовища в новітніх умовах є недопустимим.

У науковій літературі можна відшукати надзвичайно велику кількість трактувань визначення «соціальна відповідальність» або «корпоративна соціальна відповідальність». Розглянувши більшість з них, ми прийшли до висновку, що всі вони зовсім несхожі, а іноді, навіть можуть перелічити одне одному, що залежить від обраного підходу дефініції цілей організації та тих

учасників процесу, які висвітлюють це поняття. Абстрактно, головні, на нашу думку, позиції можна поєднати та охарактеризувати наступним чином:

Таблиця 1.8

**Визначення «соціальної відповідальності»,
залежно від підходу визначення цілей організації**

Цільова аудиторія, учасники процесу	Тлумачення поняття «соціальна відповідальність»
ділові люди, підприємці, роботодавці	схильні розуміти цю відповідальність передусім як розвиток свого бізнесу, сумлінну сплату податків, дотримання законів і своєчасну виплату заробітної плати працівникам
наймані працівники	найчастіше розуміють соціальну відповідальність бізнесу як соціальну політику підприємства, відповідальність роботодавця щодо колективу співробітників. Таке розуміння може мати різне наповнення: від простого виконання законів у сфері організації й оплати праці – аж до патерналістського уявлення про господаря, що по-батьківськи опікується проблемами своїх працівників
з позицій споживача	соціальна відповідальність бізнесу означає обов'язок виробляти лише якісну, нешкідливу для споживачів продукцію, надавати про неї правдиву інформацію, не заохочувати розширення споживання некорисної продукції, не завищувати ціни на неї, не підтримувати шкідливі звички споживачів, знаходити способи зменшити негативний вплив продукції, яка шкідлива за природою
керівники місцевих органів влади	нерідко мають своє розуміння соціальної відповідальності бізнесу як обов'язку підприємців на вимогу адміністрації надавати так звані «благодійні внески» в обмін на елементарне право спокійно вести законний бізнес на певній території
з позицій ділового партнерства	соціальна відповідальність компанії означає формування відносин з партнерами на принципах дотримання угод, професійних стандартів діяльності, фінансової відповідальності
з позицій мешканців певної території і загалом нашої планети	соціальна відповідальність компанії означає збереження природного середовища існування, економне споживання й відновлення використаних ресурсів, діяльність у гармонії з природою

Джерело: розроблено автором самостійно за даними [103, 163, 94, 118]

Підкреслюючи визначальні ознаки та дослідивши тлумачення ключових Європейських організацій у таблиці 1.9 наведемо декілька дефініцій соціальної відповідальності, які на нашу думку, найповніше та найвлучніше характеризують це поняття.

Отже, розглянувши думки різних науковців та інституцій, щодо визначення соціальної відповідальності, можемо зробити висновок, що

соціальна відповідальність аграрних підприємств – це особливий вид добровільної діяльності підприємств, який формується внаслідок відповідних економічних, екологічних та соціальних зобов'язань, спрямованих на підвищення загальної ефективності і корисності в інтересах територіальної громади.

Таблиця 1.9

Основні визначення соціальної відповідальності

Джерело	Визначення соціальної відповідальності
Визначення із Зеленої книги Європейського союзу	інтеграція соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємства в їхню взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі
Міжнародний форум лідерів бізнесу, IBLF	сприяння відповідальній діловій практиці, яка дає вигоду бізнесу та суспільству й допомагає досягти соціального, економічного та екологічно усталеного розвитку через максимальне збільшення позитивного впливу бізнесу на суспільство з одночасною мінімізацією його негативного впливу
Всесвітня ділова рада за сталий розвиток, WBCSD	зобов'язання бізнесу сприяти усталеному економічному розвитку, працюючи з робітниками, їхніми сім'ями, місцевою громадою та суспільством в цілому для поліпшення якості їхнього життя

Джерело: розроблено автором самостійно за даними [146, 161, 171]

Сьогодні в світі науки існує велика кількість думок, щодо визначення основних концептуальних підходів, дефініції соціальної відповідальності, виникнення котрих залежало на пряму від думки громади, яку роль бізнес буде відігравати у її функціонуванні.

Ознайомившись із ключовими теоріями, виділимо наступні типи підходів до ідеї соціальної відповідальності аграрних підприємств:

– «корпоративний егоїзм», коли підприємство є визначальним механізмом лише для отримання максимального доходу і вся його соціальна практика має спрямовуватися виключно на звершення найвищого економічного результату. Найвідомішим прибічником цього підходу є Дж. Фрітсше, який повідав, що існує одна й тільки одна соціальна відповідальність робочого світу – користуватися своїми ресурсами та займатися діяльністю, що спрямована на

максимізацію прибутку, за умови що він дотримується правил гри, себто бере участь у відкритій, розкутій конкуренції без будь-якого обману та шахрайства [166].

Виходячи з вищевикладеного, підприємство здійснює своє основне економічне призначення – отримує прибуток, постачає працівників робочими місцями, надає споживачам високоякісну продукцію;

- «корпоративний альтруїзм», вбачає, що аграрні підприємства мають перспективу впливати на суспільство і тому повинні відповідально це застосовувати;
- «соціальна вимога», відповідно до цієї позиції аграрні підприємства повинні сконцентрувати діяльність на вимогах громади, цим самим посилюючи свої дії;
- «зацікавленість сторін», у цьому випадку мають бути задоволені всі суб'єкти та об'єкти процесу роботи аграрних підприємств;
- «підхід з позиції етики», головною особливістю цього підходу є ідея лише етичних зобов'язань представниками аграрних підприємств перед громадою.

Наведені вище пояснення дають нам можливість зрозуміти, що поняття соціальної відповідальності та підходи до їх дефініції іноді можуть бути абсолютно полярними.

На нашу думку, не можливо обійти увагою ще один підхід, наведений А. Кероллом (1979 р.), який показує соціальну відповідальність із позиції теорії обов'язків.

Соціальну відповідальність бізнесу він подав у вигляді піраміди (рис. 1.2) Саме в такому випадку, коли члени територіальної громади співпрацюють з представниками місцевих аграрних підприємств, відчують з їхнього боку підтримку та піклування над соціальними об'єктами, заодно займаються розвитком локальної інфраструктури, об'єднуються заради їх спільної мети, тоді це є рушійною міццю у розвитку сільських територій.

Рис. 1.2. Піраміда соціальної відповідальності А.Керолла

Джерело: [61]

Розвиток соціальної відповідальності на кожному визначеному підприємстві проходить життєві стадії: інертний стан (байдуже відношення до справ громади); зародження (розуміння справ громади з епізодичними діями); зростання (стадія усвідомленого реагування); становлення та системний розвиток (розуміння функції підприємства й швидке реагування на потреби громади).

Як правило, соціальна активність аграрних підприємств має виявлятися в тих регіонах, де вони ведуть особисту економічну практику, що повністю відповідає баченню громадськості про відповідальність бізнесу перед жителями (наведено у рис. 1.3).

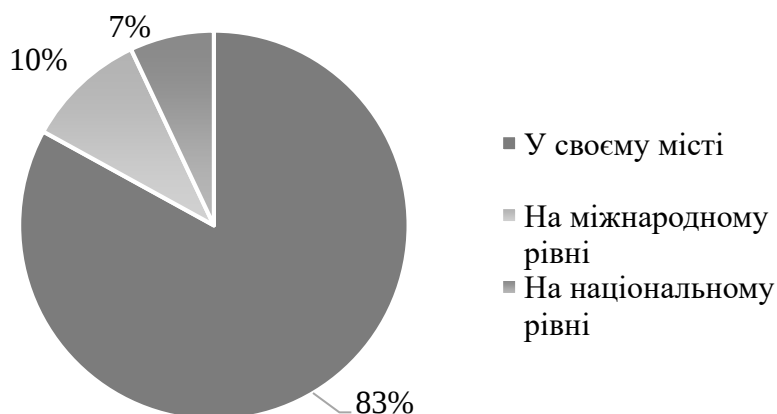

Рис. 1.3. Результати опитування українських споживачів, відносно участі аграрних підприємств у вирішенні соціальних проблем в Україні

Джерело: власні дослідження автора

Аналізуючи громадську думку мешканців сільських територій, 74 % українських споживачів вважають, що бізнес повинен розв'язувати соціальні проблеми у своєму місті та регіоні, 6 % – національному рівні і 9 % – на міжнародному. Для того, щоб трансформувати та покращити соціально-економічну ситуацію на сільських територіях, не доречно говорити виключно про соціальну відповідальність представників аграрних підприємств. У першу чергу, соціальну відповідальність викликає та має гарантувати держава. Ще одними визначальними особами є представники територіальних громад. І тільки в тому випадку, коли досягається рівноправна позиція трьох учасників можемо говорити про вдалий розвиток сільських територій. Ми в першу чергу маємо бути соціально-відповідальними та соціально-активними самі перед собою, перед членами наших сімей, сусідів, друзів, колег, громадою, роботодавцем, державою, природою.

Соціальна відповідальність як теорія заохочує кожну особу враховувати інтереси громади, беручи на себе відповідальність за вплив своєї роботи на інших людей, громади та навколишнє середовище в усіх площинах [103].

Дослідження, здійснені в основному гарвардським та іншими американськими і британськими університетами, показали, що темпи росту компаній, які взяли на озброєння і ревно втілюють у життя домінантні соціальної відповідальності, в два-чотири рази вищі, ніж у їхніх суперників, котрі локалізують свої цілі лише здобуттям доходу [146, с. 58].

Тут доречно навести думку Дж. Фритцше, який стверджував, що етична, соціальна поведінка підприємця – сама собою добрий бізнес. Така поведінка досить важлива для довгострокового успіху будь-якого бізнесу [166].

Отже, на нашу думку, вирішальне значення соціальної відповідальності аграрних підприємств полягає в етичному відношенні до працівників, мають дотримуватися їхні права та інтереси, виготовлятися безпечні та якісні товари та послуги для споживачів, відповідати діючим нормам законодавства, не шкодити, а дбати про природу, а також допомагати територіальній громаді у вирішенні їх соціально-економічних проблем.

Ми вважаємо, що дотримання аграрними підприємствами таких базових правил гри мають бути чітко регламентовані та контролюватися державою, що є соціальною відповідальністю останньої. Турбота та піклування представників агробізнесу про своїх робітників, споживачів, природу та членів територіальної громади понад встановленні законодавчі норми може означати поглиблений рівень соціальної відповідальності такого підприємства. І у такому випадку доцільним є дослідження динаміки діяльності, визначення та нагородження кращих, мотивація та підтримка з боку держави.

Висновки до розділу 1

Провівши дослідження теоретичних та методологічних засад розвитку сільських територій з урахуванням соціальної відповідальності аграрних підприємств, можемо зробити наступні висновки:

1. Узагальнено, що розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації являє собою поєднання суспільних, економічних, виробничо-господарських, політичних, екологічних, природних показників, що є ключовою структурною одиницею функціонування держави. Поряд з цим соціально-економічний розвиток сільських територій є невід’ємною складовою розвитку України, визначальною метою якого є забезпечення рівності між економічним та соціальним наданням послуг і досягненням підвищення стандартів життя, економічної ефективності та довгострокового менеджменту та управління.

2. Визначено найефективніші методи, що використовуються при дослідженні соціально-економічного розвитку сільських територій з урахуванням соціальної відповідальності аграрних підприємств та дійшли висновку, що при проведенні дослідження варто застосовувати декілька форм збору та аналізу інформації, оскільки спілкування з людьми – це складний процес, коли оперуючи виключно статистичними даними не можливо отримати

об'єктивний результат. Саме тому, на нашу думку, при проведенні дослідження основними методами збору інформації мають стати фокус-групи, опитування та аналіз документів, а основними методами оцінки ефективності – проведення SWOT-аналізу, програмно-цільовий та статистичний методи.

3. Узагальнено поняття соціальна відповідальність аграрних підприємств – це особливий вид добровільної діяльності підприємств, який формується внаслідок відповідних економічних, екологічних та соціальних зобов'язань, спрямованих на підвищення загальної ефективності й корисності в інтересах територіальної громади.

4. Запропоновано новітній механізм успішного функціонування розвитку сільських територій «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада», що дасть змогу збалансувати соціально-економічний розвиток сільських територій за найвигідніших умов для всіх учасників співпраці.

Основні результати дослідження 1 розділу опубліковані у наукових працях автора [9, 10, 13, 17].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Ресурсний потенціал розвитку сільських територій

За весь період існування незалежної України перед науковцями, бізнесменами, представниками топ-менеджменту різних компаній, громадськими діячами, політиками та простих пересічними громадянами та всіма, хто дотичний до сільських територій і не байдужий до їх розвитку, гостро стоїть питання збереження ресурсного потенціалу сільських територій.

Україна – це аграрна країна, де сільські території відіграють важливу роль у розвитку країни вцілому, оскільки на них проживає майже третина населення нашої держави та складає 90% її площі [39]. Одним із головних напрямків реалізації державної політики має стати розвиток сільських територій, що дозволить підвищити якість життя сільського населення та забезпечить зростання ефективної діяльності АПК.

Потенціал розвитку сільських територій – це сукупність різноманітних факторів, що впливають на їх соціально-економічний розвиток, визначення основних функцій та динаміку їх розвитку у певному регіоні. Оцінити його можна шляхом комплексного аналізу сукупності відповідних ресурсів, що є внутрішніми складовими потенціалу. Виходячи з результатів аналізу сучасних досліджень можна визначити різні категорії потенціалу села, а саме: демографічний, поселенський, кадровий, трудовий, економічний, фінансовий, екологічний та соціальний, кожен з яких є невід’ємною складовою ресурсного потенціалу сільських територій [62, с.12].

На нашу думку, Полтавська область має надзвичайно перспективний потенціал сукупності різних ресурсів для свого розвитку. Кожного року кількість проектів міжнародної технічної підтримки, що реалізуються в регіоні,

збільшується, що говорить про зацікавленість донорів, а у майбутньому і інвесторів, у їх реалізації саме на території Полтавщини.

З кожним роком питання, що стосуються розвитку сільських територій в Україні стають все актуальнішими і Полтавщина не є виключенням. З давніх-давен цей край – трудівників та хліборобів, що має унікальність: розташування, особливі природні, кліматичні, економічні, рекреаційні, етнічні та соціальні передумови функціонування.

Полтавщина – це не тільки один із наймальовничіших куточків нашої держави, а ще й край з родючим чорноземом та великою кількістю різних корисних копалин: покладами газу, торфу, вугілля, залізною рудою, мінеральних вод та ін. Переважна частка – 92 % від загальної площі області знаходиться у північно-східній та центральній частинах Лівобережної України [39]. Саме така особливість її розміщення визначає потенційні особливості ведення її різнофункціональної діяльності. Регіон має унікальне географічне розташування, знаходиться на перетині стратегічно важливих транспортних сполучень, відмінний природний, рекреаційний, кліматичний, соціальний, культурний та економічний потенціал для розвитку.

Офіційною датою заснування Полтавської області вважають 22 вересня 1937 року, хоча її сучасні межі установлені у 1954 році. Загальна площа Полтавщини становить 28,8 тис. км², що становить близько 4,8 % від загальної площі нашої держави.

Порівнюючи з іншими 24 областями України – Полтавська займає сьоме місце за величиною і восьме, з урахуванням території АР Крим. Для того, щоб уявити розмір області її можна порівняти навіть із площею таких європейських країн, як Албанія (28,7 тис.км²) чи Бельгія (30,5 тис.км²) та не набагато більшими за площею Вірменією (29,8 тис.км²), Македонією, Молдовою, Руандою, Бурунді, Лесото, Екваторіальною Гвінеєю, Гаїті, Соломоновими островами та рядом інших країн світу [6].

Полтавщина становить лише 0,006 % від площі всієї земної кулі, 0,02 % – від площі населеного суходолу Землі, 0,3 % – від загальної площі Європи.

Полтавська область має найбільшу кількість областей-сусідів – 7. На півночі Полтавська область межує з областями України: Чернігівською (протяжність меж – 107 км) і Сумською (238 км); на півдні – з Дніпропетровською (173 км) і Кіровоградською (149 км); на сході – з Харківською (188 км); на заході – з Київською (19 км) та Черкаською (225 км) областями. Загальна протяжність меж Полтавської області становить близько 1100 км, з яких 162 км проведені по акваторіях Кременчуцького (98 км) і Дніпродзержинського (64 км) водосховищ [3].

Найрозповсюдженішими ґрунтами на Полтавщині є найродючіші його види – чорноземи, які займають близько 64 % території області, серед них понад 92 % площі – це орні землі. До останніх можна віднести Гадяцький, Гребінківський, Глобинський, Зіньківський, Карлівський, Кобеляцький, Котелевський, Лубенський, Миргородський, Оржицький, Полтавський, Пирятинський, Решетилівський, Чутівський та Шишацький райони. Розораність земель області складає 63,61 % [35].

Найголовніший скарб та одночасно засіб і предмет праці – це земельні ресурси і добробут та якість життя сільських мешканців не рідко прямо залежні від них.

У таблиці 2.1 наведено кількісну оцінку площі земельних ресурсів Полтавщини та їх розподіл станом на 01.01.2016 р.

Таблиця 2.1

**Розмір земельних ресурсів Полтавської області,
станом на 01.01.2016 р.**

Назва показника	Площа, тис. га	Відношення кожного з показників до загальної площі, %
Загальна площа земель	2875	100
землі сільськогосподарського призначення	2223,3	77,3
ліси та лісовкриті площі	285,9	9,9
забудовані землі	119,4	4,2
землі під водою	148,4	5,2
відкриті заболочені землі	85,1	3
інші землі	12,9	0,4

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Наведені у таблиці 2.1 дозволяють зробити висновки про наявність в регіоні значних обсягів земель, що використовуються аграрними підприємствами для ведення своєї господарської діяльності, із наявної загальної площі земельних угідь Полтавської області, що становить 2875 тис. га, 2223,3 тис. га (77 %) це землі сільськогосподарського призначення, 285,9 тис. га (майже 10%) ліси та лісовкриті площі, землі під водою займають 148,4 тис. га (5,2 %), 119, 4 тис. га забудованих земель (4,2 %), 85,1 тис. га (3 %) під критими заболоченими землями, а 12,9 тис. га (0,4 %) від загальної площі займають інші землі.

У таблиці 2.2, наведений розподіл відповідної земельної площі та сільськогосподарських угідь станом на 01.01.2016 р.

Таблиця 2.2

**Розподіл земельної площі та сільськогосподарських угідь
Полтавської області, станом на 01.01.2016 р.**

Назва показника	Загальна земельна площа, га	Сільського сподарські угіддя, га	У тому числі			Відношення с/г угідь до загальної площі, %
			рілля	сіножаті	пасовища	
			га			
Усього земель	2875	2165,5	1775	160,3	199	100%
Землі с/г підприємств і громадян	1908,1	1837,1	1713	48,7	53	66 %
Землі с/г підприємств	1366,8	1325,3	1278	21,6	21,5	48 %
державних	57,6	51,4	46	2	2,3	2 %
недержавних	1309,2	1273,9	1232	19,6	19,2	46 %
Землі громадян	541,3	511,8	434,8	27,1	31,5	19 %
Землі користувачів інших категорій	966,9	328,4	61,5	111,6	146	34 %

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Дані таблиці 2.2 дозволяють зробити висновок, що землі сільськогосподарського призначення, що знаходяться у користуванні аграрних підприємств займають 1366,8 тис. га, а це майже 48 % від загальної земельної площі, з яких лише 57,6 тис. га (2 %) належать державі, а інші 1309,2 тис. га

(46 %) – землі недержавних аграрних підприємств. П'яту частину у структурі займають землі, що належать громадянам і становлять 541,3 тис. га, 966,9 тис. га (майже 34 %) становлять землі користувачів інших категорій.

Таким чином, 66 % від загальної площі земель регіону знаходиться у власності громадян та підприємств, а 34 % – у користувачів інших категорій.

Ще одним важливим чинником, що визначає функціонування сільських територій будь-якого регіону є показник забезпеченості трудовими ресурсами. Складна економічна ситуація, що склалася в період становлення незалежної України спровокувала значне зниження кількості населення не лише у сільській місцевості, а в Україні загалом. За останні 20 років чисельність населення України значно зменшилося, ця тенденція спостерігається і зараз. Полтавська область не є виключенням про що свідчать дані наведені за даними таблиці 2.3.

Якщо проаналізувати статистичні дані більш детально, то за даними таблиці 2.3., розуміємо – відбувається це за рахунок зменшення саме сільського населення, що зумовлено складним соціально-економічним становищем в Українських селах. Проаналізуємо загальні показники чисельності населення Полтавської області за період 1996 – 2016 рр. у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Чисельність населення Полтавської області, 1996 – 2016 рр., тис. осіб

Назва показника	Роки					Відношення 2016 до 1996 рр. у %
	1996	2001	2006	2012	2016	
Наявне населення	1737,9	1652,2	1554,9	1477,2	1438,9	82,8
з них міське	1012,7	971,5	930,6	904,9	891,7	88,1
сільське	725,2	680,7	624,3	572,3	547,2	75,5
Частка у відношенні до всього населення, %						
міське	58,3	58,8	59,8	61,3	62,0	X
сільське	41,7	41,2	40,2	38,7	38,0	X
Постійне населення	1726,6	1640,4	1547	1469,3	1431,1	82,9
чоловіки	787	750,8	707,7	673,6	658,7	83,7
жінки	939,6	889,6	839,3	795,7	772,4	82,2

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Графічне зображення структури населення наведене відповідно територіальному розподілу наведено на рис. 2.1.

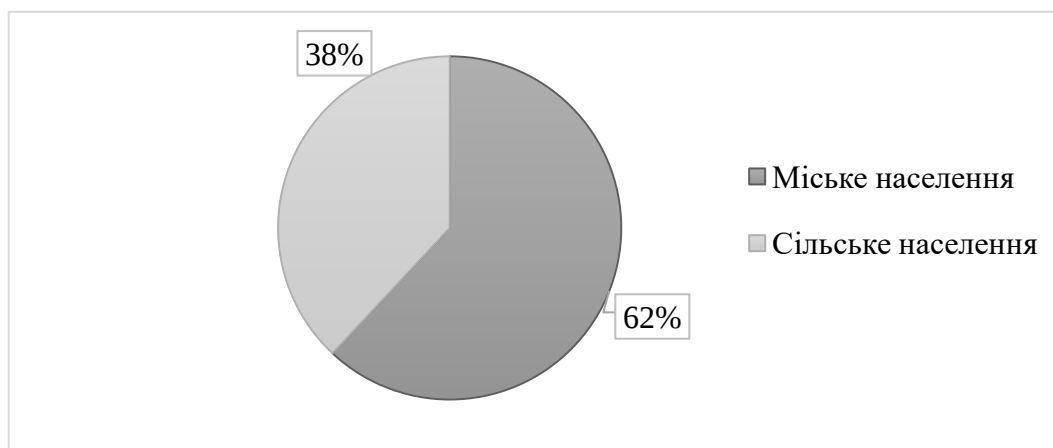

Рис. 2.1. Структура населення Полтавської області відповідно до територіального розподілу сільської/міської місцевості, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

За останні 20 років чисельність населення Полтавської області зменшилося на 300 тис. осіб (17,2 %), для порівняння це майже все офіційно зареєстроване населення м. Полтава, з них 178 тис. осіб (24,5 %) – жителі сільської місцевості, 122 тис. осіб (11,9 %) – мешканці міст. Чисельність постійного населення теж зменшилася на 299 тис. осіб (17,1 %). Тобто загальна кількість місцевих жителів Полтавської області має чітко виражену тенденцію до зменшення.

На рис. 2.2. наведено структуру населення Полтавської області відповідно до статевої ознаки.

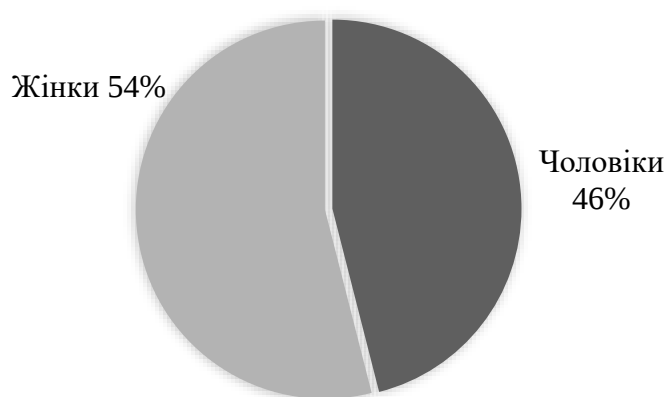

Рис. 2.2. Структура населення Полтавської області відповідно до статевої ознаки, станом на 01.01.2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Отже, станом на 01.01.2016 р. в досліджуваному регіоні проживає 658,7 тис. осіб чоловічої статі, що становить 46 % від загальної кількості населення. Майже на 8 % більше жінок, що відповідно складає 772,4 тис. осіб (54 % від загальної кількості).

Зменшення чисельності населення відбувається виключно за рахунок природного скорочення – кількість осіб, що народилися значно менша від кількості померлих. Ця тенденція спостерігається з кінця 80-х років минулого сторіччя. Кількість жителів області дещо збільшувалась у перші роки незалежності України (1991, 1992), що зумовлено поверненням значної кількості мігрантів колишніх республік СРСР (у той час міграційний приріст населення перевищив природне скорочення). Починаючи з 1993 року відбувається безперервне скорочення населення на території всієї України, не виключення і Полтавщина. Природний приріст населення на 1000 осіб у Полтавській області зображено на рис. 2.3.

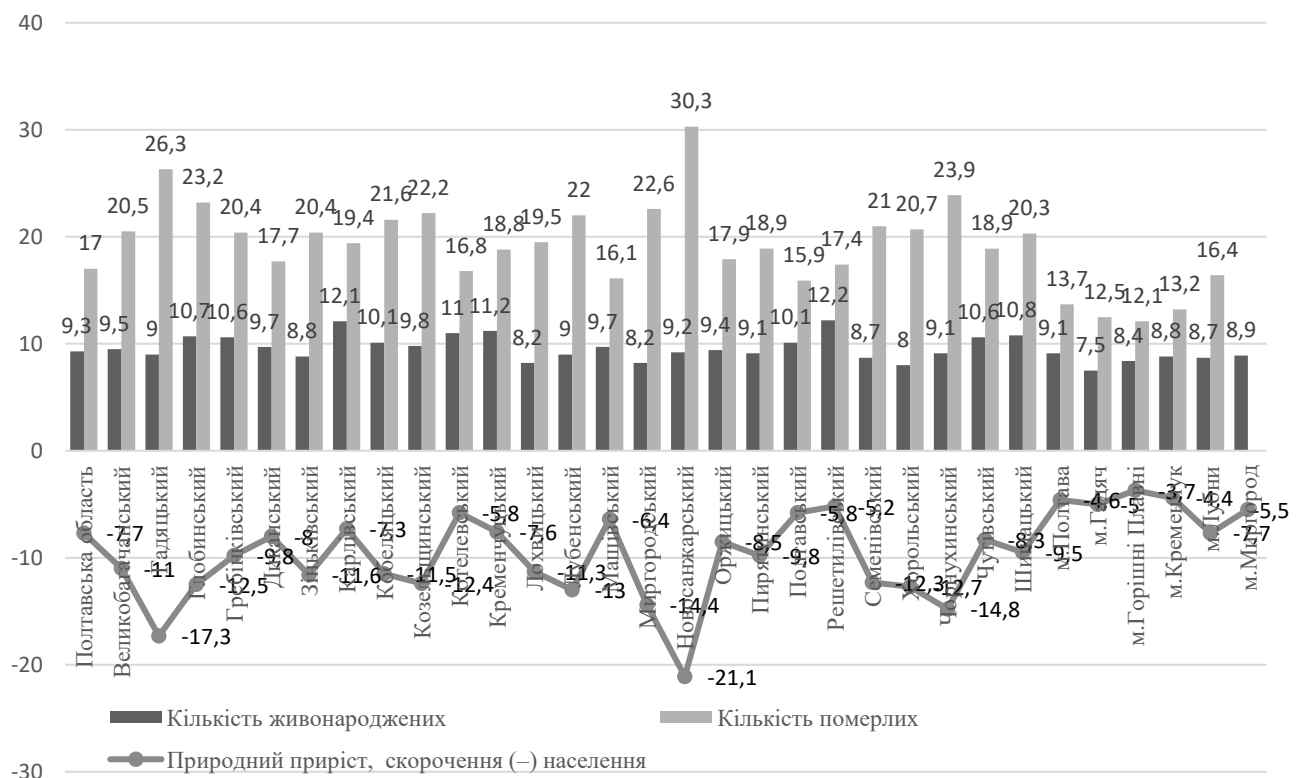

Рис. 2.3. Природний приріст населення на 1000 осіб у Полтавській області, станом на 01.01. 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Аналізуючи дані, рис. 2.3 можна зробити висновок, що скорочення кількості населення відбувається у всіх районах Полтавської області.

Детальніше розглянемо показники природного приросту/скорочення населення Полтавської області за даними таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення по районах і містах Полтавської області на 01.01.2016 р.

Назва показника	Кількість живонароджених			Кількість померлих			Природний приріст, скорочення (–) населення		
	Всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	Всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	Всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості
Полтавська область, всього	9,3	9,1	9,7	17	14,6	20,9	-7,7	-5,5	-11,2
Райони									
Великобагачанський	9,5	9,7	9,4	20,5	15	23,3	-11	-5,3	-13,9
Гадяцький	9	х	9	26,3		26,3	-17,3	0	-17,3
Глобинський	10,7	11,5	10,2	23,2	25,3	22	-12,5	-13,8	-11,8
Гребінківський	10,6	10,7	10,5	20,4	17,9	22,7	-9,8	-7,2	-12,2
Диканський	9,7	9,2	10,1	17,7	15,5	19,1	-8	-6,3	-9
Зіньківський	8,8	9,7	8,1	20,4	16,8	23,3	-11,6	-7,1	-15,2
Карлівський	12,1	11,8	12,3	19,4	19,5	19,4	-7,3	-7,7	-7,1
Кобеляцький	10,1	10,7	9,8	21,6	20,5	22,2	-11,5	-9,8	-12,4
Козельщинський	9,8	8,5	10,4	22,2	17,2	24,3	-12,4	-8,7	-13,9
Котелевський	11	11,8	9,6	16,8	14,2	21,3	-5,8	-2,4	-11,7
Кременчуцький	11,2	х	11,2	18,8	х	18,8	-7,6	0	-7,6
Лохвицький	8,2	8,1	8,3	19,5	16	22,6	-11,3	-7,9	-14,3
Лубенський	9	х	9	22	х	22	-13	0	-13
Машівський	9,7	12,3	9	16,1	12,3	17	-6,4	0	-8
Миргородський	8,2	7,5	8,4	22,6	23,4	22,4	-14,4	-15,9	-14
Новосанжарський	9,2	8	9,6	30,3	15,4	21,8	-21,1	-7,4	-12,2
Оржицький	9,4	8,7	9,5	17,9	16,5	18,3	-8,5	-7,8	-8,8
Пирятинський	9,1	10,4	7,8	18,9	18,3	19,6	-9,8	-7,9	-11,8
Полтавський	10,1	х	10,1	15,9	х	15,9	-5,8	0	-5,8
Решетилівський	12,2	11,3	12,8	17,4	15,5	18,4	-5,2	-4,2	-5,6
Семенівський	8,7	7,4	9,1	21	18,7	21,8	-12,3	-11,3	-12,7
Хорольський	8	7,3	8,3	20,7	16,9	23,1	-12,7	-9,6	-14,8
Чорнухинський	9,1	9,3	9,1	23,9	14,7	26,5	-14,8	-5,4	-17,4
Чутівський	10,6	11,1	10,3	18,9	17,1	20,1	-8,3	-6	-9,8
Шишацький	10,8	8,8	11,4	20,3	18,9	20,7	-9,5	-10,1	-9,3
м.Полтава	9,1	9,1	х	13,7	13,7	х	-4,6	-4,6	0
м.Гадяч	7,5	7,5	х	12,5	12,5	х	-5	-5	0
м.Горішні Плавні	8,4	8,3	х	12,1	11,9	17,3	-3,7	-3,6	-17,3
м.Кременчук	8,8	8,8	х	13,2	13,2	х	-4,4	-4,4	0
м.Лубни	8,7	8,7	х	16,4	16,4	х	-7,7	-7,7	0
м.Миргород	8,9	8,9	х	14,4	14,4	х	-5,5	-5,5	0

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Отже, аналізуючи дані таблиці 2.4 можемо зробити висновок, що у Полтавській області відбувається стрімке природне скорочення населення. В той же час показники живонароджених у сільській місцевості нижче за міські, а коефіцієнт кількості померлих у сільській місцевості вище, ніж у містах області. Загалом, коефіцієнт природного приросту аналізуючи показники міст становить -5,5, у сільській місцевості він майже в 2 рази вищий і складає -11,2. За даними у таблиці 2.5 проаналізуємо чисельність населення Полтавської області у розрізі районів станом на 01.01.2016 р.

Таблиця 2.5

**Чисельність населення районів та міст обласного значення
Полтавської області станом на 1.01.2016 р.**

Назва району	Територія, тис.км ²	Чисельність населення, осіб	Щільність населення, осіб на 1 км ²
Полтавська область	28,75	1438948	50
Великобагачанський	1,02	25082	25
Гадяцький	1,58	29670	19
Глобинський	2,47	29670	18
Гребінківський	0,6	22539	38
Диканський	0,68	18963	28
Зіньківський	1,36	34641	26
Карлівський	0,85	34085	40
Кобеляцький	1,82	42406	23
Козельщинський	0,93	19493	21
Котелевський	0,8	19628	25
Кременчуцький	1,02	39619	39
Лохвицький	1,3	43157	33
Лубенський	1,38	31896	23
Машівський	0,89	19582	22
Миргородський	1,54	32011	21
Новосанжарський	1,27	34554	27
Оржицький	0,98	24177	25
Пирятинський	0,86	31744	37
Полтавський	1,26	67122	53
Решетилівський	1,01	26371	26
Семенівський	1,28	25349	20
Хорольський	1,06	34558	33
Чорнухинський	0,68	11426	17
Чутівський	0,86	22937	27
Шишацький	0,8	20374	26
м.Полтава	0,1	294020	2832
м.Гадяч	0,02	23989	1249
м.Горішні Плавні	0,17	54738	315
м.Кременчук	0,1	223805	2335
м.Лубни	0,03	46717	1529
м.Миргород	0,03	40413	1395

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

На нашу думку, аналізувати показники чисельності населення районів та міст обласного значення доцільно враховуючи загальну площу району та щільності розселення. Зрозуміло, що найменше людей на 1 км² проживає саме у сільській місцевості. Найнижчим цей показник виявився у Чорнухинському районі, всього лише 17 осіб, найбільша щільність серед районів області у Полтавському районі – 53. В середньому в одному районі, враховуючи загальну площу та чисельність населення проживає 27 осіб. Що стосується міст, то лідером є обласний центр м. Полтава – 2832 особи, трішки менше у м. Кременчуку – 2335 осіб, у Лубнах – 1529 осіб, м. Миргород – 1395 осіб, м. Гадяч – 1249 осіб, м. Горішні Плавні – 315 осіб.

За даними таблиці 2.6 проаналізуємо показники населення Полтавської області за економічною активністю в період з 2000 по 2016 рр. у віці 15-70 років.

Таблиця 2.6

**Населення Полтавської області за економічною активністю
2000 - 2016 рр. у віці 15-70 років, тис. осіб**

Назва показника	Роки						Відношення 2016 р. до 2000 р. у %
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	
Економічно активне населення	748,2	744,5	714	706	681,2	664,3	88,79
в т.ч. працездатно віку	708,9	681	661,6	662,5	660,7	649,1	91,56
старше працездатного віку	39,3	63,5	52,4	43,5	20,5	15,2	38,68
Зайняті	672,3	690,3	644,8	648,3	602,9	583,6	86,81
в т.ч. працездатного віку	633,6	627,1	592,4	604,8	582,8	568,5	89,73
старше працездатного віку	38,7	63,2	52,4	43,5	20,1	15,1	39,02
Безробітні	75,9	54,2	69,2	57,7	78,3	80,7	106,32
в т.ч. працездатного віку	75,3	53,9	69,2	57,7	77,9	80,6	107,04
старше працездатного віку	0,6	0,3	х	х	0,4	0,1	16,67
Економічно неактивне населення	448,5	438,9	411,9	384,6	401,1	411,7	91,79
в т.ч. працездатного віку	224	249,1	237,4	230,6	233,6	244,9	109,33
старше працездатного віку	224,5	189,8	174,5	154	167,5	166,8	74,30

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Кількість економічно активного населення за 15 років зменшилася на 83,9 тис. осіб (11,21 %), причому на 59,8 тис. осіб (8,44 %) зменшилася кількість осіб працездатного віку і аж на 24,1 тис. осіб (61,32 %) – кількість економічно активного населення, що старше працездатного віку. Кількість зайнятих також зменшилася, серед осіб працездатного віку на 65,1 тис. осіб (11,27 %), а осіб старше працездатного віку на 23,6 тис. осіб (60,98 %). А от показники безробітних по області навпаки зросли, навіть не зважаючи на зниження кількості населення, серед осіб працездатного віку на 5,3 тис. осіб (6,32 %), безробітних серед осіб старше працездатного віку суттєво зменшилося, що обумовлено прийняттям реформи про пенсійне забезпечення.

Загальні показники кількості економічно неактивного населення у відсотковому співвідношенні за період з 2000 по 2016 рр. зменшилися майже на 8 % за рахунок зменшення кількості осіб старше працездатного віку, а от осіб працездатного віку у структурі економічно неактивного населення збільшилося майже на 10 %.

Отже ситуація на ринку праці Полтавської області є критичною і потребує вирішення вже найближчим часом. Проаналізуємо чисельність зайнятого населення області за видами економічної діяльності віком 15-70 років, за даними, наведеними у таблиці 2.7.

Аналізуючи показники, наведені у таблиці 2.7. – найбільша кількість працівників Полтавської області зайнята у сільському, лісовому та рибному господарстві, що в черговий раз доводить напрям спеціалізації даного регіону, у промисловості та оптовій і роздрібній торгівлі, що в середньому за досліджуваний період займає майже 60 % від загального показника зайнятості.

В той же час кількість зайнятих осіб у кожній з галузей має виражену тенденцію до зменшення, крім транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, що останнім часом впевнено набирають оберти (наприклад створення та розвиток компанії «Нова Пошта»). Зменшення кількості зайнятих осіб можна пояснити зміною кількох факторів, а саме – зменшення

кількості населення у відповідному періоді та зменшення потужностей виробництва.

Таблиця 2.7

**Показники зайнятості населення Полтавської області
за видами економічної діяльності, 2013-2016 рр., тис. осіб**

Назва показника	Роки				Відношення 2016 до 2013рр., у %
	2013	2014	2015	2016	
Сільське, лісове та рибне господарство	126,6	128,5	120,6	119,8	94,63
Промисловість	126,3	122,4	115,8	105,7	83,69
у т.ч. добувна промисловість та розроблення кар'єрів.	17,4	17,4	15,4	15,7	90,23
переробна промисловість	90,1	87,6	83,3	73,3	81,35
Будівництво	21,8	22,1	19	16,7	76,61
Оптова та роздрібна торгівля	136,6	138,4	119,1	113,2	82,87
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	40	39,5	39,3	42,2	105,50
Тимчасове розміщення і організація харчування	10,5	10,5	9,9	9,2	87,62
Освіта	53,9	53	51,8	50,6	93,88
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	42,2	42,2	41,8	40,6	96,21
Інші галузі	94,8	91,7	85,6	85,6	90,30
Всього	652,7	648,3	602,9	583,6	89,41

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Важливим елементом розвитку сільських територій Полтавської області є рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності, основні показники якої наведені у додатку А.

Відповідно до проведеного нами аналізу результат від операційної діяльності у сільському, лісовому та рибному господарстві Полтавської області у 2016 році становив 19137026,1 тис. грн, що у порівнянні з 2014 роком більше у 2,1 рази. У промисловості результати від операційної діяльності аналогічного періоду зросли на 77,26 %, у будівництві – на 94,29 %, у професійній, науковій та технічній діяльності на 149,46 %, зросли результати від операційної діяльності у галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги на 49,04 %, найвищими у відсотковому співвідношенні є показники операційної діяльності

в галузі інформації та телекомунікації – 341,54 % (з 12920,9 тис. грн у 2014 р. до 44129,8 тис. грн у 2016 р.). Всі інші види діяльності характеризуються тенденцією зниження результатів від операційної діяльності. Найрентабельнішими являються підприємства, що працюють у сфері сільського господарства, у кризовий для України 2014 р. рівень рентабельності виявився найвищим серед усіх видів діяльності і становив 36,3 %, у 2015 р. – 65,1 %, у 2016 р. – 37,8 %. Рівень рентабельності у промисловості знизився майже у 2 рази, з 11,7 % у 2014 р. до 6,6% у 2016 р.

У таблиці 2.8 наведено загальну характеристику підприємств Полтавської області, відповідно до їх розмірів.

Таблиця 2.8

**Загальна характеристика підприємств Полтавської області
за розмірами, 2014-2016 рр.**

Назва показника	Загальна кількість підприємств, одиниць			Відношення кількості підприємств 2016 р. до 2014 р., %	Частка підприємств до загальної кількості, 2016 р., %
	Роки				
	2014	2015	2016		
Великі підприємства	21	16	15	71,4	0,17
Середні підприємства	562	535	545	96,98	6,06
Малі підприємства	9415	9591	8429	89,5	93,77
Всього	9998	10142	8989	89,9	100

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

За період 2016 – 2014 рр., загальна кількість підприємств в регіоні знизилася на 10,1 %, що відбулося в основному за рахунок зменшення кількості малих підприємств – з 9415 у 2014 р. до 8429 до відповідного періоду 2016 р. (на 10,5 %). Варто відзначити, що кількість великих підприємств у Полтавській області у 2016 р. – 15 од., що становить лише 0,17 % від загальної кількості. Середніх підприємств – 545 од., близько 6 % відповідно. Найбільша кількість – це малі підприємства у 2016 р. і займають 93,77 % від загальної кількості усіх підприємств. Отже, 8429 з 8989 підприємств, що зареєстровані та працюють в

Полтавській області становлять малі підприємства, які є найуразливішими до будь-яких економічних змін та саме їм необхідна значна підтримка з боку держави.

Ще однією важливою складовою соціально-економічного розвитку, яку варто проаналізувати є валова додана вартість за видами економічної діяльності Полтавської області, що наведена у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Показники валової доданої вартості за видами економічної діяльності Полтавської області, 2014-2016 рр.

Валова додана вартість	У фактичних цінах					
	Роки					
	млн.грн			у % до підсумку		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Всього	45639,00	50301,00	59473,00	100,00	100,00	100,00
Сільське, лісове та рибне господарство	6477,00	8122,00	9727,00	14,19	16,15	16,36
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	8239,00	10678,00	14682,00	18,05	21,23	24,69
Переробна промисловість	10655,00	9404,00	11837,00	23,35	18,70	19,90
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1149,00	1118,00	1177,00	2,52	2,22	1,98
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	115,00	123,00	164,00	0,25	0,24	0,28

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

За даними таблиці 2.9, можна зробити висновок, що валова додана вартість сільського господарства станом на 2016 р. складає 9727 млн. грн (16,36 %) та має виражену тенденцію до збільшення, добувна промисловість і розроблення кар'єрів – 14682 млн. грн (24,69 %), переробна промисловість 11837 млн. грн. (19,9 %). Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 1177 млн. грн (1,98 %). Водопостачання, каналізація, поводження з відходами – 164 млн. грн (0,28 %). Аналізуючи дані таблиці 2.9, ми

вважаємо доцільним розвиток аграрної сфери, як перспективної для досліджуваного регіону.

Важливу роль у соціально-економічному розвитку сільських територій відіграє рівень доступу до надання освітніх послуг, забезпечення дошкільними та загально-освітніми навчальними закладами. У таблиці 2.10. наведено інформацію про дошкільні навчальні заклади у Полтавській області за 1995-2016 рр.

Таблиця 2.10

Дошкільні навчальні заклади у Полтавській області, 1995-2016 рр.

Назва показника	Роки					Відношення 2016 р. до 1995 р., %
	1995	2000	2005	2010	2016	
Кількість закладів, одиниць	979	747	599	562	619	63,23
у міських поселеннях	308	221	193	192	194	62,99
у сільській місцевості	671	526	406	370	425	63,34
У них місць, тис.	73,5	38,9	32,7	35	37,7	51,29
у міських поселеннях	45,1	25,4	23	23,6	24,9	55,21
у сільській місцевості	28,4	13,5	9,7	11,4	12,8	45,07
Кількість дітей у закладах, тис. осіб	56,8	36,3	34,3	40,1	47,9	84,33
у міських поселеннях	40,5	28,6	27,4	30,9	35,9	88,64
у сільській місцевості	16,3	7,7	6,90	9,2	12	73,62
Охоплення дітей закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку, %	51	46	56,2	57,7	69	х
у міських поселеннях	60,8	62	73,4	72,5	86,4	х
у сільській місцевості	36,5	23,4	29,1	34,3	44,1	х
Кількість дітей у закладах у розрахунку на 100 місць, осіб	77	94	105	115	127	164,94
у міських поселеннях	90	113	119	131	144	160,00
у сільській місцевості	58	57	71	81	94	162,07

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Ми не випадково аналізуємо дані за 20 років, оскільки, на нашу думку, у соціальній сфері зміни доцільно аналізувати виключно за більш довгий період. За останні 20 років загальна кількість дошкільних навчальних закладів суттєво зменшилася, як у сільській місцевості так і у міських поселеннях з 979 одиниць у 1995 р. до 619 одиниць у 2016 р., що становить 36,77 %, обсяг місць у цих

навчальних закладах зменшився майже на 50 %. Пояснити це можна зменшенням чисельності дітей у відповідних закладах у містах їх поменшало на 11,36 %, а у сільській місцевості на 26,38 %. У зв'язку з цим кількість дітей у закладах з розрахунку на 100 місць збільшилася на 50 осіб (64,94 %).

Проаналізуємо ситуацію із загально-освітніми закладами Полтавської області за відповідний період за даними таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

**Кількість загально-освітніх навчальних закладів
Полтавської області 1995-2016 рр.**

Назва району	Навчальний рік					Відношення 2015/2016 до 1995/1996 н.р.
	1995/ 1996	2000/ 2001	2005/ 2006	2010/ 2011	2015/ 2016	
Полтавська область	1009	962	870	786	694	68,78
Великобагачанський	34	30	29	26	24	70,59
Гадяцький	47	44	38	33	29	61,70
Глобинський	59	56	52	43	37	62,71
Гребінківський	25	23	23	22	19	76,00
Диканський	21	21	15	14	13	61,90
Зіньківський	44	40	33	31	30	68,18
Карлівський	27	25	21	19	19	70,37
Кобеляцький	56	52	45	42	34	60,71
Козельщинський	33	29	23	22	15	45,45
Котелевський	16	17	15	14	12	75,00
Кременчуцький	28	27	25	22	20	71,43
Лохвицький	46	46	38	32	28	60,87
Лубенський	47	43	36	31	23	48,94
Машівський	22	21	18	17	16	72,73
Миргородський	41	38	36	29	22	53,66
Новосанжарський	44	41	36	31	30	68,18
Оржицький	30	30	28	24	23	76,67
Пирятинський	32	30	28	24	18	56,25
Полтавський	48	44	43	42	36	75,00
Решетилівський	41	35	30	28	26	63,41
Семенівський	41	34	30	30	25	60,98
Хорольський	33	33	32	27	25	75,76
Чорнухинський	27	25	20	17	11	40,74
Чутівський	24	23	23	20	19	79,17
Шишацький	21	20	18	16	16	76,19
м.Полтава	47	53	58	57	55	117,02
м.Гадяч	6	7	7	7	6	100,00
м.Горішні Плавні	9	10	9	8	8	88,89
м.Кременчук	37	43	42	39	36	97,30
м.Лубни	12	11	11	11	11	91,67
м.Миргород	11	11	8	8	8	72,73

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Слід відзначити, що чисельність загально-освітніх закладів Полтавської області за останні 20 років зменшилася в середньому на 315 одиниць. Збільшення їх кількості ми спостерігаємо лише у м. Полтава. У Козельщинському, Лубенському, Чорнухинському районах кількість загально-освітніх закладів зменшилася більше ніж у 2 рази. У Пирятинському – зменшилася з 32 до 18, що становить 43,75 %, у Миргородському районі зменшилася з 41 закладу, що функціонував у 1995 р. до 22 у 2015 р., у м. Лубни, м. Миргород, м. Горішні Плавні, м. Гадяч кількість загально-освітніх закладів зменшилася всього на кілька одиниць.

Ще одним показником, що характеризує потенціал соціально-економічного розвитку сільських територій є кількість проектів, залучених в рамках надання міжнародної технічної допомоги. Міжнародна технічна допомога – це всебічне сприяння в отриманні знань, навичок та вмінь у відповідних сферах діяльності, що зазвичай спрямовані на соціально-економічний розвиток відповідної території.

Дані, що наведені на рис. 2.4. свідчать, що у 2014 році таких проектів було лише 9, у 2015 році вже 14, а у 2016 їх кількість зросла до 17.

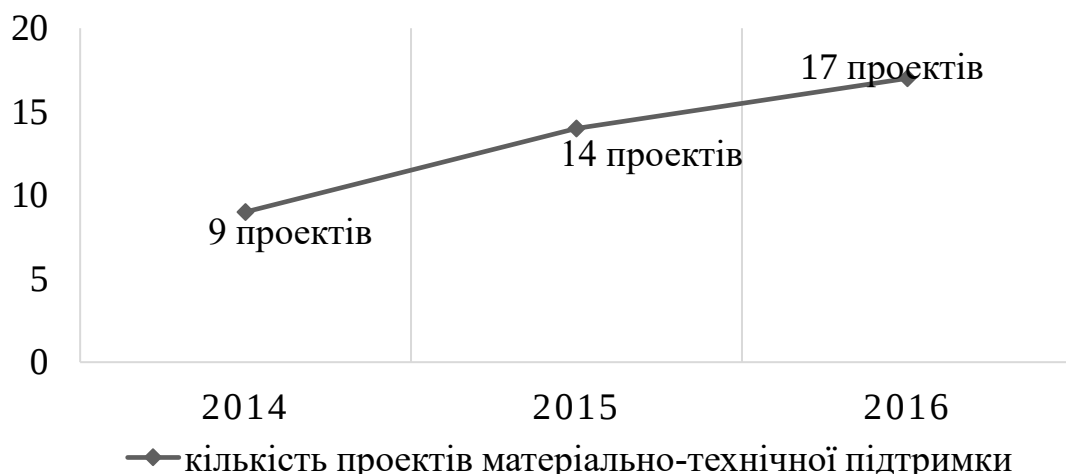

Рис. 2.4. Кількість реалізованих проектів матеріально-технічної підтримки у Полтавській області, 2014-2016 рр. (у т. ч. малі міста)

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

За останні 3 роки кількість таких проектів у Полтавській області значно зросла, що свідчить про потенційну можливість залучення додаткових коштів у майбутньому. Лише у 2016 році для реалізації 30-ти соціально-економічних проектів у Полтавську область залучено близько 23 млн. грн.

Складно підбивати підсумки по кожному року окремо в кількості реалізованих мікропроектів, оскільки Проекти матеріально-технічної допомоги є довгостроковими і їх реалізація розрахована на кілька років. Основні напрямки мікропроектних пропозицій матеріально-технічної допомоги у Полтавській області протягом 2014-2016 рр. наведені на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Основні напрямки та кількість проектів матеріально-технічної допомоги у Полтавській області 2014-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Найбільша кількість проектів – 10 стосуються напрямку урядування та розвитку суспільства, 8 – спрямовані на підтримку муніципального розвитку, по 6 проектів реалізовано у галузі охорони здоров'я та підтримки децентралізації, по 4 проекти у галузі розвитку сільських територій, енергозбереження та енергоефективності, соціальної інфраструктури та житлової політики та

адміністрування. У галузі освіти і науки реалізовано 3 проекти, по 2 у галузі поводження з відходами, підтримка та допомога ВПО і лише 1 проект реалізовано у напрямку економічного розвитку.

Найбільшу кількість Проектів матеріально-технічної допомоги залучено у Полтавський район – 3, Кременчуцький район – 2, Лохвицький район – 2, Решетилівський – 2, у Зінківський, Чутівський, Котелевський, Кобеляцький, Козельщинський, Семенівський, Шишацький, Чорнухинський, Пирятинський, Гребінківський та Оржицький лише по 1 Проекту. Коротка характеристика проектів наведена у додатку Б.

На рис. 2.6. зображена сукупна кількість проектів матеріально-технічної підтримки, що реалізовані у районах Полтавської області у 2014-2016 рр.

Рис. 2.6. Сукупна кількість проектів матеріально-технічної підтримки, що реалізуються у районах Полтавської області у 2014-2016 рр.

Джерело: розроблено автором самостійно

Станом на 01 січня 2017 р. на території Полтавської області працюють 8 Міжнародних проектів матеріально-технічної допомоги, а саме:

- Спільний Проект Європейського союзу та Програми розвитку Організацій об'єднаних націй (ПРООН) «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ);
- Проект «Енергоефективність у громадах», який виконується Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ);
- Проект «Підтримка реформи децентралізації в Україні», який виконується Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ);
- Проект «Реформа управління на сході України», що виконується Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ);
- Швейцарсько-український Проект «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO);
- Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС) за фінансової підтримки Уряду Канади;
- Проект «Полтавська область для внутрішньо переміщених осіб», що фінансується Європейським Союзом;
- Проект «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні».

В основному компоненті проекту МРГ із співпраці з сільськими громадами Полтавської області за 2014-2016 рр. реалізовано 31 мікропроект у 8 районах області, відібраних на конкурсній основі – Зіньківський, Кременчуцький, Козельщинський, Лохвицький, Оржицький, Пирятинський, Чутівський та Шишацький. Станом на 01.01.2017 роботи завершено на 30 об'єктах, 1 мікропроект завершує свою реалізацію.

Отже, за даними рис. 2.7. – 27 Проектів МРГ реалізовано у напрямку енергозбереження, до того ж 8 з них є інноваційними, містять використання різних технологій таких, як теплові насоси, сонячні колектори та фотомодулі, 3 об'єкти з водопостачання та водовідведення і лише 1 проект реалізовано у галузі охорони здоров'я.

Даний проект має кілька компонентів, основним та пріоритетним з яких є розвиток сільських територій. Пріоритетні напрями мікро проектів сільських громад наведені на рис. 2.7.

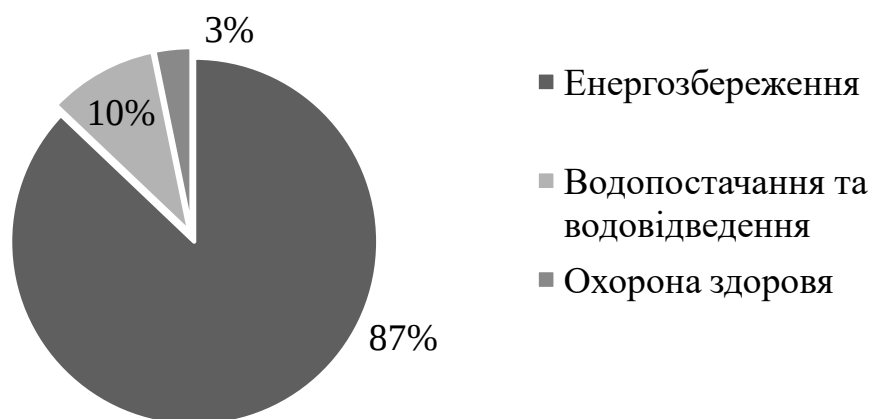

Рис. 2.7. Напрямки мікро-проектів сільських громад-учасників Проекту МРГ, реалізованих у Полтавській області, 2014-2016 рр.

Джерело: побудовано автором

Ще одним проектом, що успішно реалізовується на території Полтавської області виконується Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) є «Енергоефективність у громадах».

Його головною метою є підтримка здатності місцевого самоврядування виконувати роль провідної сили в Україні щодо впровадження заходів з енергоефективності. Для участі в Проекті у 2016 р. був створений консорціум міст: Миргород, Лубни, Полтава та Горішні Плавні, модератором якого виступає Полтавська обласна державна адміністрація. Даний Проект підтримує заходи з енергоефективності у містах-партнерах різними способами, в тому числі сприянням у доступі до фондів та кредитних ліній, реалізації енергоефективних проектів, реалізації проектів в рамках співробітництва із програмою кредитування NEFCO.

Головними досягненнями даного Проекту є реконструкція системи гарячого водопостачання ДНЗ «Золота рибка», закупівля теплового

насосу, м. Горішні Плавні. У співпраці з Проектом запроваджена Інформаційна система енергомоніторингу (ICE) у малих містах Полтавської області: Миргород, Горішні Плавні та Лубни а також в обласних бюджетних закладах охорони здоров'я, освіти та культури Полтавської області. У 2016 р. Проект забезпечив співфінансування створення ICE у різних обласних бюджетних закладах.

За консультативною допомогою експертів Проекту розроблений проект «Капітальний ремонт мереж вуличного освітлення у м. Лубни шляхом технічного переоснащення світильників на основі LED технологій та впровадження загальноміської системи управління освітленням вулиць» у рамках співробітництва з програмою кредитування NEFCO.

У 2016 році міста Полтава та Лубни розробили Плани дій сталого енергетичного розвитку (ПДСЕР). Проведено ряд інформаційних та навчальних заходів за участю експертів Проекту з питань діяльності у сфері енергозбереження та енергоефективності комунальних, бюджетних закладів та ОСББ.

У 2016 році розпочато співпрацю з Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ), за дорученням Федерального Міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини, реалізується Проект «Підтримка реформи децентралізації в Україні», метою якого є забезпечення ефективного виконання органами місцевого самоврядування функцій та завдань в рамках процесу децентралізації.

Проект надає консультаційну та технічну підтримку місцевим громадам у наступних напрямках:

- покращення надання публічних послуг громадянам;
- місцевий фінансовий менеджмент;
- зміцнення функцій координування та підтримки на обласному рівні;
- зміцнення вертикальної та горизонтальної взаємодії.

Першочерговими планами Проекту є діяльність у двох пілотних областях України: Полтавській та Чернівецькій. Заплановане орієнтовне фінансування – 6 млн. євро.

Лише за 2016 р. в рамках українсько-європейської програми «U-LEAD з Європою: Розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку» та Проекту «Підтримка реформи децентралізації в Україні», що виконується GIZ, відбулися 14 різних інформаційно-навчальних заходів (конференцій, круглих столів та лекцій) для громад Полтавської області з питань підтримки проведення реформи децентралізації, а також відбувся конкурс на фінансову підтримку мікропроектів новостворених та потенційних об'єднаних територіальних громад Полтавської області.

За підсумками проведеного конкурсного відбору у 2016 р. 5 мікропроектів об'єднаних територіальних громад серед яких Шишацька, Пирятинська, Омельницька, Глобинська та Сергіївська отримали грантову допомогу у розмірі 140 тис. грн кожний. Сфери реалізації даного проекту:

- покращення доступу до адміністративних послуг;
- створення моделі управління старостатів та органів самоорганізації населення;
- підвищення медіаграмотності;
- створення планів сільських населених пунктів.

Хочемо звернути Вашу увагу на ще один проект, що реалізується на Полтавщині – це Проект «Реформа управління на сході України», що виконується Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ), в рамках якого у 2016 році реалізовано 5 проектів співробітництва територіальних громад у наступних напрямках:

- створення трудового архіву;
- поводження з ТПВ (3 проекти);
- створення пожежної охорони.

Одним із результатів впровадження Проекту стало ефективне відпрацювання механізму міжмуніципального співробітництва, як економічно обґрунтованого інструменту надання адміністративних послуг. У 2016 р. Полтавщина посіла 1 місце за кількістю укладених договорів про співробітництво територіальних громад серед областей України.

У 2015 р. за ініціативи облдержадміністрації розпочато роботу над пілотним проектом, який передбачає побудову і влаштування системи оперативного управління ланкою єдиної державної системи цивільного захисту (на базі Білоцерківської та Шишацької об'єднаних територіальних громад).

Даний Проект надає підтримку Омельницькій та Пирятинській об'єднаним громадам у створенні центрів надання адміністративних послуг (ремонт приміщень, матеріально-технічне забезпечення, програмне забезпечення, консультації з питань впорядкування організаційних документів, навчання персоналу). Пирятинська об'єднана територіальна громада завершує реконструкцію приміщення для облаштування та розміщення центру надання адміністративних послуг. Проект Омельницької об'єднаної територіальної громади у стадії реалізації, уточнюється проектно-кошторисна документація на ремонт приміщення.

У рамках обласного конкурсу проектів розвитку територіальних громад області за підтримки Проекту «Реформа управління на сході України» впроваджуються два проекти в рамках механізму міжмуніципального співробітництва: «Спільний рейс громад» (Лохвицької міської, Харківецької, Безсалівської сільських рад) та забезпечення високошвидкісним Інтернетом сільських громад Решетилівського району (Калениківської, Лиманської, Першої Новомихайлівської, Пащенківської, Піщанської, Покровської, Потічанської, Сухорабівської, Шевченківської, Шилівської сільських радах).

Проект «Спільний рейс громад» завершений у грудні 2016 р. Понад 15 тис. мешканців м. Лохвиця, сіл Харківецьке та Безсалівське отримали новий приміський автобус та поліпшене транспортне сполучення з населеними пунктами.

Проект із забезпечення високошвидкісним Інтернетом сільських громад в Решетилівському районі планується завершити в 2017 р.

У 2015-2016 рр. представниками обласної влади розроблена Стратегія поводження з твердими побутовими відходами у Полтавському субрегіоні та в

рамках неї бізнес-план пілотного проекту у Новосанжарському районі, який передбачає:

- впровадження в районі роздільного способу збирання твердих побутових відходів з виділенням пластику;
- покращення санітарного стану територій громад;
- упорядкування звалища відходів в с. Зачепилівка.

Реалізація пілотного проекту здійснюється за фінансової грантової підтримки швейцарсько-українського Проекту «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO). В 2016 році у Новосанжарському районі проведено інформаційну кампанію із запровадження роздільного збору сміття.

В рамках реалізації Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO), що фінансується Швейцарською Конфедерацією через Швейцарську агенцію розвитку і співробітництва (ШАРС|SDC) та впроваджується Швейцарським центром ресурсів та консультацій з питань розвитку (Skat) у Полтавській області запроваджуються сталі моделі децентралізованого надання послуг.

На території області протягом 2015-2016 рр. реалізовано 8 проектів із вдосконалення та впровадження децентралізованої моделі водопостачання на рівні сільських (селищних) громад в 7 районах Полтавської області – Полтавський, Кобеляцький, Кременчуцький, Лохвицький, Чорнухинський, Решетилівський, Гребінківський. Реалізація даних проектів дозволила забезпечити водопостачанням близько 9 тис. сільських мешканців.

Даний Проект надає підтримку Омельницькій об'єднаній територіальній громаді Кременчуцького району у реалізації пілотного проекту з покращення питного водопостачання, який включає підготовку стратегії водопостачання, програми із модернізації та розвитку системи водопостачання для водозабезпечення мешканців с. П'ятихатки. Наразі, розроблено проектно-кошторисну документацію, пройдено експертизу.

Проект проводить інформаційно-консультативну та методичну роботу в питаннях створення сталих систем надання адміністративних послуг, підготовки

відповідних проектів територіальних громад, а також питаннях організації діяльності об'єднаних територіальних громад у різних сферах (освіта, охорона здоров'я, утримання комунального майна, земельні питання, інфраструктура тощо).

Проект надає фінансову підтримку пілотного проекту в Новосанжарському районі із впровадження роздільного способу збирання твердих побутових відходів.

Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС) за фінансової підтримки Уряду Канади, що реалізує Федерація канадських муніципалітетів за фінансової підтримки Уряду Канади спрямовано на зміцнення муніципального сектору, впровадження ефективного демократичного управління та прискорення економічного розвитку. Співпрацює з 4 містами-партнерами в області: Полтава, Кременчук, Горішні Плавні та Миргород.

У 2016 році проведено ряд інформаційно-навчальних заходів для представників органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад та громадських організацій щодо впровадження секторальних реформ в Україні.

За ініціативи голови облдержадміністрації, з вересня 2016 р. спільно з експертами Проекту ведеться робота по створенню Інвестиційного порталу Полтавщини – інтерактивного інструменту діалогу між органами влади та потенційними інвесторами. В майбутньому веб-сайт має представити акумульовану інформацію щодо соціально-економічного, ресурсного та культурного потенціалу області, а також галузі економіки, які перспективні для інвестування та земельні ділянки, що доцільні для використання в інвестиційних проектах.

В 2017 році з метою зміцнення муніципального сектору України, Проектом заплановане надання фінансової підтримки на суму до 100,0 тис. кан. дол. кожному місту – учаснику на реалізацію муніципальних ініціатив в рамках стратегій розвитку міст. Наразі, ведеться робота з розробки зазначених стратегій.

Результатами Проекту є: підвищення спроможності міст-партнерів у сфері просування демократії та економічного розвитку на місцевому рівні; підтримка процесу децентралізації та інтегрованого планування розвитку на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Метою Проекту Європейського Союзу «Полтавська область для внутрішньо переміщених осіб» є створення умов для перебування та інтеграції внутрішньо переміщених осіб на території Полтавської області, що сприятиме зміцненню потенціалу місцевих органів влади та неурядових організацій в ефективному управлінні кризовими ситуаціями.

Виконавцем Проекту є Полтавська облдержадміністрація, а партнерами виступають: Полтавський обласний центр зайнятості, Полтавська та Гадяцька міські ради, Новогаleshинська селищна рада, Полтавська обласна організація Товариства Червоного Хреста України, Благодійна організація «Світло Надії».

За час реалізації Проекту були здійснені наступні заходи:

- проведено 2 міжрайонних Ярмарки зайнятості для внутрішньо переміщених осіб;
- організовано громадські роботи у сфері благоустрою, соціального захисту, охорони здоров'я, культури, освіти в містах та районах області, до яких залучено 782 особи з категорії внутрішньо переміщених. Такі роботи проводились в 65 територіальних громадах 23 районів області та в 5 містах обласного значення;
- проведено закупівлю обладнання та програмно-апаратного комплексу для комунальної бюджетної установи «Обласний контактний центр» з метою покращення функціонування внутрішньої мережі контактного центру та її адаптації з Урядовим контактним центром;
- закуплені медикаменти, медичний інвентар та обладнання для обласних лікарень системи охорони здоров'я області;
- облаштовано 6 додаткових груп для 180 дітей в дошкільних навчальних закладах м. Полтави;

– в школах естетичного виховання дітей забезпечено навчальною музичною літературою.

Проведений капітальний ремонт відділення Полтавської обласної клінічної психіатричної лікарні ім. О.Ф. Мальцева. Завершується капітальний ремонт соціального готелю «Жовтень» в м. Гадяч. Ведеться капітальний ремонт другого поверху житлової будівлі Новогалещинської селищної ради для тимчасово переміщених осіб. Проводиться конкурсна процедура закупівлі ремонтних робіт для Кризового центру для жінок (м. Полтава, вул. Монастирська, 32а) з метою тимчасового розміщення переміщених осіб.

Соціально-психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб проводиться на базі Полтавської обласної організації Товариства Червоного Хреста України, БО «Світло Надії» та Полтавського обласного центру зайнятості.

Проект «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні» впроваджувався Програмою розвитку ООН за фінансової підтримки Уряду Японії та в партнерстві з Урядом України, регіональною та місцевою владою.

Проект завершений у грудні 2016 року. За час його реалізації була надана допомога внутрішньо переміщеним особам, приймаючим громадам та урядовим структурам на національному та регіональному рівнях. Проектом підтримана ідея щодо започаткування або розвитку власного бізнесу серед внутрішньо переміщених осіб.

Проведені початкові тренінги «Основи підприємницької діяльності та бізнес-планування», учасники яких (25 осіб із числа переміщених осіб), розробивши бізнес-плани, взяли участь у конкурсі на отримання фінансової безповоротної допомоги з метою започаткування або розширення свого бізнесу.

За час діяльності Проекту створено: 108 нових робочих місць; центри надання психологічної допомоги у м. Кременчуці, м. Полтаві, м. Горішні Плавні, м. Лубни; відкрито 6 пунктів надання первинної юридичної допомоги для

переселенців у м. Полтаві та Полтавській області, 131 особа із числа внутрішньо переміщених отримала змогу влаштуватися на роботу.

Таким чином, проаналізувавши діяльність різних Міжнародних Проектів та їх соціально-економічну значимість для жителів сільських територій можна визначити пріоритетні галузі для залучення матеріально-технічної допомоги у Полтавській області:

- децентралізація;
- енергозбереження та енергоефективність (зокрема, реконструкція вуличного освітлення), використання альтернативних джерел енергії;
- освіта;
- охорона здоров'я;
- державне, місцеве управління та послуги, житлово-комунальне господарство (зокрема, водозабезпечення, водовідведення);
- поводження з відходами;
- розвиток соціальних та публічних послуг;
- розвиток транспортної інфраструктури;
- аграрний сектор;
- підтримка малого та середнього підприємництва;
- підвищення стандартів життя сільській місцевості;
- туризм.

Полтавська область має значний потенціал для розвитку і різнонаправленість реалізованих проектів міжнародної технічної допомоги є прикладом того. Потенційні можливостей для розвитку сільських територій Полтавщини наведемо у таблиці 2.12.

Полтавщина має вигідне економіко-географічне розташування між найбільшими регіональними ринками України, розгалужену транспортну мережу та високоякісно підготовлені кадри для економіки країни.

Кількість сільських населених пунктів у кожному з районів варіюється – найбільше їх – 148 у підпорядкуванні Полтавського району, а найменше – 36, у Карлівському районі.

Таблиця 2.12

**Аналіз потенційних можливостей розвитку
сільських територій Полтавської області**

Назва показника	Основні характеристики
Поглиблення інтеграції з ЄС	Відкриття ринків ЄС для українських товаровиробників сприятиме виробництву та збільшенню притоку інвестицій в Україну
Покращення бізнес-клімату в Україні, відновлення стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу	Дозволить прискорити розвиток малого та середнього підприємництва області та використання його потенціалу для вирішення нагальних проблем регіону (передусім у сфері зайнятості)
Збільшення споживання харчових продуктів у країнах Азії та Африки	Розширить можливості експорту сільськогосподарської продукції та номенклатури експорту, що сприятиме зростанню зайнятості сільського населення
Проведення реформи децентралізації в Україні	Зростають можливості органів місцевого самоврядування в плануванні місцевого та регіонального розвитку, відбувається концентрація бюджетів та зменшуються їх непродуктивні витрати
Зменшення поставок енергоносіїв з Росії	Стимулюватиме розвідку, видобування та первинну переробку енергетичних корисних копалин на Полтавщині
Орієнтація значної частки українського населення на внутрішній туризм	Відкриваються нові можливості розвитку курортних зон, зеленого та етнотуризму
Зростання попиту на свіжу органічну продукцію	Відкриває можливості для дрібного товаровиробника та самозайнятості сільського населення, розвитку периферійних територій із слабозабрудненими землями
Стимулювання енергоефективності у виробництві, житлово-комунальній та соціальній сферах	Вивільняє кошти на модернізацію об'єктів, стимулює будівельно-ремонтні роботи та виробництво матеріалів для них
Зменшення корупції	Приведе до зростання ділової активності МСП та притоку інвестицій

Джерело: власні дослідження автора

Полтавська область не є надто урбанізованою, чисельність сільського населення у 2016 р. області склала 559,1 тис. осіб (38,3 %), що є вище середньоукраїнського показника. Сільські поселення в області є досить невеликими за чисельністю населення, але за кількістю сільських населених пунктів Полтавська область займає 2 місце (після Львівської) – 1806 поселень. Полтавська область, незважаючи на високий промисловий розвиток, значну частку добувної та машинобудівної промисловості у регіональній економіці, є провідним виробником сільськогосподарської продукції в Україні. Зважаючи на

те, що в сільських територіях проживає значна кількість населення області і там формується понад 14 % ВВП області, розвиток сільських територій має стати однією із стратегічних цілей для області.

Аграрний сектор Полтавщини є важливою стратегічною галуззю регіональної економіки, який забезпечував робочими місцями значну частину сільського населення, але в останній період, незважаючи на зростання валової продукції сільського господарства, зайнятість сільського населення, продовжує знижуватись. На відміну від більшості областей Центральної та Західної України, у структурі сільськогосподарського виробництва Полтавської області переважає частка виробництва сільськогосподарських підприємств – 65,6 % (у 2010 р. – 59,7 %).

Полтавська область має значний потенціал для інтенсивного розвитку туристично-рекреаційної сфери, зокрема: курортів, розвитку зеленого та етнічного туризму – це мінеральні води, об'єкти історико-архітектурної спадщини, традиційні народні промисли.

Виходячи з даних, наведених вище, пропонуємо використати потенційні можливості Полтавської області, для розвитку сільських територій, а саме:

- налагоджувати ланцюжки постачання агропродукції для споживачів міст регіону;
- підвищувати ступінь переробки сільськогосподарської продукції малими господарствами, кооперативами, збільшуючи її додану вартість;
- підтримувати самозайнятість населення сільських територій та створювати нові види бізнесу не лише в аграрній сфері;
- створювати можливості отримання додаткових доходів мешканців сільських територій за рахунок підтримки народних промислів;
- підтримувати та стимулювати населення сільської місцевості області до участі у міжнародних проектах з розвитку економічного потенціалу;
- сприяти втіленню освітніх проектів для залучення молоді до соціально-економічного розвитку сільських територій;

- сприяти результативному механізму співпраці «громада-влада-освіта-бізнес»;
- створювати можливості для реалізації сільськогосподарської продукції у межах регіону та її експорт.

Таким чином, ми розуміємо, що розвиток економіки Полтавщини сьогодні не можливо уявити без аграрного сектору, основні потужності якого знаходяться у сільській місцевості. Ми впевнені, що економічний розвиток Полтавської області має пряму залежність від розвитку сільських територій.

2.2. Адміністративно-територіальний устрій сільських територій в умовах реформи децентралізації

Розвиток суспільства пов'язаний з питаннями адміністративно-територіального устрою як внутрішньої територіальної організації держави з поділом її на відповідні складові частини – адміністративно-територіальні одиниці. В Україні існує адміністративно-територіальний устрій, що склався ще за часів командно-адміністративної моделі управління. Основним принципом його формування було наближення апарату управління безпосередньо до населення і суб'єктів господарювання. Існуючий сьогодні адміністративно-територіальний устрій не враховує повною мірою інтереси місцевого самоврядування, яке розглядається як складова державного управління з підпорядкуванням по вертикалі органам влади вищого рівня [116, с. 79].

Конституція чітко визначає поняття «територіальний устрій» у нашій державі, що ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [29, с. 452].

Територіальний устрій України це внутрішня структура України, яку на нашу думку, варто розглядати, як систему, на основі якої створюються та виконують свої функції органи державної влади та місцевого самоврядування і яка складається з адміністративно-територіальних одиниць кількох рівнів:

- Автономна Республіка Крим, області, міста зі спеціальним правовим статусом Київ, Севастополь;
- райони та міста республіканського, обласного значення;
- міста районного значення, селища, села.

Відповідно до 133 Статті Конституції України Полтавська область відноситься до першого рівня цієї системи [23, с. 77].

У загальному значенні область – це адміністративно-територіальна одиниця, в межах території України, що формується під впливом різноманітних факторів, зокрема, економічних, історичних, географічних та інших, що характеризуються відповідною самостійністю під час вирішення певних питань соціального, економічного екологічного культурного характеру а також у процесі здійснення регіональної політики.

Сьогодні в Україні, відповідно до головного Закону країни існує 24 області, і зміна їх системи чи кількості можлива лише шляхом внесення відповідних законодавчих змін до Конституції [8].

В Україні місцеве самоврядування здійснюється завдяки своїм адміністративно-територіальним одиницям: області, райони, міста, селища та села. Відповідно, якщо розглянути їх рівень організації, то можна виділити дві основні системи устрою: населені пункти та визначені території України.

Полтавська область складається з 25 районів, у складі якої, станом на 01 січня 2017 р., знаходиться 6 міст обласного значення – м. Полтава, м. Кременчук, м. Миргород, м. Горішні Плавні, м. Лубни та м. Гадяч. Кількість населених пунктів у Полтавській області наведена у таблиці 2.13.

Аналізуючи дані наведені у таблиці 2.13 – лише у м. Горішні Плавні (Комсомольськ) у підпорядкуванні є сільські населені пункти, у інших містах, таких як Полтава, Кременчук, Лубни, Миргород та Гадяч їх немає.

Таблиця 2.13

Кількість населених пунктів у Полтавській області, 1990-2016 рр.

Назва району	Кількість міст		Селища міського типу	Сільські населені пункти
	усього	в т.ч. обласного значення		
Великобагачанський	-	-	2	72
Гадяцький	-	-	-	94
Глобинський	1	-	1	91
Гребінківський	1	-	-	41
Диканський	-	-	1	57
Зіньківський	1	-	1	113
Карлівський	1	-	-	36
Кобеляцький	1	-	1	99
Козельщинський	-	-	2	77
Котелевський	-	-	1	38
Кременчуцький	-	-	-	73
Лохвицький	2	-	-	79
Лубенський	-	-	-	81
Машівський	-	-	1	39
Миргородський	-	-	2	96
Новосанжарський	-	-	1	76
Оржицький	-	-	2	49
Пирятинський	1	-	-	42
Полтавський	-	-	-	148
Решетилівський	-	-	1	79
Семенівський	-	-	1	64
Хорольський	1	-		92
Чорнухинський	-	-	1	39
Чутівський	-	-	2	49
Шишацький	-	-	1	75
м.Полтава	1	-	-	-
м.Гадяч	1	-	-	-
м.Горішні Плавні	1	-	-	6
м.Кременчук	1	-	-	-
м.Лубни	1	-	-	-
м.Миргород	1	-	-	-
Всього	15		21	1733

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Полтавщина з давніх-давен вважається аграрним краєм, де основу робочої сили складають мешканці сільської місцевості. Станом на 01 січня 2016 р. у

Полтавській області офіційно зареєстровано 21 селище міського типу, 15 селищ, 1805 сіл, управління якими здійснює 467 сільських рад [12, с.26].

Рис. 2.8 Карта Адміністративно-територіального устрою Полтавської області

Джерело: [10]

Сучасний розвиток сільських територій в Україні та безпосередньо на Полтавщині потребує створення дійсно ефективної системи управління ресурсним потенціалом. Потрібно створювати таку модель функціонування, що забезпечить безперервний розвиток для всіх, як для суб'єктів господарювання так і для кожного жителя у сільській місцевості.

За визначенням знаного професора О. Павлова сільські території можна розглядати як загальнодержавну систему, що має регіональний (макро-), локальний (мезо-) та низовий (мікро-) рівні, що відображають спільні та особливі властивості об'єкта сільського розвитку [118, с.99].

Нині в Україні відбувається незворотній процес пошуку свого шляху для розвитку сільських територій, прийнявши у 2014 році Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що дасть змогу сформувати самоврядну модель управління 1805-сільськими населеними пунктами у Полтавській області, де центральним елементом має стати територіальна громада села.

Проаналізуємо кількість населених пунктів та загальну чисельність органів місцевого самоврядування, що обслуговують населення області за даними таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

**Адміністративно-територіальний розподіл поселень
Полтавської області, 2005-2016 рр.**

Назва показників	Роки				Відношення 2016 р. до 2005 р., %
	2005	2010	2015	2016	
Райони, од.	25	25	25	25	100
Міста, од	15	15	15	15	100
Селища міського типу, од.	21	21	21	21	100
Сільські ради, од.	467	467	467	467	x
Сільські населені пункти, од.	1827	1815	1805	1805	98,80
Об'єднані територіальні громади, од.	x	x	x	12	x
Чисельність наявного сільського населення, тис. осіб	636,9	587,1	553,2	547,2	85,92
Міста обласного значення, од.	5	5	5	6	120
Кількість сільських жителів на 1 район	25476	23484	22128	21888	86,86
Кількість сільських жителів на 1 сільську раду, осіб	1364	1257	1185	1172	86,86
середня людність сільського поселення, осіб	349	323	306	303	87,92

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Аналіз даних таблиці 2.14 дозволяє зробити висновок, що до складу Полтавської області у 2016 р., як і у 2005 р. входить 25 районів. Не змінилася і кількість міст та селищ міського типу, 15 та 21 відповідно, проте на 1 місто обласного значення на Полтавщині побільшало. У 2016 порівняно з 2005 р., на 22 сільські населені пункти на Полтавщині стало менше. Проаналізувавши чисельність сільського населення можна зробити висновок, що вона постійно

зменшується, а кількість установ, що їх обслуговують (сільські та селищні ради) лишається не змінною.

Так у 2016 р. загальна кількість мешканців, що припадає на 1 район у Полтавській області становить 21888 осіб, що майже на 14 % менше, ніж у 2005 р. Таку ж тенденцію ми спостерігаємо і з показниками середньої кількості сільських жителів, що припадають на 1 сільську раду – у 2016 р. їх кількість становить 1172 жителів, що майже на 14 % менше, ніж у 2005 р.. Виходячи із даних таблиці постає цілком адекватне питання, на скільки сільська рада, що обслуговує в середньому близько 300 осіб, чи зможе такий орган самоврядування утримувати об'єкти інфраструктури у належному стані, чи достатньо елементарно фінансування для утримання найелементарніших «благ» цивілізацій - дитячих садків, шкіл, амбулаторій, не говорячи вже про їх розвиток. Чи є такий орган місцевого самоврядування спроможним до прогресивних змін? Відповідь очевидна. Не важко спрогнозувати, що відбудеться із сільськими населеними пунктами через кілька десятиліть, якщо залишити ситуацію без змін та без державної підтримки, якщо і далі не створювати відповідних умов для їх розвитку [12, с. 568].

Безпосередній вплив на ситуацію, що сьогодні склалася у сільській місцевості мають органи місцевого самоврядування і для їх організації та результативного функціонування має бути створена оптимальна система адміністративно-територіального устрою в Україні. В час, коли в країні відбуваються складні економічні та політичні перетворення, обравши шлях, яким ішли більшість країн Європи – децентралізація один із варіантів соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні. Проаналізувавши наукові праці багатьох визначних науковців нашого часу однозначно дати відповідь на питання добре це чи погано – не можна, оскільки думки науковців розділилися. Значна частина вважає, що це одна із найпрогресивніших і найрезультативніших реформ за роки незалежності України, інші – що це шлях в нікуди.

Європейська хартія місцевого самоврядування передбачає, що «місцева влада в межах закону має повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке

не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу. Муніципальні функції, як правило, здійснюються переважно тими органами влади, які мають найтісніший контакт з громадянином» [41,с.58].

Тобто хартія задекларувала принцип субсидіарності як головний при здійсненні місцевого самоврядування та має бути запорукою місцевого розвитку, особливо в сільській місцевості. Держава має відмовитися від невластивих їй функцій та передати право вирішувати найбільш ключові питання на рівень територіальних громад, забезпечивши відповідними ресурсами під власну відповідальність.

Відповідно процес децентралізації передбачає розширення і зміцнення прав і повноважень органів влади безпосередньо на місцях з метою підвищення ефективності та оптимізації в системі управління суспільно важливими справами, реалізації регіональних та місцевих інтересів, що являється запорукою місцевого розвитку та демократії [9, с.171].

Кардинальні зміни у відносинах влади-підлеглих починаються з 1991 р., після ухвалення Декларації про державний суверенітет та проголошення незалежності України та започаткування ринкових відносин в країні, що відразу привело до зростання самостійності економічних суб'єктів у господарському управлінні, послабило зв'язки між бізнесом і територіями, змінило взаємини між бізнесом і владою, центром і регіонами, а також сприяло збільшенню політичної складової у прийнятті рішень соціально-економічного характеру [21].

Соціально-економічна нерівномірність розвитку окремих територій України обумовила потребу у визначенні економічної основи системи влади, на яку будуть поширюватися відповідні повноваження, здійснюватиметься забезпечення необхідними ресурсами та буде встановлюватися відповідальність за неналежне їх виконання.

На думку Т. Лозинської проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні уже майже два десятиліття є одним із стратегічних завдань регіональної політики, виконання якого весь час відтерміновувалося через нечіткість визначення цілей і принципів реформи. Територіальна основа

розвитку громад, особливо сільських, сприяє розпорошенню ресурсів і зусиль і не дозволяє отримувати синергетичні ефекти, що є імпульсами до саморозвитку [96, с.26].

На нашу думку, Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що прийнятий ще у 2014 році – далекий до ідеального, але він надає змогу мешканцям сільських населених пунктів стати більш автономними, самостійнішими та обирати свої, власні, ні ким не нав'язані напрямки для розвитку, отримавши при цьому всебічну підтримку держави та міжнародних організацій [126].

Створення та формування об'єднаних територіальних громад є безпрецедентним прикладом реформи демократичного управління, що здійснюються урядом нашої країни. Прийнятий Закон – це перша ластівка докорінної перебудови взаємовідносин органів місцевого самоврядування та представниками регіональної та обласної влади.

Ці новостворені громади мають змогу формувати економічні, юридичні, соціальні, побутові та психологічні умови для своїх мешканців, шукаючи шляхи для свого розвитку об'єднуючи зусилля представників влади, місцевих «еліт», бізнесу та міжнародних інвесторів та донорів. Всі зміни, що відбуваються у світі супроводжуються одночасно труднощами і можливостями, тому ми повинні використати всі можливості, що надаються нам під час впровадження реформи з децентралізації влади в Україні. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» об'єднана територіальна громада (далі ОТГ) – це добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр та здійснюють свою діяльність із дотриманням наступних принципів:

- конституційності та законності;
- добровільності;
- економічної ефективності;
- державної підтримки;
- повсюдності місцевого самоврядування;
- прозорості та відкритості;

– відповідальності [96].

Станом на 01 січня 2016 р. в Україні створено 159 об'єднаних територіальних громад, до складу яких увійшли 794 місцевих ради, 2015 населених пункти, де відповідно до рішення ЦВК від 25 жовтня 2015 року відбулися перші вибори голів та депутатів. Загальні відомості про об'єднані територіальні громади України наведені у таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

**Загальні відомості про об'єднані територіальні громади України,
де 25 жовтня 2015 року відбулися місцеві вибори**

№ з/п	Назва областей	Кількість ОТГ	Кількість місцевих рад, що увійшли до ОТГ	Кількість населених пунктів	Площа ОТГ км ²	Відсоток Площі ОТГ у загальній площі області, %	Чисельність населення ОТГ станом на 01.01.2016, тис. осіб	Відсоток чисельності населення ОТГ в області, %
1.	Вінницька	2	4	14	218	0,8	23,7	1,5
2.	Волинська	5	22	80	1094	5,4	26,6	2,6
3.	Дніпропетровська	15	43	159	3982	12,5	133,9	4,1
4.	Донецька	3	20	65	1738	6,6	56,6	2,9
5.	Житомирська	9	49	152	2573	8,6	51,5	4,1
6.	Закарпатська	2	6	6	168	1,3	32	2,5
7.	Запорізька	6	21	57	2262	8,3	39	2,2
8.	Івано-Франківська	3	16	26	409	2,9	34,4	2,5
9.	Київська	1	4	6	211	0,7	10,4	0,6
10.	Кіровоградська	2	6	25	426	1,7	25,6	2,6
11.	Луганська	2	10	30	1014	3,8	25,5	3,6
12.	Львівська	15	46	151	1107	5,1	67,6	2,7
13.	Миколаївська	1	2	4	229	0,9	3,4	0,3
14.	Одеська	8	40	98	2586	7,8	85,2	3,6
15.	Полтавська	12	44	179	2101	7,3	86,4	5,9
16.	Рівненська	5	13	41	948	4,7	26,3	2,3
17.	Сумська	1	8	21	465	2	5,5	0,5
18.	Тернопільська	26	166	283	3830	27,7	228,2	21,3
19.	Харківська	0	0	0	0	-	-	-
20.	Херсонська	1	4	14	206	0,7	3,2	0,3
21.	Хмельницька	22	213	490	7414	35,9	297	22,8
22.	Черкаська	3	8	12	381	1,8	18,3	1,5
23.	Чернівецька	10	30	45	768	9,5	82,4	9,1
24.	Чернігівська	5	19	57	1678	5,3	24,5	2,3
Всього по Україні		159	794	2015	35807	6,2	1386,5	3,8

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Отже, виходячи із аналізу даних таблиці 2.15. ми не можемо зробити однозначних висновків, яка ж з областей є лідером у створенні об'єднаних територіальних громад в Україні, оскільки маємо різні показники для аналізу. Якщо порівняти за кількістю місцевих рад, що увійшли до ОТГ, то найбільша їх кількість – 213 знаходиться у Хмельницькій області. Лідером Хмельниччина є і за кількістю населених пунктів, що об'єдналися – 490 одиниць і за площею, яку займають ОТГ – 7414 км², найбільша чисельність населення, що увійшли до ОТГ 297 тис. осіб теж у Хмельницькій області. Загальна площа ОТГ в Україні становить 35807 км².

Найбільша кількість зареєстрованих ОТГ – 26 у Тернопільській області. Загальна інформація про кількість ОТГ в Україні наведена на рис. 2.9.

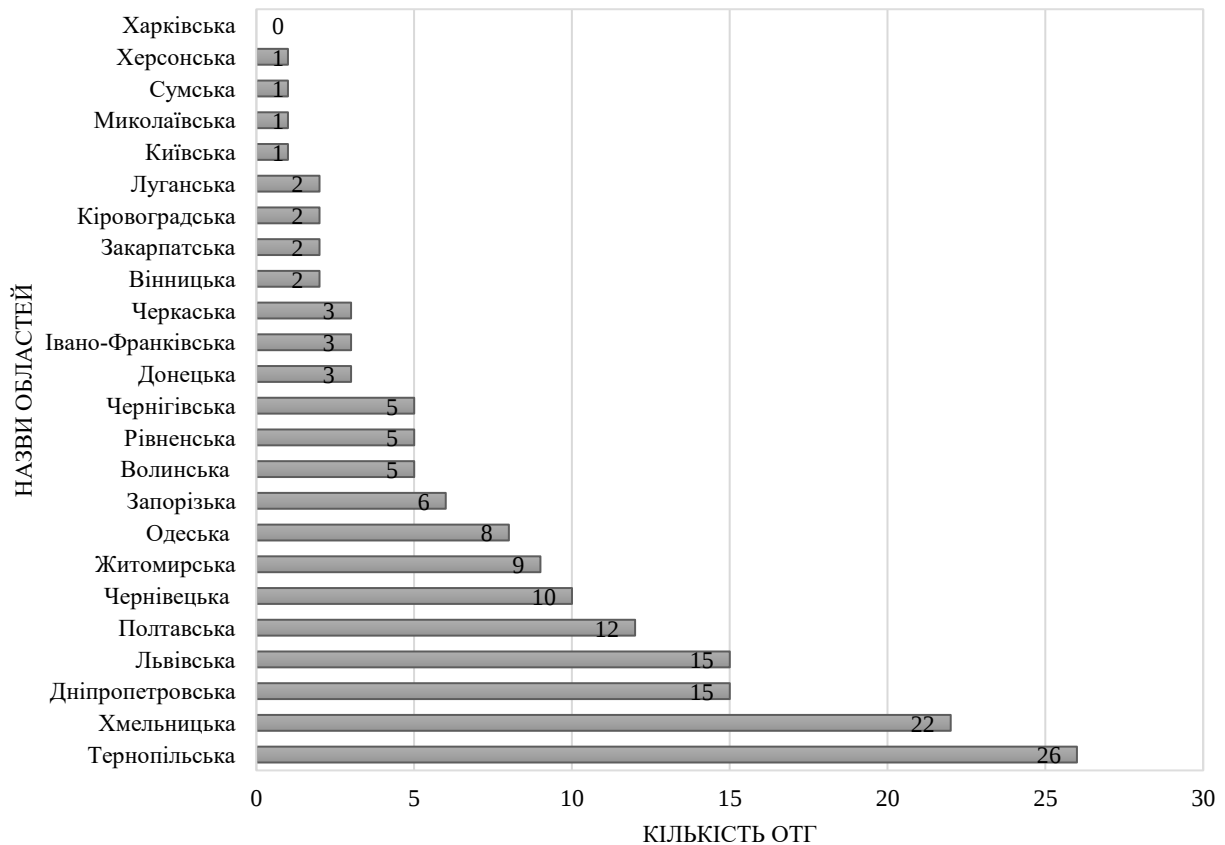

Рис. 2.9 Загальна кількість ОТГ в областях України, 2016 р.

Джерело: власні дослідження автора

Найбільше ОТГ створено і зареєстровано у Тернопільській області – 26, у Хмельницькій – 22, по 15 у Дніпропетровській та Львівській областях, п'ятірку лідерів замикає Полтавська область, тут зареєстровано 12 ОТГ.

Далі – Чернівецька – 10, Житомирська – 9, Одеська – 8, Запорізька – 6, у Волинській, Рівненській та Чернігівській областях створено по 5 ОТГ. Найменша кількість створених та зареєстрованих ОТГ – по 3 у Донецькій, Івано-Франківській та Черкаській областях, лише по 2 ОТГ у Вінницькій, Закарпатській, Кіровоградській та Луганській областях, а у Київській, Миколаївській, Сумській і Херсонській областях по 1 ОТГ. Жодної ОТГ станом на 1 січня 2016 року не створено лише у Харківській області.

Що стосується Полтавщини, то відповідно до рішення ЦВК від 25 жовтня 2015 року відбулися вибори до 12 ОТГ, що утворилися в результаті об'єднання 44 місцевих рад, а це 179 населених пунктів області. Станом на 1 січня 2016 року загальна площа ОТГ становить 2101 км², що займає 7,3 % від загальної площі області. Чисельність населення в ОТГ – 85,5 тис. осіб (6 % від загальної чисельності населення області).

Загальну характеристику ОТГ Полтавської області розглянемо за даними таблиці 2.16.

Таким чином, аналіз даних таблиці 2.16 дозволяють зробити висновок, що станом на 01 січня 2016 р. у Полтавській області створено 12 ОТГ, що об'єднали 179 населених пункти та майже 90 тис. населення. Це та частина прогресивних людей, що розуміють складність ситуації, що склалася в Україні та бачить розвиток своїх сільських територій шляхом раціонального об'єднання не чекаючи на допомогу не відомо від кого.

Якщо проаналізувати дані таблиці 2.16, відповідно до кількості населених пунктів, що увійшли до ОТГ, то найменше об'єднання відбулося у Недогарківській, Пирятинській, Піщанській, Пришибській, Семенівській та Червонознамянській, лише по 2 населених пункти.

По 3 населених пункти увійшли до Клепачівської, Покравсько-Багачанської ОТГ, по 4 – до Білоцерківської та Омельницької, 6 у Глобинському районі та найбільша кількість місцевих рад, що увійшли до складу ОТГ – 12 у Шишацькому районі. Важливим показником у даному порівнянні являється і чисельність населення, зокрема лише 1986 осіб увійшли до складу Пришибської

ОТГ (5 населених пунктів), а найбільшою за чисельністю населення являється Пирятинська ОТГ 17375 осіб (10 населених пунктів).

Таблиця 2.16

**Характеристика об'єднаних територіальних громад
Полтавської області, станом на 01 січня 2016 року**

№ з/п	Назва ОТГ	Кількість місцевих рад, що увійшли до ОТГ	Кількість населених пунктів, од.	Площа громади, км ²	Чисельність населення ОТГ станом на 01.01.2016, тис. осіб	Серед них	
						міське населення, осіб	сільське населення, осіб
1	Білоцерківська	4	18	200	3855	х	3855
2	Глобинська	6	23	352,5	15337	9820	5517
3	Клепацька	3	12	126,8	2852	х	2852
4	Недогарківська	2	5	127,2	3571	х	3571
5	Омельницька	4	20	152	5092	х	5092
6	Пирятинська	2	10	97,6	17375	15882	1493
7	Піщанська	2	7	78	6546	х	6546
8	Покровсько-Багачанська	3	7	121,1	2675	х	2675
9	Пришибська	2	5	91,9	1986	х	1986
10	Семенівський	2	4	63,1	7412	6264	1148
11	Червонознам'янська	2	5	82,7	4529	х	4529
12	Шишацька	12	63	608	15223	4541	10682
Усього		44	179	2100,9	86453	36507	49946

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Порівнявши ж площу території, що охоплює ОТГ, найбільшою є Шишацька – 608 км² (15223 особи та 63 населених пункти).

Отже, говорити сьогодні про перспективні напрямки соціально-економічного розвитку сільських територій Полтавської області можна лише після глибокого аналізу ситуації, що склалася. Всі населені пункти в області мають подібні проблеми, але є абсолютно різними за своїми характеристиками.

Значна частина мешканців сільських населених пунктів бояться сьогодні, що увійшовши до об'єднаної територіальної громади вони можуть втратити можливість впливати на прийняття рішень, керівництвом останньої. Відповідно ж до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» затверджується Статут

об'єднаної територіальної громади та Положення про старосту, що затверджується місцевою радою, де чітко описуються повноваження старости громади. Староста – це посадова особа місцевого самоврядування, що обирається в усіх населених пунктах, за винятком центру об'єднаної територіальної громади, де раніше обирався сільський голова. Староста є членом виконавчого комітету ради сільської об'єднаної територіальної громади за посадою. Тобто староста – людина, що обирається жителями певної території і представляє права та інтереси на постійній основі у складі виконавчого комітету ОТГ.

Сільська громада – це основна рушійна сила на шляху до розвитку сільських територій, це в першу чергу самоорганізована спільнота, що розділяє «спільний життєвий простір» та об'єднана своїм прагненням, готовністю та реальними діями до поліпшення її економічного, соціального та екологічного становища [12, с. 571].

Відповідь на головне питання, яке ми маємо для себе знайти, це який вектор руху обирати, чи продовжувати рухатися у напрямку розвитку сільських територій орієнтований на певну територію чи все таки створювати новий шлях розвитку – орієнтованого на громаду?

На нашу думку, підхід «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» є беззаперечно ключовим (рис. 2.10).

Сьогодні, аналізуючи шляхи розвитку, якими пройшли пострадянські та постсоціалістичні країни ми розуміємо, що вони значно випереджають Україну за всіма показниками соціально-економічного розвитку. Значною мірою вони змогли досягти цих результатів завдяки вчасно проведеній реформі децентралізації, в результаті якої включили в роботу найцінніший капітал будь-якої країни – інтереси людей.

Реформа, на шлях якої наша країна стала тільки зараз, передбачає важливий мотиваційний аспект розвитку будь-якої громади – це передача на місцеві бюджети значної частини національних податків. Ця передача має стати рушійною силою у розвитку бізнесу, створенні нових видів діяльності, розвитку нових видів виробництва, створюючи економічну зацікавленість громад

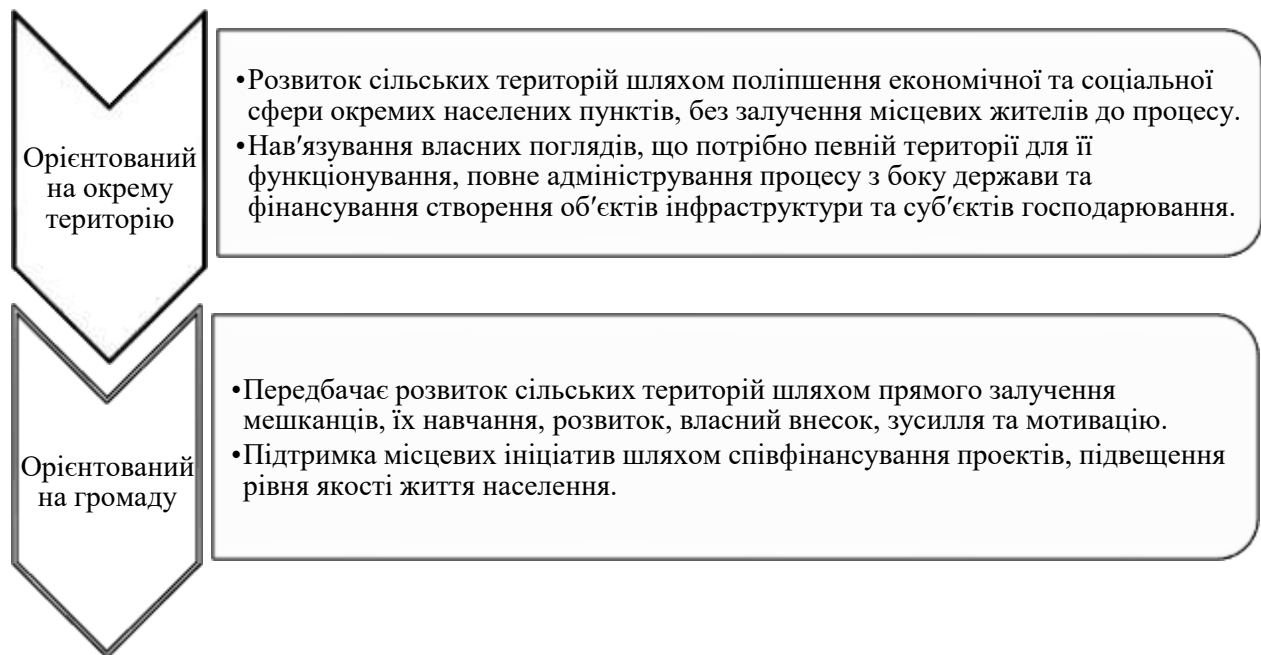

Рис. 2.10 Порівняльна характеристика підходу розвитку сільських територій в умовах децентралізації

Джерело: власні дослідження автора

Ми впевнені, що головним рушієм змін в країні на територіальному рівні мають стати активні громади без яких будь-які інші реформи приречені на провал. Люди мають зрозуміти свою значимість і свої можливості. Тільки самостійно обираючи яким шляхом нам рухатися, не чекаючи вказівок «зверху», а самостійно розпоряджаючись своїми власними ресурсами ми впевнено отримаємо перемогу.

Отже, сучасний розвиток сільських територій на Полтавщині потребує створення дійсно ефективної системи управління ресурсним потенціалом. Потрібно створювати таку модель функціонування, що забезпечить безперервний розвиток для всіх, як для суб'єктів господарювання так і для кожного жителя у сільській місцевості.

Вимоги часу та демографічна, економічна, соціальна політика держави, що склалася змушує шукати альтернативні шляхи для соціально-економічного розвитку сільських територій Полтавщини.

2.3. Оцінка рівня та якості життя населення Шишацької ОТГ

В Україні загальноновизнаною реальністю є проблема низького рівня життя сільського населення, вирішити яку самостійно селяни не в змозі: трансформація соціально-економічних відносин в країні, реформування аграрного сектору економіки є обставинами, які часто перевищують можливості виживання окремої сільської родини. Тому слід створювати умови для підвищення рівня життя сільського населення. Комплексне дослідження і оцінювання рівня життя селян, визначення перспективних напрямів його підвищення в умовах соціально-економічних перетворень в агросекторі визначають безумовну практичну значимість і соціальну затребуваність аналізу даного питання [27].

Сьогодні, коштів, які виділяє Уряд на фінансування обласних, районних, селищних та сільських рад катастрофічно не вистачає. В той же час, в умовах реформи з децентралізації з'являються нові можливості та перспективи для розвитку сільських територій. Шишацький район Полтавської області не виключення – одними з перших розпочали об'єднання в єдину ОТГ, до складу якої увійшли 63 населених пункти і станом на 01.01.2016 р. є найбільшою за площею та кількістю населених пунктів у Полтавській області, де сьогодні органи місцевого самоврядування вимушені шукати додаткові джерела фінансування для всебічного розвитку громади [157].

Шишацька об'єднана територіальна громада створена у 2015 р. з адміністративним центром у смт. Шишаки, загальною чисельністю населення 15224 осіб, що складає 75 % від загальної чисельності населення району з площею 0,6 тис.км². Сучасна демографічна ситуація в Шишацькій об'єднаній територіальній громаді, як і в цілому в районі, склалася під впливом історичного розвитку території, природного та механічного руху населення. Нині у громаді проживає 1,06 % населення Полтавської області. За кількістю населення Шишацька ОТГ займає 3 місце (за даними станом на 01.01.2016 р.) серед

об'єднаних громад держави. У додатку В наведено чисельність населення об'єднаної громади по населених пунктах, що увійшли до неї.

Таблиця 2.17

Динаміка чисельності населення Шишацької ОТГ, 2015-2016 рр.

Назва старостату	Чисельність населення		Відношення 2016 р. до 2015 р., %
	Роки		
	2015	2016	
Шишацька селищна рада	5342	5261	98,48
Баранівський старостат	534	528	98,88
Великоперевізький старостат	1138	1129	99,21
Воскобійницький старостат	992	977	98,49
Гоголівський старостат	987	968	98,07
Жоржівський старостат	735	711	96,73
Ковердинобалківський старостат	632	604	95,57
Куйбишевський старостат	601	580	96,51
Михайликівський старостат	1053	1041	98,86
Пришибський старостат	875	858	98,06
Великобузівський стростат	1143	1112	97,29
Сагайдацький старостат	1512	1455	96,23
Всього	17559	15223	97,94

Джерело: власні дослідження автора

Дані таблиці 2.17 дозволяють зробити висновок, що демографічна ситуація, у досліджуваній громаді є типовою для Полтавської області – кількість населення лише за 1 рік зменшилася на 2,6 %. На перший погляд ця цифра не є критичною, але застосувавши елементарні математичні вміння не важко вирахувати до чого це може призвести уже через кілька десятиріч, якщо ситуацію залишити без змін.

Найбільша кількість населення зареєстрована у смт. Шишаки – 4541 осіб і становить майже 35 % від загальної чисельності ОТГ. Решта населення громади відноситься до сільського і складає 10682 особи.

За даними рис. 2.11, де зображено загальну структуру населення Шишацької ОТГ можемо проаналізувати кожен старостат окремо – кількість зареєстрованих у них жителів варіює від 1455 осіб у Сагайдацькому до 528 осіб у Баранівському, що становить від 5 % до 10% від загальної кількості населення громади та є досить рівномірним, з урахуванням площ старостатів.

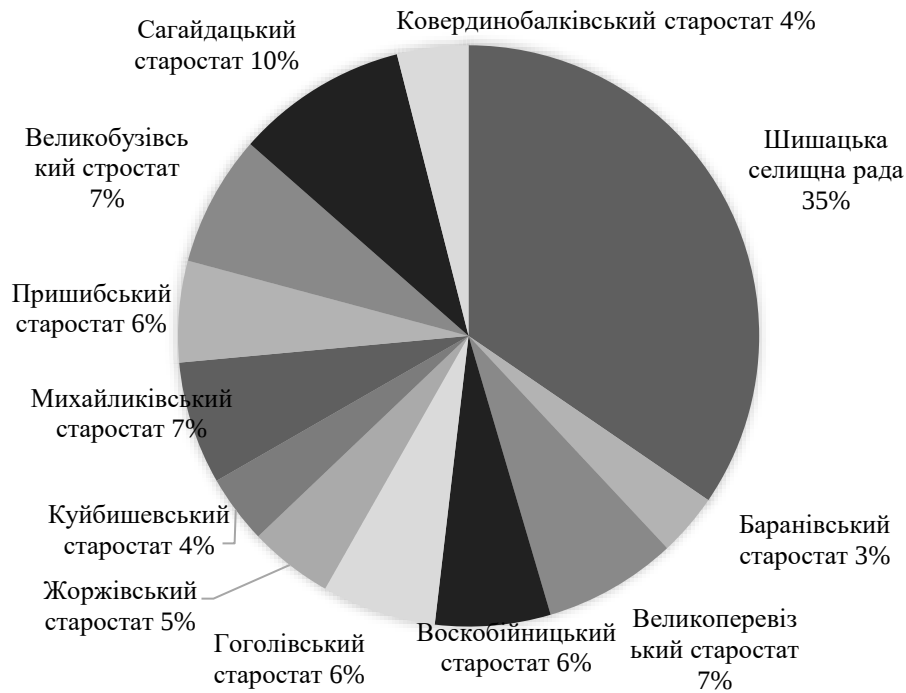

Рис. 2.11 Структура Шишацької об'єднаної громади за середньозваженими показниками площі і населення

Джерело: власні дослідження автора

Статевий та віковий склад населення відображає загальні демографічні тенденції як області, так і країни в цілому. Кількість жіночого населення на 18,5 % перевищує чоловіче. Економічно активне населення у віці 18-59 років складає близько 58 % від загальної кількості населення, населення пенсійного віку – понад 20 %. Розподіл населення за статтю та віком Шишацької ОТГ наведені у таблиці 2.18.

Шишацька ОТГ має у розпорядженні значний трудовий потенціал з достатньо високим рівнем освіти та професійно-кваліфікаційним складом, але демографічна ситуація не сприяє його нарощуванню. Попри особливості структури, трудовий потенціал здатний забезпечити реформування економіки досліджуваної громади, де як і в області гостро стоїть проблема раціонального використання робочої сили, її правильний розподіл між галузями економіки і окремими районами, ліквідація безробіття тощо.

**Розподіл населення Шишацької ОТГ у розрізі старостатів
за статтю та віком станом на 1.01.2016 р.**

№ з/п	Міські, селищні, сільські ради	чоловіки					жінки				
		0-17	18- 39	40- 59	60	усьо го	0-17	18- 39	40- 59	60	усьо го
	смт. Шишаки	450	638	617	333	2038	446	696	735	626	2503
1	Шишацька селищна рада	79	102	81	73	335	75	100	88	144	407
2	Баранівський старостат	61	77	62	57	257	54	71	63	104	292
3	Великобузівський старостат	128	164	130	122	544	116	151	135	227	629
4	Великоперевізький старостат	128	161	129	119	537	120	156	139	231	646
5	Воскобійницький старостат	108	138	111	103	460	105	138	122	202	567
6	Гоголівський старостат	107	138	109	102	155	104	136	120	200	560
7	Жоржівський старостат	78	99	79	73	329	77	101	89	147	415
8	Покровський старостат	65	82	66	61	274	63	82	73	121	339
9	Ковердино- балківський старостат	71	90	72	67	300	62	80	71	118	331
10	Михайликівський старостат	116	148	118	111	493	111	144	128	213	596
11	Пришибський старостат	96	122	97	90	405	92	120	106	176	494
12	Сагайдацький старостат	161	206	164	153	684	155	202	180	299	836
	Всього	1648	2165	1835	1464	6811	1580	2177	2049	2808	8615

Джерело: власні дослідження автора

На сьогодні актуальною є необхідність постійного підвищення якості робочої сили. Високий освітній рівень та загальна культура, глибока професійна підготовка, творче ставлення до праці стає обов'язковою умовою високопродуктивної праці. Зростає кількість працюючих з вищою освітою (49,7 % зайнятих), причому найвищий освітній рівень мають штатні працівники державного управління (82,5 %) та фінансової діяльності (82,8 %). У той же час найнижчий освітній рівень мають штатні працівники сільського, лісового господарства та мисливства (29,0 %) [57, с.12].

Шишаччина є типовим аграрним краєм, тому не складно визначити спеціалізацію досліджуваної ОТГ відповідно до структури зайнятості населення, що наведена у таблиці 2.19.

Таблиця 2.19

**Розподіл робочої сили за галузями у Шишацькій ОТГ,
станом на 01.11.2016 р.**

№ п/п	Назва галузі	Кількість працюючих, осіб	Частка працюючих осіб від	
			працездатного населення, %	всього населення, %
1	Сільське господарство	3081	25,1	14,2
2	Промисловість	912	7,4	4,2
3	Будівництво	51	0,4	0,2
4	Транспорт	42	0,4	0,2
5	Зв'язок	х	х	х
6	Лісове господарство	х	х	х
7	Торгівля	63	0,5	0,3
8	Державне управління	284	2,3	1,3
9	Освіта	757	6,2	3,5
10	Харчова промисловість	х	Х	х
11	Охорона здоров'я	412	3,4	1,9
13	В приватному секторі	4107	33,4	18,9
14	В державному секторі	1653	13,5	7,6
15	Приватні підприємці	1188	9,7	5,5
16	Фермери	26	0,2	0,1
17	Із всього працюючого населення працюють в районному центрі	1483	12,1	6,8

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Аналіз даних, що наведені у таблиці 2.19 дозволяють зробити висновок, що найбільша кількість населення зайнята у приватному секторі – 4107 осіб, що становить 33,4 % від загальної кількості працездатного населення, 3081 осіб зайняті у сільському господарстві (25,1 %) від загальної кількості працюючих), 1653 осіб працюють у державному секторі, 757 осіб у освіті, що характеризує високу освіченість населення, 913 осіб працюють у промисловості, 412 осіб

працюють у галузі охорони здоров'я. На жаль, статистичні дані не ведуться по кількості тих осіб, що працюють у обласному центрі чи у інших прилеглих районах. Так само відсутні і офіційні дані про кількість тих осіб, з числа працездатного населення, що виїхали за межі країни у пошуках кращої долі. Варто зазначити, що маючи значний запас земельних ресурсів, найменша частина зайнятих – 26 осіб займаються фермерством, що говорить про високу монополізацію аграрної сфери у Шишацькій ОТГ.

Рівень безробіття серед мешканців Шишацької ОТГ нижче середнього по Полтавській області і складає 1,7 % від загальної кількості населення. Найвищий рівень безробіття спостерігається в смт. Шишаки – понад 4 %, найнижчий рівень безробіття зафіксовано в Сагайдацькому старостаті – близько 0,6 %. Аналіз рівня безробіття територіальної громади в розрізі старостатів наведена на рис. 2.12.

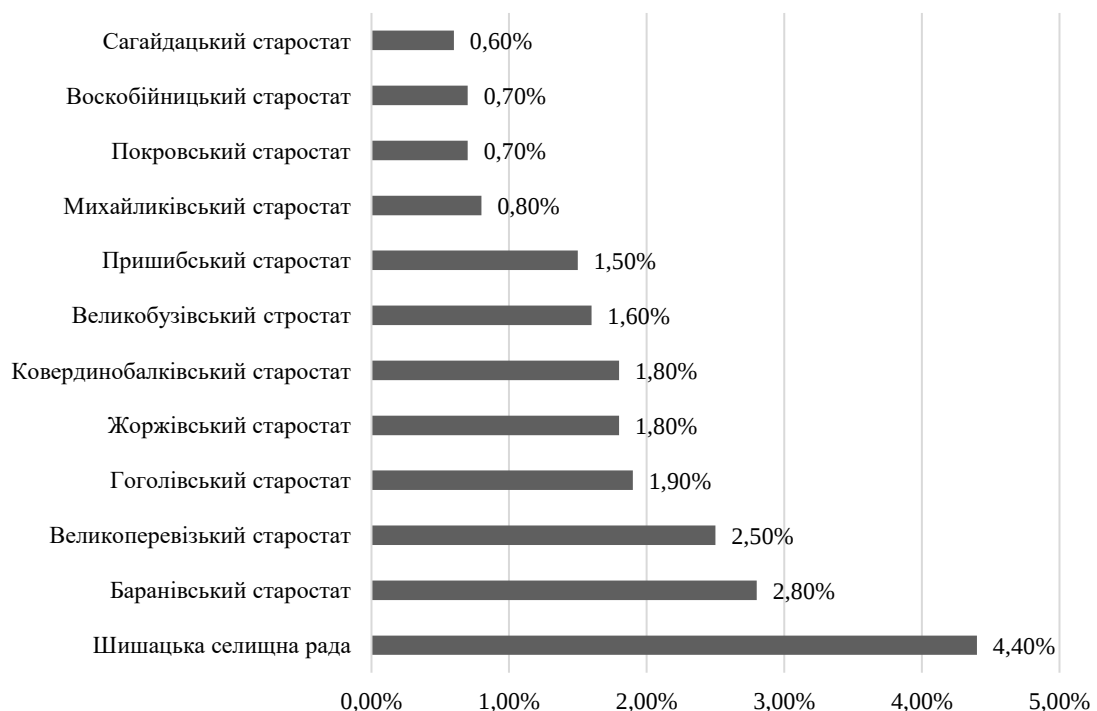

Рис. 2.12. Рівень безробіття територіальної громади у розрізі старостатів

Джерело: власні дослідження автора

Для порівняння та більш чіткого розуміння ситуації у таблиці 2.20 наведемо дані по чисельності безробітних у Шишацькій ОТГ з поквартальним розподілом.

**Чисельність безробітних у Шишацькій ОТГ
з поквартальним розподілом, 2016 р.**

Назва професії	Чисельність безробітних, 2016 р., осіб				Відношення IV кв./III кв.
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	
Підсобний робітник	72	35	32	72	225,00
Тракторист, механізатор	66	28	25	66	264,00
Токар, слюсар	43	22	21	43	204,76
Машиніст насосних установок	2	2	2	2	100,00
Водій	50	18	12	50	416,67
Електрозварювальник	7	4	3	7	233,33
Оператор машинного доїння	21	21	21	21	100,00
Електромонтер	5	3	3	5	166,67
Муляр	3	0	0	3	x
Інженер	18	2	2	18	900,00
Лаборант	7	7	0	7	x
Продавець	10	7	5	10	200,00
Кухар	7	2	3	7	233,33
Вантажник	9	2	0	9	x
Викладач	12	12	12	12	100,00
Інші робітники	60	31	30	60	200,00

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [157]

Отже, з аналізу даних таблиці 2.20 випливає, що найбільша кількість безробітних у Шишацькій ОТГ припадає на I квартал 2016 р. (січень, лютий, березень) та IV квартал 2016 р. (жовтень, листопад, грудень). Проаналізувавши чисельність безробітних за професіями можемо з впевненістю сказати, що пов'язана ця різка зміна із сезонною зайнятістю працюючих у аграрній сфері, коли підприємства наймають працівників лише на короткий період часу для виконання сезонної роботи.

За даними Шишацького районного центру зайнятості станом на 01.11.2016 р. на обліку перебуває 392 безробітних, розподіл за професіями наведений на рис. 2.13

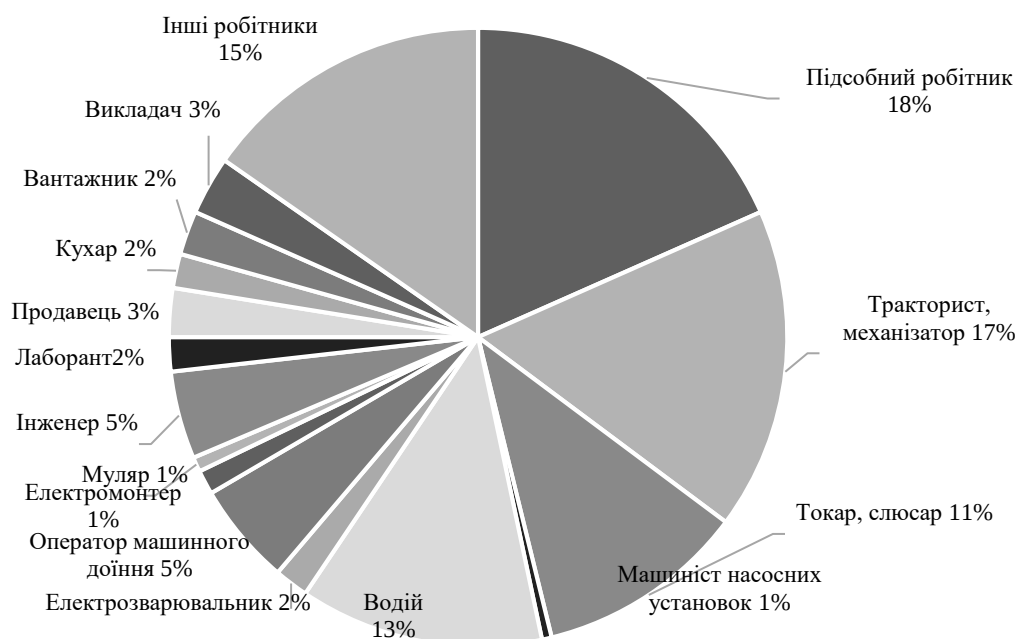

Рис. 2.13. Структура чисельності безробітних у Шишацькій ОТГ у розрізі професій, станом на 01.11.2016 р.(IV квартал)

Джерело: побудовано автором

На рис. 2.13 зображено «пік» безробіття у Шишацькій ОТГ, оскільки саме у I та IV кварталі спостерігається найбільша чисельність зареєстрованих безробітних, що пояснюється сезонною зайнятістю населення.

Аналізуючи структуру рівня безробіття у Шишацькій ОТГ можна зробити висновок, що майже 400 осіб бажають працювати (не зважаючи на сезон), але не мають де і потребують допомоги у працевлаштуванні або допомоги з боку органів самоврядування у питанні само зайнятості.

Ще одним важливим показником рівня та якості життя населення є відповідне забезпечення об'єктами інфраструктури. У таблиці 2.21 наведена загальна кількість соціально значущих закладів у Шишацькій ОТГ.

Доступність до якісної освіти починається з дошкільної освіти, яка є базою системного розвитку дитини, фундаментом творення якісно нового освітнього процесу. На сьогодні в об'єднаній Шишацькій громаді функціонує 13

дошкільних навчальних закладів, один із яких розміщений в смт. Шишаки, 12 – у старостатах.

Таблиця 2.21

Загальна кількість об'єктів інфраструктури у розрізі на 1 мешканця у Шишацькій об'єднаній територіальній громаді, станом на 01.11.2016 р.

Назва об'єкта соціальної інфраструктури	Кількість, одиниць	Кількість мешканців, що припадає на 1 об'єкт
Загально-освітні заклади I-III ступенів	12	1269
Заклади дошкільної освіти	13	1171
Поліклініка	1	15224
Центр Первинної медико-санітарної допомоги	1	15224
Фельдшерсько-акушерські пункти	10	1522
Амбулаторія загальної практики та сімейної медицини	8	1903
Бібліотечні заклади	13	1171
Клубні установи	15	1015
Музична школа	1	15224
Краєзнавчий музей	2	7612
Національний музей-заповідник	1	15224

Джерело: розраховано автором за даними [32]

На території старостатів Шишацької селищної ради сьогодні проживає 891 дитина дошкільного віку, 367 дітей відвідують дошкільні навчальні заклади, що складає 41,2 % охоплення, працюють там 61 педагогічний працівник.

Загальна середня освіта у Шишацькій об'єднаній територіальній громаді представлена 12 загальноосвітніми закладами. В школах навчається 1354 дітей. Загалом охоплення шкільною освітою в громаді складає 100 %. Діти, що проживають у віддалених населених пунктах, забезпечені автобусним підвезенням. На території громади функціонує 1 навчальний заклад із загальною наповнюваністю учнів менше 25 осіб (Покровська школа I ступеня – 14 учнів). Тому, першочергове завдання – прискорити процес створення освітніх округів, формування оптимальної мережі, яка б задовольняла потреби населення та

створила належні умови для навчання і виховання учнів. В умовах децентралізації задля підвищення якості освіти та ефективного використання наявних ресурсів 1 вересня 2016 року розпочала роботу Шишацька спеціалізована школа ім. В.І. Вернадського, як опорний навчальний заклад з трьома філіями: Баранівською, Великоперевізькою, Ковердинобалківською. Створення опорної школи стало можливим лише за умови якісної організації підвезення дітей, що передбачає наявність шкільних автобусів і відремонтованих доріг. Також в смт. Шишаки функціонує Шишацька обласна гімназія-інтернат для обдарованих дітей, в якій навчається понад 380 учнів з усієї області.

З метою організації дозвілля дітей дошкільного та шкільного віку на території Шишацької ОТГ працюють Шишацький будинок дитячої та юнацької творчості, що охоплює понад 300 дітей. У 2016-2017 н. р. на базі позашкільного закладу працює 17 гуртків із 26 груп, якими охоплено 353 учні різних вікових категорій та Шишацька дитячо-юнацька спортивна школа – понад 200 учнів.

Культурно-освітню роботу в Шишацькій об'єднаній територіальній громаді здійснюють 15 клубних установ, 13 бібліотечних закладів, Шишацька дитяча музична школа, Шишацький краєзнавчий музей та Сагайдацький краєзнавчий музей на громадських засадах. Робота закладів культури спрямована на збереження і розвиток української національної культури, активізації діяльності закладів культури, шляхів збереження існуючої мережі і посилення їх ролі в розгортанні процесів національно-культурного відродження, поліпшення матеріально-технічної бази. Проводяться свята, фестивалі, конкурси, інші культурно-мистецькі заходи, пов'язані з відзначенням календарних та пам'ятних дат в Україні.

У рамках секторальної децентралізації формується нова система охорони здоров'я, яка передбачає: зміну системи управління, надання якісних та доступних медичних послуг; удосконалення системи кадрового забезпечення; інформатизацію галузі; забезпечення ефективної фармацевтичної політики; належний науковий супровід та випереджувальне інформаційно-комунікаційне забезпечення. Охорона здоров'я на території Шишацької ОТГ представлена

двома ланками закладів медицини – Центральною районною лікарнею (ЦРЛ) та системою Первинної медико-санітарної допомоги (ПМСД). ЦРЛ розташована в смт. Шишаки та обслуговує населення всього Шишацького району. Одним із пріоритетних напрямків є наближення та покращення якості медичної допомоги сільському населенню шляхом реорганізації та удосконалення надання первинної медичної допомоги через модернізацію та оптимізацію мережі. Центр ПМСД надає медичну допомогу мешканцям району, переважно сільської місцевості. Система ПМСД складається з 10 фельдшерсько-акушерських пунктів (ФАП) та 8 амбулаторій загальної практики та сімейної медицини, що рівномірно розміщені в старостатах громади.

Промисловий комплекс Шишацької ОТГ представлений різними галузями: від видобутку корисних копалин до виробництва товарів широкого вжитку. На території громади зареєстровано 4 підприємства переробної промисловості, понад 20 підприємств роздрібної торгівлі та громадського харчування, 4 фінансово-кредитні установи, 4 установи зв'язку (поштовий, кур'єрський, інформаційний), 4 установи, що забезпечують функціонування житлово-комунальної сфери.

Важливу роль в економічному розвитку громади відіграють приватні підприємці, що працюють в різних галузях економіки, від надання послуг до сільського господарства. На території громади зареєстровано понад 150 приватних підприємців.

Територія Шишацької ОТГ не є виключенням серед інших, де основу економічного розвитку громади становить сільське господарство. Близько 70 % земель громади мають сільськогосподарське призначення. Загальна площа ріллі по громаді становить – 2050 га, з них зрошення – 1431 га, а це – понад 70 % від загальної площі, пасовища – 8 %, багаторічні зелені насадження – 2 % та інше. Більшу частину сільського господарства громади займає галузь рослинництва. Основними сільськогосподарськими культурами Шишаччини є зернові, олійні, цукрові буряки, овочеві культури, фрукти. В тваринництві найбільшу частину займає галузь скотарства. На території Шишацької ОТГ працюють як великі

сільгоспвиробники (ТОВ «АФ ім. Довженка», СТОВ «Воскобійники», ПП «Агроекологія», ПП «Нива» та інші) так і невеликі фермерські господарства (понад 20 господарств), що створює сприятливе конкурентне середовище для розвитку галузі.

З метою підвищення рівня фінансової забезпеченості селищного бюджету в громаді розроблено заходи щодо наповнення місцевого бюджету, пошуку додаткових фінансових ресурсів шляхом детінізації економіки, посилення фінансово-бюджетної дисципліни, постійного контролю та ефективності використання бюджетних коштів. Аналіз виконання прогностичних показників по доходах місцевого бюджету Шишацької селищної ради на 1 січня 2017 року згідно звіту УДКСУ в Шишацькому районі наведені у додатку Г.

Найбільшими платниками податку в ОТГ є наступні юридичні особи: ТОВ «Агрофірма ім. Довженко» – близько 43 % в загальній сумі надходжень ПДФО, СТОВ «Воскобійники» – 7,9 %, ПП «Агроекологія» – 7,9 %, ТОВ «Вікторія Агрокспо» – 3,6 %, СП «Нива» – 2,0 %. Місцеві податки займають другу позицію у формуванні бюджету громади, їх питома вага в доходах громади 35,2 %.

Ми впевнені, що сьогодні назріла нагальна необхідність формування нової ідеології, втіленої в державній політиці. Пріоритетом у суспільстві і державі мають стати людина і її родина. Єдиним інтегральним показником успіху такого нового курсу має стати активізація людей, що проживають у сільській місцевості. Люди повинні зрозуміти і відчувати на собі, що вони не забуті державою, а є невід'ємною її складовою. На превеликий жаль ситуація, що склалася із фінансування сільських територій є надзвичайно складною, але не критичною. Жителі українського села мають зрозуміти, що їхнє майбутнє у їхніх же руках. Вагомим кроком до здійснення цієї мети є налагодження співпраці з Міжнародними донорськими організаціями. Яскравим прикладом такої взаємодії є реалізація Третьої Фази спільного проекту Організації об'єднаних націй та Європейського союзу «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Даний Проект мобілізував за роки впровадження більше 418 тис. мешканців сільських територій, які самоорганізувались в організації громад (далі ОГ), в основі яких – принцип належного врядування.

Проект МРГ підтримує громади у вирішенні найважливіших потреб їх розвитку, допомагаючи їм у самоорганізації, розбудові їх потенціалу та впровадженні невеликих громадських ініціатив. З 2008 р. Проект МРГ встановив партнерство з 25 регіонами, 209 районами та більше 1100 місцевими радами (з населенням до 10000 осіб) в тому числі із Шишацькою ОТГ.

Полтавський обласний підрозділ впровадження спільного проекту Європейського союзу та Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (далі Проект) – це представництво даного Проекту у Полтавській області, основними завданням якого є координація роботи Проекту в регіоні.

Головною метою даного Проекту є створення сприятливого середовища для сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні шляхом сприяння самоорганізації громад, розроблення та впровадження невеликих за обсягом громадських ініціатив на селі, розвиток господарської культури в соціально-економічному житті сільського населення партнерів Проекту.

У Шишацькій ОТГ Проект підтримував громади у вирішенні найважливіших потреб їх розвитку, допомагаючи їм у самоорганізації, розбудові їх потенціалу та впровадженні невеликих за обсягом громадських ініціатив (мікропроектів):

- реалізація Проекту «Капітальний ремонт в будівлі Пришибської загальноосвітньої школи I-III ступенів Шишацького району Полтавської області із заміни вікон на металопластикові - енергозберігаючі заходи», ГО «Добробут Пришиба»;

- капітальний ремонт будівлі Михайликівської загальноосвітньої школи I-III ступенів по вул. Гагаріна, 16 с. Михайлики Шишацького району Полтавської області (заміна вікон та дверей начального корпусу), ГО «Відродження Михайликів»;

– «Енергозберігаючі заходи в загальноосвітній школі I-III ступенів, с. Воскобійники, шляхом заміни вікон та частково дверей на металопластикові», Воскобійницька ГО «Наш теплий дім»;

– «Енергозберігаючі заходи в будівлі Великобузівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Шишацької районної ради Полтавської області шляхом капітального ремонту заповнень віконних та дверних прорізів із заміною на металопластикові», ГО «Велика спільна справа».

Поряд із допомогою у розвитку та самоорганізації громад-учасниць, проект пропонує грантову підтримку, яка являє собою стартовий капітал для реалізації їхніх ініціатив (до 10 тис. доларів або не більше 50 % від кошторису ініціативи). Інша половина бюджету ініціатив громад має фінансуватися за рахунок внеску членів громади (не менше 5 %), приватного сектору та коштів державного, обласного та місцевих бюджетів (мінімум 45 %).

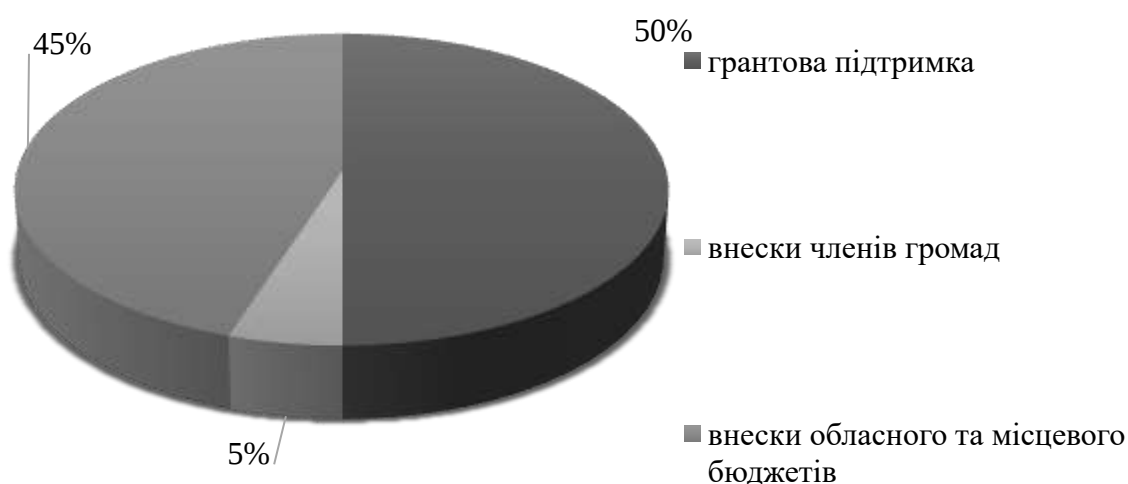

Рис. 2.14 Джерела фінансування мікро-проектів

Джерело: власне дослідження автора

Таким чином, створюється механізм співфінансування між громадою, центральною та місцевою владою, донорською спільнотою та приватним сектором.

На сьогоднішній день завершилася уже Третя фаза Проекту, яка тривала до 01.07.2017 р. За весь час співпраці участь у проектах взяли 4 населених пункти Шишацької ОТГ.

Громадам-учасникам Проекту МРГ перед початком робіт було запропоновано взяти участь у соціологічному дослідженні для оцінки впливу Проекту на зміну їхнього рівня життя, на організаційний розвиток громади, на сталість їхньої організації та на сталість ініціатив розвитку громади. Дана оцінка передбачає індивідуальну роботу і ефективний результат роботи організації громади за певний період розвитку.

Одночасна оцінка роботи декількох організацій громад дозволяє провести порівняльний аналіз, а також проаналізувати слабкі і сильні сторони реалізації процесу мобілізації громад в межах Проекту та по його завершенню в цілому.

Для виконання даного оцінювання проведено загальні збори організації громади, на яких була присутня максимальна кількість членів громади задля ефективної оцінки роботи об'єднанню громад (ОГ). Під час зборів члени ОГ отримали анкети, які вони заповнили.

Структура даних анкет опитування є наступною: кожний з п'яти показників розвитку ОГ визначається шляхом оцінювання п'яти субпоказників. Кожний субпоказник оцінюють за трьома варіантами. Кожна оцінка має присвоєний бал. Бали підсумовуються по кожному показнику, а потім в цілому по кожному опитувальнику. Опитування проводиться анонімно, учасники ОГ виставляють оцінки на свій розсуд.

Основним завданням членів ОГ є заповнення анкет якісно і відверто. Потім інформацію із зібраних опитувальників заноситься в заздалегідь підготовлену зведену таблицю в програмі Microsoft Excel, узагальнюється і демонструється всім членам громад. Зразок такої анкети знаходиться у додатку Д.

Проаналізуємо результати опитування мешканців с. Михайлики у таблиці 2.22.

Таблиця 2.22

Результати опитування мешканців с. Михайлики

Показник	Середня оцінка, балів	Можливий максимум, балів
Організаційний розвиток	15,4	20
Сталість громади	19,0	20
Спільне планування	16,6	20
Впровадження проєктів громади	17,9	20
Якість життя	12,9	20
Всього	81,7	100

Джерело: власні дослідження автора

Всього участь у опитуванні взяли 45 осіб. За даними наведеними у таблиці 2.22, найвищим показником є сталість організації – з 20 можливих балів учасники громади поставили 19. Друге місце займає впровадження проєктів, набравши 17,9 балів. Спільне планування має дещо гірший показник – 16,6 балів, тобто рішення приймаються не завжди спільно, не знайдено спільної мови між представниками ГО та місцевою владою. Оцінка показників розвитку населення с. Михайлики відображена на рис. 2.15

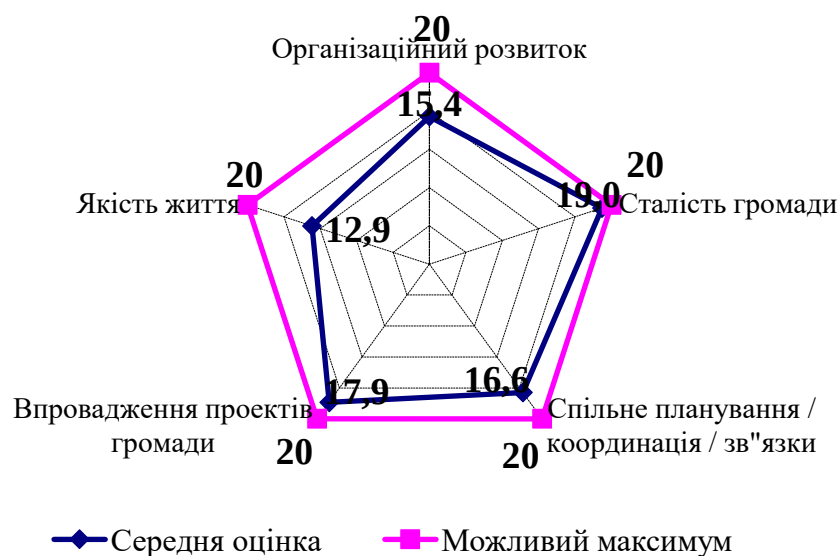

Рис. 2.15 Оцінка показників розвитку населення с. Михайлики

Джерело: власні дослідження автора

Що ж стосується організаційного розвитку громади, то цей показник набрав 15,4 балів, що свідчить про недосконалість розвитку громади, про низький рівень участі громад у своєму ж розвитку, у своїй життєдіяльності. І найнижчим показником є оцінка самих же громадян рівня та якості їхнього життя. У цьому пункті жителі с. Михайлики оцінювали рівень та якість надання медичних послуг, якість надання освітніх послуг, ситуацію з водопостачанням, стан природного довкілля та заходи з енергозбереження.

Для більш чіткої та якісної оцінки рівня життя населення проаналізуємо дані проведеного соціологічного дослідження у с. Пришиб, яке географічно знаходиться у іншій частині району (таблиця 2.23).

Таблиця 2.23

Результати опитування мешканців с. Пришиб

Показник	Середня оцінка, балів	Можливий максимум, балів
Організаційний розвиток	17,2	20
Сталість громади	16,6	20
Спільне планування	16,5	20
Впровадження проектів громади	18,1	20
Якість життя	10,3	20
Всього	78,9	100

Джерело: власні дослідження автора

Найбільшу кількість балів – 18,1 з 20 можливих жителі с. Пришиб оцінили впровадження проектів на території села. Цей показник є прямим доказом втілення всіх задуманих планів на благо громади. Свій організаційний розвиток громада оцінила в 17,2 бали, а сталість їхньої організації члени громади оцінили в 16,6, що є досить не поганими показником та свідчить про стабільність організації даної громади.

Ми опитали 45 жителів с. Пришиб і проаналізувавши дані отримали наступний графік (рис. 2.16).

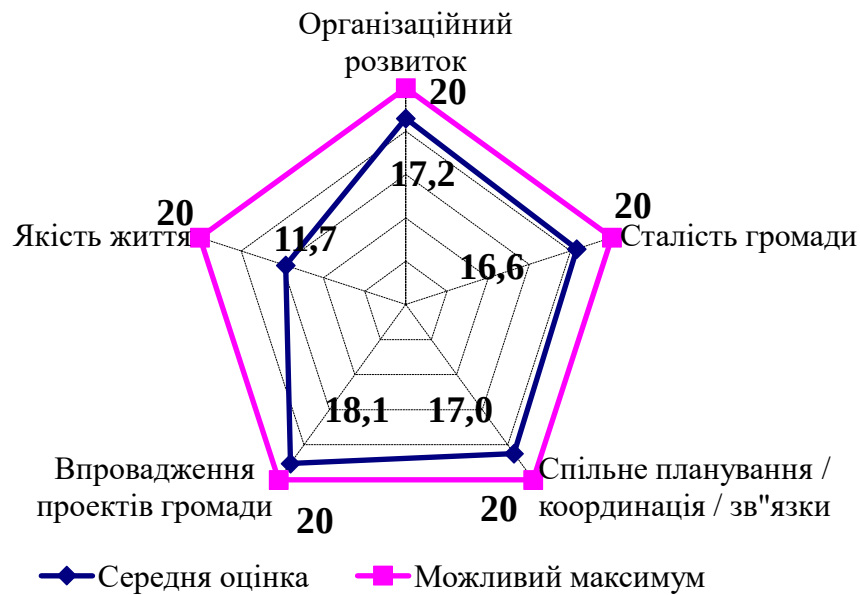

Рис. 2.16 Оцінка показників розвитку населення с. Пришиб

Джерело: власні дослідження автора

Для соціально-демографічної характеристики регіону серед них ми обрали 2 різних за своїми показниками населених пункти, які географічно знаходяться у різних частинах ОТГ та мають різну кількість населення – це село Михайлики та село Пришиб.

Якість свого життя на території цього населеного пункту жителі оцінили у 10,3 бали з 20 можливих, тобто мешканці села, вважають, що живуть у двічі гірше ніж їм би того хотілося.

За даними міжнародного видання «The Economist» («The Where-to-be-born Index»), який розробила дочірня служба «Economist Intelligence Unit») Україна посіла 78 місце із 80 у рейтингу найкращих країн світу для народження. Як стверджують автори рейтингу, він складений на основі багатьох даних і оцінок. Зокрема, сюди входить оцінка особистого щастя громадян, оцінка добробуту і безпеки життя, довіри громадським інститутам, оцінка системи охорони здоров'я і прихильність сімейним цінностям – усього 11 основних індикаторів. Ці дані свідчать про дуже складну ситуацію, що склалася сьогодні в Україні, тому рівень життя в сільській місцевості відповідно є дуже низьким.

Нами проведено соціологічне дослідження з поширення та засвоєння досвіду та методології Спільного проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» у контексті створення плану соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ в умовах децентралізації.

Основною метою даного дослідження було визначення можливості застосування методології спільного проекту ЄС/ ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» у соціально-економічному розвитку сільських територій за механізмом співпраці «влада-громада-аграрний бізнес» в умовах реформи децентралізації.

Об'єктом дослідження були представники Шишацької ОТГ, які мали успішний досвід реалізації спільного проекту ЄС/ПРООН МРГ у Третій Фазі.

Предметом дослідження є вплив методології спільного проекту ЄС/ПРООН МРГ на соціально-економічний розвиток сільських територій Шишацької ОТГ.

Учасниками фокус-групового інтерв'ю були:

- керівники та активісти Шишацької ОТГ;
- представники райрад, райдержадміністрацій, облдержадміністрацій, до яких входить обрана громада Полтавської області;
- менеджери та інженери Проекту МРГ, його координатори у області.

На рис .2.17 наведено вік учасників опитування.

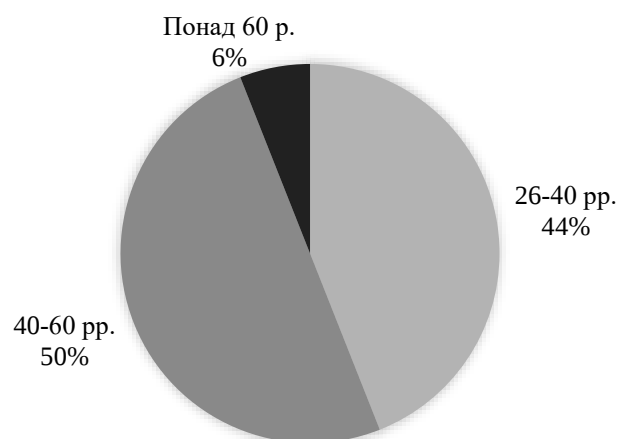

Рис. 2.17 Вік учасників, що прийняли участь в опитуванні

Джерело: власні дослідження автора

Всього участь у даному опитуванні взяли 30 осіб, 20 з яких активно відповідали на питання та заповнювали опитувальні анкети, і 10 – пасивних спостерігачів чи тих, хто працювали в парах по одній ОТГ, більш активним виявилися чоловіки (53 %), хоча за гендерної ознакою кількісно більше було жінок (16 осіб – жінки, 14 осіб – чоловіки).

Розповідаючи про початок співпраці з проектом 2 представники відзначили, що їх привабили «happy stories» інших громад в реалізації своїх мікро-проектів, ще 6 – абсолютну реальність реалізації, 4 – процедуру написання проектів, 4 – наявність проблем на початку реалізації, особливо пов'язаних із недовірою населення на старті. Також були зазначені такі моменти, як можливість розвиватися разом із проектом, щирість та професійність координаторів, цікаві зустрічі із сільськими громадами, ефективність комунікації, місцеві форуми, бажання ЄС допомагати в розвитку українських села.

Цікавою розповіддю поділився Олександр Рябий, спеціаліст з розвитку громад центрального офісу проекту МРГ, про першу поїздку до громади. Вона закінчилась тим, що один із найстарших її представників гнав їх з свого села, зі словами, що проект нібито сприятиме захвату земель громади та намагатиметься затягти Україну до ворожих, на його думку, військових блоків. Дієвою співучасть з проектом громади відчували після:

- масової участі населення в співфінансуванні (15 %);
- підпису угоди на співфінансування (10 %);
- проведення першого тендеру (10 %);
- того, як тільки почали співпрацю (30 %);
- факту реалізації першого проекту (15 %);
- успішних прикладів сусідніх громад (10 %);
- отримання результатів опитування населення (10%).

У написанні мікропроектних пропозицій приймали участь 85 % учасників інтерв'ю. При цьому більшість з них відзначили свою роль в реалізації цих

проектів як координаційну та авторську в написанні та звітуванні (50 % та 25 % відповідно).

Всі громади, що брали участь в проекті МРГ визнали вплив проекту на діяльність своїх територіальних громад, зазначаючи при цьому особливу роль в згуртуванні населення та підвищенні його активності.

Оцінюючи позитивний ефект від співпраці із проектом МРГ, представниками територіальних громад було відзначено підвищення довіри людей до влади, самоорганізацію та віру людей в свої сили, здатність активної меншості вирішувати наявні проблеми в громаді, силу спільної роботи, віру в можливість позитивних змін, покращення життя людей та економію коштів, пробудження громади та підвищення якості та рівня життя. В той же час негатив також мав місце. Люди говорили про, малі гранти, пасивність, жадібність та ледачість населення, складний процес роз'яснювальної роботи в громаді, значний супротив на початковій фазі.

Головною проблемою в реалізації проектів стали забюрократизована робота казначейства та інші затягування, пов'язані із проблемами українського законодавства. Також мали місце проблеми отримання дозволів на валютні операції, відсутності коштів у місцевому бюджеті, подання декларацій; необхідність звернення до обласних структур; погодження проекту із монополістами; суб'єктивність відбору мікропроектів; бюрократичні перепони та бездіяльність районної влади, а іноді й зайві її амбіції та низький рівень професіоналізму; відсутність співпраці між деякими органами влади та службами; вибори без виборів, відсутність прийнятності попередніх керівників; байдужість людей, влади, небажання втрачати корупційні схеми; відсутність людей, що постійно б працювали на благо громади, робота із підрядними організаціями; небажання деяких ГО готувати звітну документацію; небажання передавати на баланс об'єкти.

Опитані вважають, що проект МРГ мав виховну роль, підготував їх до спільного вирішення проблем, навчив їх обирати пріоритетні питання, основними з яких є:

- економічний розвиток (створення кооперативів, комунальних підприємств);
- покращення інфраструктури (головна проблема – дороги та водопостачання);
- покращення медичних та освітніх послуг;
- покращення якості життя населення та створення робочих місць;
- екологічна ситуація, створення сміттєзвалищ (вивіз та сортування сміття як альтернатива);
- проблема вільного використання власних ресурсів;
- створення комфортних умов проживання людей: безпека, благоустрій, освітлення;
- енергоефективність;
- залучення інвестицій;
- створення парку відпочинку;
- єдність і довіра один до одного.

Всі учасники інтерв'ю зазначили наявність спільної діяльності в їх громадах після реалізації перших проектів. Більш того переважна більшість громад почали подавати проекти із іншими інвесторами та державними фондами. Згадувались такі проекти як DESPRO, DOBRE, GIZ, USAID, обласні та всеукраїнські конкурси проектів, ДФРР, ПРОМІС, Децентралізація України, МОМ, УФСІ, Хайфер, Східна Європа, Корпус миру, Жіночий фонд, ТІКА.

На особисте запитання щодо підтримки ідеї реалізації економічного компоненту розвитку сільських територій у їхньому селі за підтримки аграрних підприємств (створення кооперативу) маючи досвід спільної реалізації проектів 95 % опитаних відповіли позитивно і 5 % на даний момент ще не визначились.

Ми не випадково наводимо приклад участі громад у Проекті МРГ, оскільки на нашу думку це яскравий і успішний приклад мобілізації громад із застосуванням відповідної методології. В той час, коли населення в умовах реформи децентралізації стоїть на шляху до змін, потрібно визначати «правила гри» відповідно до яких сільські населені пункти будуть розвиватися. А

можливим цей розвиток в умовах ОТГ сьогодні лише за умови взаємодії механізму «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада».

З матеріалу, викладеного вище стає зрозуміло, що головним роботодавцем у сільській місцевості є аграрні підприємства, куди залучено більшу частину працездатного населення Шишацької ОТГ. Іншою складовою є те, що саме податки, що сплачують аграрні підприємства становлять більшу частину доходів досліджуваної громади. Постає цілком справедливе питання – у чому полягає зацікавленість аграрних підприємств у соціально-економічному розвитку сільських територій Шишацької ОТГ? Очевидно – хто ж буде працювати в аграрних підприємствах, якщо не місцеві мешканці, чи потрібні провідному підприємству, що виходить на світовий ринок працівники-пенсіонери або п'яниці? Нікому. На території Шишацької ОТГ працюють величезні аграрні підприємства зі світовим ім'ям. Наприклад ПП «Агроекологія», підприємство на якому понад 30 років не використовують гербіцидів, пестицидів, інсектицидів штучного походження, а займаються природним землеробством. На виробничі об'єкти приїжджають переймати досвід відвідувачі з різних країн світу. Чи потрібні такому підприємству висококваліфіковані фахівці – звичайно потрібні. А чи житимуть такі працівники у занедбаному селі, де не має елементарних «благ цивілізацій», садочка, школи, немає лікаря чи магазину – і тут відповідь очевидна – не затагнеш туди ні лише зарплатою, ні лише житлом, а ні іншими методами. До того ж ми розуміємо, що здебільшого робота у аграрних підприємствах для багатьох представників робітничих професій є сезонною (наприклад працівники Агропромислового об'єднання «Цукровик Полтавщини»). І тому постає ще одне питання, у вирішенні якого зацікавлені в першу чергу аграрні підприємства, як забезпечити економічну незалежність місцевого населення, щоб люди почували себе впевненішими та більш захищеними.

ТОВ «Агрофірма ім. Довженка» – єдине підприємство Шишащини, що входить до структури агропромхолдингу ТОВ фірма «Астарта-Київ». На

підприємстві, що є найбільшим роботодавцем у ОТГ, прийнята та діє стратегія соціальної відповідальності, основними принципами якої є 4 ключових напрямки, що описані у таблиці 2.24

Таблиця 2.24

**Коротка характеристика принципів соціальної відповідальності
агропромхолдингу ТОВ «Астарта-Київ»**

Назва принципу	Пріоритетні напрямки реалізації
Інвестиції	корпоративне управління, прозорість та підзвітність і протидія корупції
Партнерство	розвиток сталого сільського господарства, охорона навколишнього середовища, робота з постачальниками
Надання робочих місць	формування бренду «роботодавець», професійний розвиток людей, безпека праці та охорона здоров'я людей, покращення лояльності сезонних співробітників
Політика сусідства	якість життя громади, раціональне використання природних ресурсів

Джерело: власні дослідження автора

На підставі аналізу даних таблиці 2.24 робимо висновок, що для найбільшого підприємства, що функціонує на території Шишацької ОТГ, соціально-економічний розвиток сільських територій не є пріоритетним напрямком у впровадженні своєї соціальної відповідальності.

Саме тому потрібно проводити активну роботу у напрямку і соціального, і економічного розвитку сільських територій та налагодження співпраці між місцевими жителями, владою, освітою та аграрними підприємствами. Тепер прийшов час активізувати і соціальну відповідальність аграрних підприємств не лише з точки зору забезпечення робочими місцями місцевих жителів, чи проведення розважальних заходів, а і у більш глобальному напрямку.

Висновки до розділу 2

Дослідивши особливості функціонування сільських територій в умовах реформи децентралізації дійшли наступних висновків:

1. Полтавщина має унікальне географічне розташування, знаходячись на перетині стратегічно важливих транспортних сполучень, відмінний

природний, рекреаційний, кліматичний, соціальний, культурний та економічний потенціал для соціально-економічного розвитку. Чисельність населення Полтавської області за останні 20 років зменшилося на 300 тис. осіб (17,2 %), з них 178 тис. осіб – жителі сільської місцевості, 122 тис. осіб – мешканці міст, що означає необхідність до впровадження інноваційних методів управління сільськими територіями та швидкого реагування на ситуацію, що склалася.

2. Досліджено, що Полтавська область забезпечена значними земельними ресурсами, що є основою ведення аграрного бізнесу. Станом на 01.01.2016 р. загальна площа земельних угідь в області становить 2875 тис. га, 2223,3 тис. га (77 %) з них це землі сільськогосподарського призначення, 285,9 тис. га (10 %) – ліси та лісовкриті площі, землі під водою займають 148,4 тис. га (5,2 %), 119,4 тис. га забудованих земель (4,2 %), 85,1 тис. га (3 %) під критими заболоченими землями, а 12,9 тис. га (0,4 %) займають інші землі.

3. Проаналізовано результат від операційної діяльності у сільському, лісовому та рибному господарстві Полтавської області у 2016 році становив 19137026,1 тис. грн, що у порівнянні з 2014 роком більше у 2,1 рази. У промисловості результати від операційної діяльності аналогічного періоду зросли на 77,26 %, у будівництві – на 94,29 %, у професійній, науковій та технічній діяльності на 149,46 %, зросли результати від операційної діяльності у галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги на 49,04 %, найвищими у відсотковому співвідношенні є показники операційної діяльності в галузі інформації та телекомунікації – 341,54 % (з 12920,9 тис. грн у 2014 р. до 44129,8 тис. грн у 2016 р.). Всі інші види діяльності характеризуються тенденцією зниження результатів від операційної діяльності. Найрентабельнішими являються підприємства, що працюють у сфері сільського господарства, у кризовий для України 2014 р. рівень рентабельності виявився найвищим серед усіх видів діяльності і становив 36,3 %, у 2015 р. – 65,1 %, у 2016 р. – 37,8 %. Рівень рентабельності у промисловості знизився майже у 2 рази, з 11,7 % у 2014 р. до 6,6% у 2016 р.

4. За останні 3 роки кількість реалізованих міжнародних проектів матеріально-технічної підтримки у Полтавській області значно зросла, що говорить про потенційну можливість залучення додаткових коштів у соціально-економічний розвиток регіону в майбутньому. У 2014 р. кількість проектів – 9, у 2015 році вже 14, а у 2016 році їх кількість зросла до 17. Найбільша кількість проектів матеріально-технічної допомоги – 10, стосуються напрямку урядування та розвитку суспільства, 8 – спрямовані на підтримку муніципального розвитку, по 6 проектів реалізовано у галузі охорони здоров'я та підтримки децентралізації, по 4 проекти у галузі розвитку сільських територій, енергозбереження та енергоефективності, соціальної інфраструктури та житлової політики та адміністрування. У галузі освіти і науки реалізовано 3 проекти, по 2 у галузі поводження з відходами, підтримка та допомога ВПО і лише 1 проект реалізовано у напрямку економічного розвитку.

5. Станом на 01.01.2016 р. у Полтавській області створено 12 ОТГ, що об'єднали 179 населених пункти та майже 90 тис. осіб населення – Білоцерківська, Глобинська, Клепачівська Покровсько-Багачанська, Недогарківська, Омельницька, Пирятинська, Піщанська, Пришибська, Семенівський, Червонознам'янська, Шишацька. Найбільшою за площею є Шишацька ОТГ. Найбільша кількість населення Шишацької ОТГ зайнята у приватному секторі – 4107 осіб, що становить 33,4 % від загальної кількості працездатного населення, 3081 осіб зайняті у сільському господарстві (25,1 % від загальної кількості працюючих), 1653 осіб працюють у державному секторі, 757 осіб у освіті, що характеризує високоосвіченість населення, 913 осіб працюють у промисловості, 412 осіб працюють у галузі охорони здоров'я. Варто зазначити, що маючи значний запас земельних ресурсів, найменша частина зайнятих – 26 осіб займаються фермерством, що говорить про високу монополізацію аграрної сфери на території Шишацькій ОТГ.

6. Доведено, що підхід до розвитку сільських територій має бути «орієнтованим на громаду», а не на окремо обрану за відповідними критеріями «сільську територію», що дозволить напряму залучити мешканців, вмотивує їх

до навчання, власного розвитку та найголовніше – консолідації власних зусиль та особистого внеску у розвиток тих територій, де вони проживають.

7. Впровадження дієвого механізму соціальної відповідальності аграрних підприємств – один із ключових механізмів розвитку сільських територій. Головним завданням якого має бути підтримка місцевих ініціатив шляхом співфінансування проектів, підвищення рівня якості життя населення сільських територій.

Основні результати дослідження 2 розділу опубліковані у наукових працях автора [12, 15, 20].

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Напрями розвитку економічної спроможності об'єднаних територіальних громад

Тенденція, щодо падіння основних економічних показників сільськогосподарського сектора України, яка склалася на початку ХХІ сторіччя, примусила звернути на себе увагу загрозливою перспективою руйнування всієї аграрної сфери, втратою продовольчої безпеки країни і, як наслідок, руйнуванням досить хиткої соціальної і політичної стійкості у державі. За умов відсутності чіткого плану дій щодо соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ і зниження рівня життя у сільській місцевості необхідні дієві механізми, що здатні за короткий період часу і при відносно невеликих інвестиціях позитивно вплинути на складну ситуацію у даному напрямку.

Втрати економічного потенціалу України, і, в першу чергу, аграрного виробництва, були обумовлені відсутністю відновлюючої мети та ідеї системного реформування економічних регуляторів, відсутністю оптимальної методології реформування економіки. Новації не були орієнтовані на стійкий розвиток суспільства на основі взаємозв'язку з економічною і соціальною системами.

На нашу думку, розвиток тісної партнерської взаємодії «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада» та реалізація проектів спільної участі є одним із ключових чинників, здатних використати можливості агропромислового комплексу і вплинути на стабілізацію ситуації як у економічній, так і у соціальній сфері Шишацької ОТГ. Для цього необхідно як

підтримка з боку органів місцевого самоврядування, так і бажання місцевих жителів та представників місцевого аграрного бізнесу [5].

Вивчаючи досвід реалізованих проектів економічного розвитку сільських територій розвинених країн Європи ми дійшли до висновку, що підходити до вирішення найголовніших питань маємо комплексно, розглядаючи всі можливі види господарської діяльності, здійснення якої може підвищити дохід мешканців сільської території. Більшість працездатного населення Шишацької ОТГ мають сезонну роботу у аграрній сфері, тому будь-яка пропозиція по збільшенню зайнятості і доходів є важливою з економічної та соціальної точки зору. Рішення проблеми зайнятості та доходів може стати вирішенням інших регіональних проблем та питань соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ в цілому.

Якщо проаналізувати Європейський підхід щодо досягнення поставлених завдань у проектах з розвитку сільських територій країн Європи, то цей процес забезпечується перш за все за рахунок мобілізації місцевих фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, що має першочергове значення для створення механізмів забезпечення зайнятості та доходів місцевого населення. Але це не виключає можливостей використання зовнішніх джерел ресурсного забезпечення для реалізації поставлених завдань.

Досвід Європейських країн, на нашу думку, важливий при плануванні соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ, оскільки ці країни сьогодні своїм рівнем життя показують на «правильність» та своєчасність проведених реформ.

Важливим аспектом соціально-економічного розвитку в сільських територіях країн Європи є недержавна підтримка підприємницької діяльності, яка здійснюється: асоціаціями, союзами, профспілками, об'єднаннями підприємців. Торгові і торгово-промислові палати в Європі, найбільш всебічно та ефективно представляють корпоративні інтереси підприємців. В склад торгово-промислових палат входять на правах колективних членів, різні асоціації, федерації і союзи. Так, в торгово-промисловій палаті Франції створені спеціальні відділи, які займаються консультуванням підприємців початківців,

щодо відповідності проекту, існуючим вимогам, його автор отримує паспорт програми «підприємництво в Франції», яке дає право на безкоштовну експертизу і підтримку при оформленні документів для отримання банківської гарантії.

Цікавим також є досвід Австрії, щодо сприяння соціально-економічному розвитку сільських територій – кожне підприємство Австрії, відповідно до законодавства повинно бути членом регіональної торгово-промислової палати. Регіональні палати Австрії об'єднані в федеральну палату. В даних структурах працюють недержавні службовці, які отримують заробітну плату за рахунок внесків підприємств. Палати сприяють соціальній стабільності, підрозділи палат допомагають в становленні контактів, організації семінарів, поїздок за кордон, аналізі економічної ситуації, надають консультації підприємцям-початківцям з менеджменту та маркетингу.

Аналіз зарубіжного досвіду з реалізації програм розвитку сільських територій свідчить про те, що значну частину реалізованих у Європейських країнах проектів можна не просто адаптувати для вітчизняної економіки, а знайти свій, власний підхід, враховуючи відповідний досвід, що забезпечить вчасну діагностику та вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. На нашу думку, на сьогодні в Україні в межах сільських територій гостро стоять наступні проблеми:

- рівень доходів сільського населення;
- структура видів економічної діяльності в межах сільських територій;
- ефективність сільського господарства;
- забезпеченість сільських мешканців об'єктами виробничої та соціальної інфраструктури [5].

Узагальнюючи Європейський досвід та аналізуючи досягнутий рівень соціально-економічного розвитку сільських територій України можна виділити ряд заходів, що забезпечать стимулювання розвитку сільських територій та розвиток Шишацької ОТГ в тому числі:

- розмежувати заходи підтримки сільськогосподарського виробництва і сільських територій на державному рівні;

- підтримка сільських територій з низьким рівнем розвитку сільського господарства;
- стимулювання соціальної відповідальності аграрних підприємств до розвитку сільських територій, де вони працюють;
- спрямування державної підтримки сільських територій на підвищення рівня облаштування сфери життя, діяльності та побуту селян;
- розвиток альтернативних видів економічної діяльності в межах сільських територій;
- врегулювання питань належного використання та охорони природних ресурсів сільських територій;
- мотивація розвитку сільського господарства та продовольчого ринку шляхом стимулювання підвищення купівельної спроможності населення через зростання заробітної плати і пенсій громадян, заміни усіх пільг грошовими адресними субсидіями;
- формування ефективної та прозорої системи державної підтримки сільського господарства, що проявлялася б не лише у пільговому оподаткуванні суб'єктів цієї діяльності, але й у реальних дотаціях, субсидуванні чи відшкодуванні витрат на страхування сільськогосподарської діяльності тощо;
- гарантування рівних умов підтримки всіх сільськогосподарських виробників незалежно від видів, типів, розмірів, форм власності та господарювання;
- наближення системи підтримки сільського господарства до вимог СОТ і стандартів Європейського Союзу;
- усунення диспаритету цін на продукцію промисловості, що споживається у сільському господарстві, та цін на сільськогосподарську продукцію;
- затвердження мінімальних гарантованих цін на основні види сільськогосподарської продукції, відповідно до нормативних витрат, які повинні враховувати продуктивність землі та сільськогосподарських тварин, норми дохідності на задіяні у виробництві ресурси, зокрема на землю;

- здійснення системного прогнозування кон'юнктури світового аграрного ринку на середньо- і довготермінову перспективу;
- формування балансу сільськогосподарських продуктів у державі та її регіонах, визначення рівня самозабезпечення й обсягів необхідних імпорتنих закупівель тощо;
- створення системи стимулів для формування експорту сільськогосподарської продукції завдяки товарам з високим ступенем обробки;
- створення сприятливих та стабільних умов для вкладення інвестицій у сільське господарство країни на взаємовигідних засадах для держави, інвестора, орендодавця;
- врегулювання державою питання адекватного розподілу прибутку між галузями сільського господарства, за якого основними отримувачами прибутків стали б виробники, зокрема сільськогосподарської продукції, які спрямовували б зароблені кошти на розширене відтворення [9, с.172].

Враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що розвиток сільських територій є одним з головних пріоритетних напрямків державної політики економічного та соціального розвитку Європейських країн. Маючий неабиякий потенціал ми просто зобов'язані слідувати шляхом Європейської інтеграції та створювати інноваційні для України проекти соціально-економічного розвитку сільських територій.

Раніше існувала думка, що інновації є прерогативою тільки добре розвинених регіонів, оскільки вони мають відповідну для цього інфраструктуру. Менш розвинені, які не володіють диверсифікованою соціально-економічною базою, можуть пробувати використовувати свої переваги в ціні робочої сили, щоб привернути продуктивні інвестиції. Але часто це сприяє тільки короткостроковому успіху, оскільки є ризик залишитися у секторах з низькою доданою вартістю, які завжди поповнюються за рахунок нової пропозиції дешевої робочої сили з інших країн чи регіонів. Тому для розвитку Шишацької ОТГ інтерес має становити створення такого плану соціально-економічного розвитку сільських територій та у майбутньому стратегії, які будуть

спрямовувати громаду до розбудови сильніших секторів економіки та сприятимуть взаємодії між агентами інновацій. У довгостроковому вимірі вони можуть дістати необхідний для успіху динамізм, конкурентність, як вітчизняну, так і міжнародну підтримку, варто тільки захотіти.

Результат буде залежати передусім від якості взаємодії між виробниками, користувачами та посередниками знань у регіоні: місцевої влади, підприємств, центрів продукування та передання знань, інституцій місцевого координування, органів, які забезпечують фінансування малого та середнього бізнесу та досліджень, цілісного прогнозування тощо.

Маючи спільну територію, історію, культуру, цінності та, великою мірою, передумови, потрібно сприяти продуктивним обмінам і сформувати спільні проекти, спрямовані на розвиток спільної території – Шишацької об'єднаної територіальної громади. Маючи змогу отримувати знання (в широкому контексті) зі спільної бази, кожен учасник матиме конкурентні переваги.

Аграрні підприємства отримають високоосвічених та вмотивованих працівників, які прагнуть розвиватися та тяжіють до нових знань.

Органи місцевого самоврядування – активних мешканців громади, які будуть соціально активними та соціально відповідальними, матимуть бажання та відповідні компетенції впливати на розвиток сільських територій, як з економічної, так із соціальної точки зору.

Місцеві мешканці матимуть можливість створити та реалізувати ряд соціально-економічних проектів, завдяки яким отримувати додатковий дохід, покращувати знання та вміння.

Шишацька ОТГ – це найкращий територіальний вибір для оцінювання потреб і розроблення відповідної політики через мотивацію та зосередження відповідних учасників на спільних інтересах. Залежно від рівня інституційного та соціального розвитку і організаційної спроможності регіону, також від компетенції, історії, культури ця мобілізація потребуватиме більше чи менше зусиль від органів влади та управління. Досвід ЄС показав, що ця мобілізація

складніша в менш розвинених регіонах через нестачу досвіду, розуміння та механізмів інновацій, але вона вкрай потрібна.

На нашу думку зробити це можна за допомогою створення діючого механізму «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада» на території саме Шишацької ОТГ, оскільки тут знаходиться відмінний ресурсний потенціал, а реалізація спільної діяльності може стати прикладом для наслідування інших подібних громад, що тільки стоять на шляху самостійності.

Основна ідея функціонування даного механізму полягає у тому, що після підписання соціальної угоди про співробітництво сторони домовляються про співпрацю та рівень соціальної відповідальності кожного з учасників, а на початку календарного року на своєму спільному засіданні обговорюють та домовляються про розміри власних вкладів у соціально-економічний розвиток Шишацької ОТГ. Основні кроки спільного планування «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада» в рамках реалізації Проекту наведені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Основні кроки спільного планування
«місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева
влада» в рамках реалізації Проекту**

Кроки спільного планування	
Крок 1	Місцева громада, залучивши представників аграрної освіти, визначає пріоритетність місцевих проблем шляхом опитування мешканців та публічного обговорення. У результаті громада затверджує власний план розвитку на 3-5 років
Крок 2	Сесія селищної ради враховує План розвитку громади та вносить зміни до Програми соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ, створює відповідні програми розвитку громади
Крок 3	Депутати селищної ради затверджують стратегічно важливі цілі розвитку, визначені громадою, та передбачають відповідне фінансування з боку бюджету на реалізацію проекту
Крок 4	Представники аграрних підприємств, в межах попередніх домовленостей та укладеної соціальної угоди про співробітництво виділяють кошти на співфінансування Проекту ініціативи громад, місцеві мешканці проходять відповідне навчання, організоване представниками експертів аграрних ЗВО України

Джерело: власне дослідження автора

Головним рецептом успіху та одним з найважливіших факторів при реалізації такої співпраці є відповідальність за прийняття рішення усіма сторонами та особливо самими членами громади. Усе починається з діалогу з громадою.

Перші зустрічі можуть стати неабияким випробуванням: громадська пасивність, ураженість сільських громад песимістичними, патерналістськими настроями, недовіра як результат численних обманів населення, як з боку різних фінансових аферистів, так і з боку влади.

Тому найбільш ефективно розпочинати процес мобілізації громади в тих старостатах, де до проведення діалогів з громадою долучаються представники бізнесу, депутати селищної ради та представники поки що діючих районних органів влади.

Проведення діалогів із громадою – це важлива частина технології мобілізації громади. Серед обов'язкових тем дія обговорення з громадою та прийняття спільного рішення мають стати наступні:

- створення організації громади, обрання її керівних органів, визначення принципів роботи;
- обговорення результатів опитування членів громади щодо плану розвитку громади та прийняття спільного рішення;
- розгляд та затвердження проекту громади, прийняття рішення про відбір підрядника, оцінка якості виконання проекту;
- спільна оцінка якості діяльності організації громади та прийняття рішення щодо шляхів її покращення.

Проведення діалогів допомагає досягти не тільки максимальної прозорості у діяльності організації, а й залучити мешканців до прийняття рішень, що дозволяє розділити відповідальність за їх виконання між усіма членами громади. Для того, щоб діалоги стали нормою життя громади необхідно поступово привчати громади до того, що проведення діалогів має відбуватися не тільки з ініціативи та за участі сторонніх осіб, а й самостійно.

Важливою частиною проекту має стати спільне навчання. Взагалі, діяльність організацій громад що будуть створені, можна прирівняти до «випробування новобранця під час справжнього бою». Крок за кроком, надаючи необхідні знання активу громадських організації та представникам органів влади, потрібно використовувати різноманітні форми навчання. Це тренінги, індивідуальні консультації з наданням покрокових інструкцій щодо здійснення того чи іншого процесу, проведення виїзних семінарів та навчальних поїздок в інші регіони. Загальний обсяг навчань в рамках реалізації спільного проекту по створенню СОК у Шишацькій ОТГ наведено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Загальний обсяг навчань в рамках реалізації спільного проекту по створенню СОК у Шишацькій ОТГ

№ з/п	Назва заходу	К-сть заходів, од.		Вартість реалізації, грн
		Роки		
		2019	2020	
1.	Кількість необхідних навчальних семінарів – тренінгів	6	3	7200
2.	Кількість необхідних групових консультацій для активу громад	12	6	1800
3.	Кількість навчальних візитів до інших регіонів	2	1	600
Всього:		20	10	9600

Джерело: власне дослідження автора

Важливу роль в успішному впровадженні співпраці має відігравати відділ муніципальних ініціатив Шишацької ОТГ, що вже функціонує, завдання якого пропонуємо включити відповідальність за інноваційну та інвестиційну співпрацю «державно приватного партнерства» «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада».

Головною функцією відділу, в рамках реалізації даного проекту стане надання всебічної допомоги громадам у реалізації їх проектних ініціатив і сприяння розбудові сільських громад – старостатів.

Враховуючи аналіз даних, наведених у 2 му розділі нашого дослідження найменша кількість проектів матеріально-технічної підтримки, що були

реалізовані протягом 2015-2017 рр. у Полтавській області були спрямовані на економічний розвиток, хоча в той же час провівши соціологічне дослідження серед мешканців Шишацької ОТГ майже 80 % респондентів відмітили своє бажання отримувати додаткові джерела доходів та на перше місце серед запропонованих варіантів обрали саме впровадження проекту економічного напрямку на території, де вони проживають.

Попередньо провівши опитування місцевих мешканців представники 23 домогосподарств проявили неабияку ініціативу та є потенційними учасниками конкурсу проектів економічного спрямування. Нами розроблено та запропоновано до впровадження реалізацію проекту «Створення та розвиток багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу», що буде займатися обробітком землі членів кооперативу та зменшувати витрати на технологічні операції при вирощуванні картоплі – основного виду сільськогосподарської культури, що вирощується у кожному домогосподарстві досліджуваної ОТГ.

Даний проект представляє собою розрахунки обсягів інвестицій, необхідних для створення багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (БСОК).

Види діяльності кооперативу сформовані нами на основі дослідження Шишацької ОТГ, у результаті якого виявлено, що практично всі мешканці займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції та утриманням худоби як для власних потреб, так і для збуту.

Основною метою пропонованого проекту є збільшення обсягів продажу та доходів домогосподарств за рахунок створення БСОК та шляхом організації технологічних послуг кооперативною технікою.

У результаті успішної реалізації проекту членами БСОК досягаються наступні вигоди:

- зменшуються витрати на технологічні послуги, оскільки вони надаються за ціною, яка не перевищує собівартості;

- зменшуються витрати на засоби захисту рослин за рахунок їх оптової закупівлі;
- допомога членам кооперативу у обробітку та зборі картоплі;
- з'являється можливість додатково залучити сторонні фінансові інвестиції під колективну гарантію членів БСОК;
- створюються нові робочі місця;
- забезпечується стійкий розвиток домогосподарств;
- підвищується рівень життя населення.

У таблиці 3.3. наведено очікуваний кошторис витрат у рамках реалізації проекту «Створення та розвиток багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу» на території Шишацької ОТГ.

Таблиця 3.3

**Очікуваний кошторис витрат у рамках реалізації проекту
«Створення та розвиток БСОК» на території Шишацької ОТГ**

№ з/п	Назва	Кількість, одиниць	Вартість, грн	Всього, грн
1.	Трактор Беларус 82,1, (включаючи витрати на доставку)	1	470 000	470 000
2.	Плуг трикорпусний з передплужниками ПЛН 3-35 п. (включаючи доставку)	1	14 500	14 500
3.	Картоплесаджалка дворядна КСН -2 (включаючи витрати на доставку)	1	11 000	11 000
4.	Картоплекопалка дворядна КН -2, (включаючи витрати на доставку)	1	21 000	21 000
5.	Косарка роторна Wiraх 1,65, (включаючи витрати на доставку)	1	18 200	18 200
6.	Борона дискова Бомет 2,40, (включаючи витрати на доставку)	1	18 900	18 900
7.	Сівалка зернова та трав'яна на 2 бункери навісна 3,0 метри (включаючи витрати на доставку)	1	29 900	29 900
8.	Граблі-ворушилка «Сонечко», (включаючи витрати на доставку)	1	8 000	8 000
9.	Причіп тракторний двохвісний ПТС-4 включаючи витрати на доставку)	1	105 000	105 000
10.	Оприскувач ОГН на 600 літрів (включаючи витрати на доставку)	1	13 400	13 400
11.	Дозволи, постановка обладнання на облік		6500	6500
12.	Візуальне представлення проекту	1	1000	1000
РАЗОМ			x	717 500

Джерело: власні розрахунки автора

Отже для закупівлі необхідної техніки, що зможе забезпечити успішне функціонування БСОК необхідно 717 500 грн.

Відповідно до пропонованої нами методології реалізації даного проекту у таблиці 3.4 наведено розподіл фінансування між учасниками.

Таблиця 3.4

Розподіл фінансування між учасниками проекту

№ з/п	Партнери з виконання проекту	Фінансовий внесок, грн	Частина у фінансуванні, %
1.	Аграрні підприємства	358 750	50,00
2.	Члени БСОК	72 000	10,03
3.	Місцевий бюджет	286 750	39,97
РАЗОМ:		717 500	100,00

Джерело: власні розрахунки автора

Отже, за даними таблиці 3.4 аграрні підприємства у межах реалізації своєї соціальної відповідальності із загального фонду виділять 358 750 грн, а це 50 % від загальної вартості техніки, місцеві мешканці – 72 000 грн, що становитиме 10,03 % від очікуваної вартості, із місцевого бюджету має бути виділено 286 750 грн (39,97 %).

Основою організації безперебійної роботи БСОК є зобов'язання кожного домогосподарства – члена БСОК щодо участі у кожному окремому виді кооперативної діяльності. Відповідно до зобов'язань, кооператив забезпечує наступний обсяг послуг своїм членам, що наведений у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Перелік та обсяг послуг з обробітку землі, що надаватиме БСОК своїм членам

Назва послуги з обробітку землі	Площа, га	Назва послуги з обробітку землі	Площа, га
Оранка	39	Збирання картоплі	28
Вирощування овочів	1,4	Косіння трав	29,7
Обприскування	39	Згрібання	29,7
Посадка картоплі	28	Посів, збирання буряків	10,4

Джерело: власні розрахунки автора

У таблиці 3.6 наведено розрахунок запланованих витрат на утримання БСОК терміном на 1 рік.

Таблиця 3.6

**Розрахунок запланованих витрат на утримання БСОК
у Шишацькій об'єднаній територіальній громаді, тис. грн**

Заплановані витрати, грн	Назва операції							
	дискування	оранка	обприскування	посадка картоплі, буряків,	збирання	косіння трав	збирання трав	збирання буряків
Адміністративні витрати	5797,6	5797,6	5797,6	5797,6	5797,6	5797,6	5797,6	2898,8
Зарплата працівників із нарахуванням	1436,4	1436,4	1436,4	1436,4	1436,4	1436,4	1436,4	1436,4
Прямі витрати	12331	34905	17128	12996	8512	17100	11970	2090
Амортизація обладнання	7908	6510	7008	3360	4080	7824	6600	9840
Відрахування у спецфонд, 1 %	274,4	486,5	313,7	235,9	198,3	321,6	258	162,7
Всього:	27747,7	49135,5	31683,7	23825,9	20024,3	32479,6	26062	16427,9

Джерело: власні дослідження автора

Виходячи з вищенаведеного проаналізуємо економічну ефективність проекту, що пропонується до впровадження у Шишацькій ОТГ (таблиця 3.7.)

Таблиця 3.7

**Економічна ефективність діяльності багатofункціонального
сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу у
Шишацькій об'єднаній територіальній громаді**

Назва послуги	Вартість кооперативної послуги, грн/га	Ринкова вартість послуги, грн/га	Економія вартості послуги, грн/га	Відношення ринкової вартості до кооперативної, %
Оранка	1198,4	2000	801,6	166,89
Дискування	711,5	1500	788,5	210,82
Оприскування	1056,1	1500	443,9	142,03
Посадка картоплі, буряків, інших овочів	992,7	3000	2007,3	302,21
Збирання	1112,5	3000	1887,5	269,66
Косіння трав	1299,5	1400	100,5	107,73
Збирання трав	1042,5	1500	457,5	143,88
Збирання буряків	1642,8	3000	1357,2	182,62

Джерело: власні дослідження автора

Отже, при ринковій вартості в 2000 грн за оранку 1 га землі, вартість цієї ж послуги для членів кооперативу буде становити 1198,4 грн, що на 66,89 % грн

менше, дискування для членів кооперативу обійдеться у 711,5 грн, у той час коли ринкова вартість цієї ж послуги становитиме 1500 грн, що у 2 рази вище (розрахунки наведені у додатку Е). Обприскування обійдеться на 443,9 грн дешевше (42 %) для членів кооперативу, ніж замовляти цю послугу у приватних підприємців.

В таблиці 3.8 розглянемо основні індикатори успішності функціонування БСОК для мешканців Шишацької ОТГ.

Таблиця 3.8

Перелік індикаторів успішності функціонування БСОК для мешканців Шишацької об'єднаної територіальної громади у 2019 р.

Індикатор	Результат
Кількість одержувачів вигоди, домогосподарств, од.	23
Кількість осіб, в т.ч.	58
чоловіків	27
жінок	31
Вартість проекту на 1 домогосподарство, грн.	31195,7
Окупність інвестицій, років	2,6
Розмір вигод члена БСОК по кожній послугі в разі діяльності через БСОК, грн/га в т.ч.	
економія на оранці	801,6
дискування	788,5
обприскування	443,9
економія на посадці картоплі	2007,3
економія на збиранні картоплі	1887,5
косіння трав	100,8
збирання трав	457,5
вирощування буряку кормового	1357,2
Створено нових (розширено) видів діяльності	Обробка землі, надання послуг членам кооперативу, допоміжна діяльність
Накопичення у спеціальному фонді, грн.	2602,7
Кількість працевлаштованих, осіб	3
Залучено інвестицій, грн.,	717500
в т.ч. власних	72 000
органів влади	115500
підприємницьких структур	530000

Джерело: власні розрахунки автора

Цікавими виявилися результати з надання послуги із посадки картоплі, овочів та буряків – для членів кооперативу 992,7 грн, при ринковій вартості 3000 грн, економія становить 2007,3 грн, що майже у 3 рази дешевше при створенні кооперативу.

Одним із основних критеріїв визначення економічної ефективності є термін окупності проекту. Його розрахунок наведено нижче:

Отже, річна економія складатиме 274,3 тис. грн, при витратах 717,5 тис. грн. при терміні окупності даного проекту – 2,6 р., що є гарним показником.

Перелік індикаторів успішності функціонування даного БСОК для мешканців Шишацької ОТГ наведений у таблиці 3.18.

Отже, за даними таблиці 3.8 – 23 домогосподарства вже виявили ініціативу прийняти участь у конкурсі мікро-проектів економічного напрямку в рамках реалізації соціальної відповідальності аграрних підприємств, що діють на території Шишацької ОТГ, серед яких 27 чоловіків та 31 жінка.

Проаналізувавши обсяг потенційно можливих послуг, що будуть надаватися членам БСОК вартість проекту на 1 домогосподарство становить 31195,7 грн, без урахування співфінансування даного проекту місцевою владою та аграрними підприємствами.

Під час розробки проекту мають використовуватися методи інтерактивного планування за участю населення, хід проекту, та досягнуті результати і проблеми відкрито обговорюватися в засобах масової інформації, на сільських зборах, «круглих столах», зустрічах з населенням. По закінченню обговорень в проект мають вноситися корективи.

Широка участь населення – в процесі розробки і реалізації проекту максимально використовувати знання і досвід населення щодо найбільш ефективних шляхів забезпечення зайнятості та збільшення доходів, враховуються особливості економічної та соціальної поведінки різних соціальних груп, забезпечується збалансованість їх інтересів.

Аналіз даних наведений у другому розділі дисертаційного дослідження дозволяє нам зробити наступні узагальнення, які характеризують основні напрямки соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ:

- посилення процесу децентралізації на місцях, що забезпечить встановлення відповідної співпраці та реалізацію конкретних проектів;
- диверсифікація сільськогосподарського виробництва – розширення асортименту продукції і збільшення видів пропонованих послуг, що знижує ризики та рівень вразливості аграрних виробників забезпечує стійкість економіки сільських територій і являє собою важливу основу пристосування до змін зовнішніх умов;
- реструктуризація сільського господарства – удосконалення земельних відносин, покращення сільськогосподарської кон'юнктури, передача землі і майна в руки ефективних власників та користувачів, ринкова інтеграція підприємств малого та середнього бізнесу орієнтування та субсидування сільськогосподарських виробників на вироблення високоякісної продукції;
- стабілізація та розвиток соціальної сфери на селі – пріоритетними групами населення соціального захисту є пенсіонери, інваліди та діти, в сільській місцевості пропонується розвиток таких напрямків, як підвищення зайнятості та створення додаткових джерел доходу, підтримка соціальної та інженерної інфраструктури на селі, здійснення програм по зменшенню відтоку найбільш активних прошарків сільського населення;
- інституційні перетворення, які впливають на розвиток сільської економічної системи – організації, що сприяють ефективній роботі приватних та державних структур, наприклад – центри розвитку, інституційні структури, які базуються на утворенні фінансових інструментів для підтримки малих та середніх підприємств та сільськогосподарських виробників (фонди підтримки малого та середнього бізнесу).

Однак, будь-яка громада, яка спробує впровадити технологію мобілізації громади у своє життя, має враховувати декілька викликів. Представники місцевих органів влади мають чітко усвідомлювати, що стратегічною помилкою

є те, що вони замість того, щоб витратити зусилля на розвиток громадської активності мешканців, намагаються підмінити собою актив організації громади. Формальність у створенні та організації діяльності громадської організації ставить крапку на усіх зусиллях змінити ментальність людей. Успіх чекатиме там, де представники влади та аграрних підприємств сприятимуть розвитку громадських ініціатив та будуть зацікавлені у тому, щоб організацію громади очолили активні відповідальні люди, які будуть мати повагу та довіру громади й займатимуть позицію не конкурента, а партнера у вирішенні соціально-економічних проблем сільської території.

Запорукою успіху є прозорість діяльності організації громади. Відсутність інформації та вільного доступу до неї породжує підозри та недовіру людей. Тому організація громади, яка не приділяє у своїй діяльності достатньо уваги питанням публічної звітності та оцінки своєї діяльності, приречена на поразку.

Найчастіше у членів організації громади відсутні необхідні знання та досвід. Тому запорукою успіху є постійно організований технічний та методичний супровід організацій громад під час розробки та реалізації проектів. Саме для виконання цього завдання мають бути залучені провідні фахівці аграрної освіти.

Неможливо боротися з бідністю без коштів. Тому місцеві органи влади мають приділити особливу увагу не тільки забезпеченню власної частки співфінансування проектів громади у партнерстві з аграрними підприємствами, а й розробивши та впровадивши у власну діяльність, конкурсні механізми співфінансування проектних ініціатив організацій громади.

Україна – незалежна держава, яка прагне до рівноправного партнерства зі своїми колегами-державами, що є членами Організації об'єднаних націй (ООН), Європейського союзу (ЄС). Загальна декларація прав людини (ООН 10 грудня 1948 року) у ст.15 говорить про те, що кожна людина має право на громадянство. Резолюція ООН (01.06.2000 р.) «подальші ініціативи в інтересах соціального розвитку» стверджує, що у сучасному світі громадянське суспільство здатне

відігравати важливу роль у плануванні, організації і наданні соціальних послуг на основі співробітництва з національними урядами. Договір про ЄС орієнтований на створення дедалі ближчого союзу народів Європи, де рішення належить приймати якнайвідкритіше та якнайближче до громадян (формування узгоджених та солідарних стосунків держав-членів та їхніх народів; зміцнення економічної і соціальної згуртованості). За Конституцією України (ст.38) громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування [1].

Із часу проголошення незалежності Україна досягла суттєвого успіху в своєму соціальному, економічному та екологічному розвитку. Проте величезна група населення, що мешкає у сільській місцевості, досі потерпає від низького рівня життя, що характеризується недостатнім рівнем доступу до медичної допомоги, освіти, водопостачання, енергопостачання а санітарії довкілля. Недорозвинена або зношена основна інфраструктура у цих секторах є головною причиною низької якості послуг, які надаються. Для покращення становища необхідно багато зробити, особливо на місцевому рівні, де досі існують механізми, успадковані від надзвичайно централізованої системи прийняття рішень, пасивне ставлення населення й обмежені можливості органів місцевого самоврядування [2].

Українська економіка є частиною світової економічної системи і значною мірою відкрита для впливів глобальних тенденцій. Нині світ знаходиться у нестійкому політико-економічному стані, є загроза поглиблення дестабілізації і виникнення нової хвилі фінансово-економічної кризи, що підтверджує зниження економічної активності та зростання ризиків падіння темпів зростання економіки. На нашу думку, сьогодні для України за умов обмежених бюджетних ресурсів на розвиток виробничо-господарської та соціальної систем особливо актуальною стає імплементація механізмів державно-приватного партнерства як інструментів ефективного, на основі синергії, використання бюджетних коштів

та ресурсів підприємницьких структур у вирішенні соціально-значущих завдань та реалізації масштабних проектів.

Державно-приватне партнерство є новою технологією управління економікою. Воно набуває розвитку в усьому світі, а різні його форми широко застосовуються не тільки в країнах з розвинутою економікою. Світова практика реалізації таких проектів довела їх високу соціальну та економічну ефективність. Державно-приватне партнерство в Україні знаходиться на початковому етапі розвитку, етапі інституалізації, а національний ринок державно-приватного партнерства в Україні знаходиться на етапі становлення: сформовано рамкове законодавство, стратегічно визначена роль цієї співпраці, є практика запровадження окремих його форм [14, с. 84].

Ми впевнені, що сьогодні шлях до розбудови економіки та всієї країни в цілому залежить від процесів самоорганізації громад. Це проявляється у частковому зміщенні центрів управління галуззю до господарської сфери, не втраті регульованості аграрної економіки, а лише змінах механізмів та інструментів прийняття рішень і реалізації управлінських рішень.

3.2. Перспективи соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах реформи децентралізації

Планування розвитку Шишацької об'єднаної територіальної громади, яке відбувалось протягом 2015 р. значно відрізняється від системи планування, що застосовується сьогодні, що можна пояснити кількома причинами. По-перше, та робота, що була проведена у 2015 р. здійснювалась екстренно та швидко, в умовах прийняття Закону про децентралізацію, коли за короткий період часу створювався ряд потрібних на те документів.

По-друге, планування відбувалося в умовах геополітичної невизначеності та нестабільності напрямів на шляху до інтеграції України у Європейський Союз.

У даний час Україна визначилася із зовнішньополітичним вектором розвитку – підписала та ратифікувала договір з ЄС про Асоціацію та про можливість входження у зону вільної торгівлі без будь-яких вилучень чи обмежень.

По-третє, актуальна на сьогодні система планування враховує умови політичної дестабілізації, військових дій на Сході країни, військово-політичного та дипломатичного протистояння з Російською Федерацією, що, на жаль, продовжується.

По-четверте, той світовий порядок, який десятки років базувався на фундаментальних домовленостях, що склалися ще після Другої світової війни та закріплені системою міжнародних договорів, про непорушність державних кордонів і невтручання одних держав у справи інших, був зруйнований діями Росії, що вносить додаткові ризики для соціально-економічного планування, які сьогодні варто враховувати.

По-п'яте, незважаючи на складну політичну ситуацію в Україні, у 2016 р. Україна отримала значну підтримку міжнародних партнерів у прагненні долучитися до лідерів демократичного світового клубу та готовність світових лідерів розвитку допомогти Україні у здійсненні реформ, зокрема у сфері творення державної та регіональної політики.

Проаналізувавши діяльність та темпи розвитку Шишацької ОТГ ми розуміємо, що назад дороги немає і найбільш вірогідним є два шляхи розвитку – динамічний або ж деградація. Саме тому, взявши за основу моделювання можливих сценаріїв розвитку, врахувавши прогностні показники, що зазначені у Постанові КМУ від 27 серпня 2014 року №404 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2016 і 2017 роки» та проаналізувавши оцінки експертів, що стосуються зовнішніх та внутрішніх ризиків розвитку України в цілому на 2015-2017 рр. нами описано кілька шляхів розвитку Шишацької ОТГ на короткострокову перспективу.

Отже, розглянемо кілька варіантів стратегії соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ на короткострокову перспективу.

Найпростіший варіант – «базовий», якщо залишити все без змін та рухатися по інерції, коли соціально-економічну та політичну ситуацію можна охарактеризувати повною відсутністю системно-діючих реформ та невторчання у процеси життєдіяльності громади.

Зважаючи на реалії сьогодення, даний варіант розвитку є абсолютно можливим. Усі попередні плани роботи та стратегії, що формувалися на рівні Шишацького району саме такий варіант і брали за основу, його основними характеристиками визначено:

- подальше поглиблення демографічної кризи, поступове скорочення чисельності населення, в т. ч. працездатного, особливо це стосуватиметься, в першу чергу, віддалених від центру громади населених пунктів;
- показники у загальній структурі регіональної економіки, швидше за все суттєво не зміняться, переважатиме сільське господарство і галузі, що із ними пов'язані, темпи приросту загалом відповідатимуть загальнообласним значенням;
- у структурі зайнятості, як і раніше, переважатимуть великі підприємства, де його приріст не прогнозується;
- не відбудеться значного зростання показників малого та середнього підприємництва;
- відбуватиметься подальша монополізація виробництва на території Шишацької ОТГ, що може викликати виникнення проблеми зайнятості населення;
- у соціальній сфері не відбудеться разючих змін, якість надання послуг населенню буде поступово знижуватися.

При такому варіанті розвитку ні обласна влада, ні органи місцевого самоврядування не відіграватимуть значної ролі у плануванні та фінансуванні регіонального розвитку, їх головним завданням буде – забезпечити більш-менш логічний розподіл всіх ресурсів у межах відповідних повноважень.

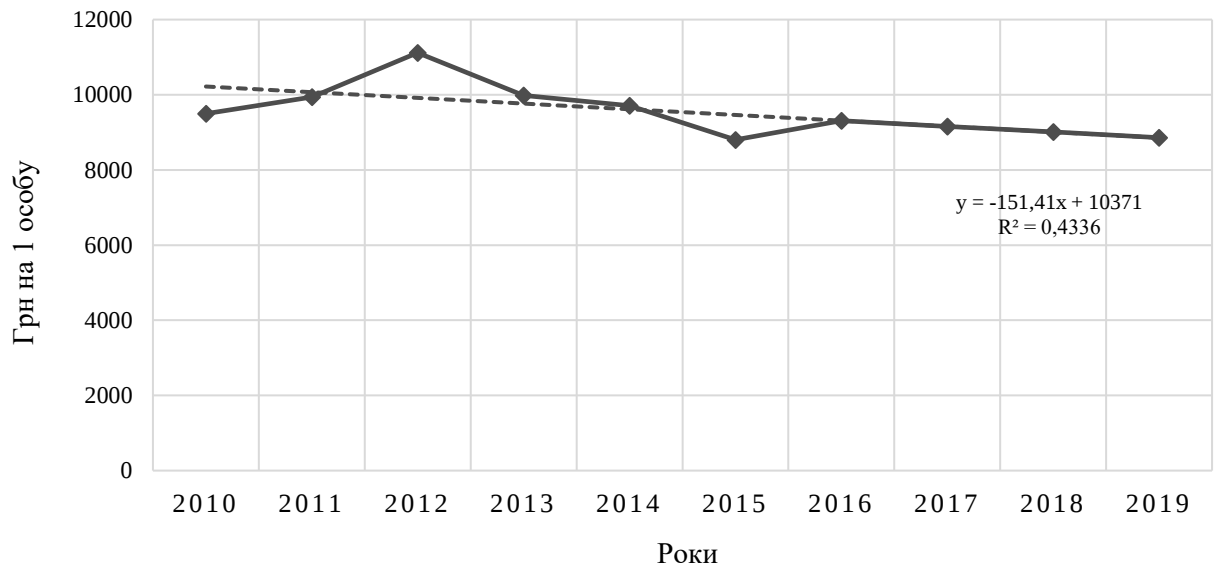

Рис. 3.1. Лінія тренду розміру інвестицій залучених до розвитку Шишацької ОТГ грн на 1 особу, при використанні «базового» варіанту розвитку
Джерело: власні розрахунки автора

З одержаного рівняння прямолінійного тренду $y = -151x + 10371$, можемо зробити висновок, що коефіцієнт $a^0 = 10371$ – означає, що імовіріше всього у тому році, що передує початку проведення даного дослідження обсяг залучених інвестицій на 1 особу у Шишацькому районі становив 10371 грн, коефіцієнт $a^1 = 151,41$, що означає у середньому за рік їх обсяг зменшувався на 151,41 грн. $R^2 = 0,4336$ свідчить про достовірність проведених розрахунків, і показує, що дані розрахунки проведені з вірогідністю 43,36 %.

Такий сценарій розвитку подій впливає із нинішньої, статистично зафіксованої динаміки економічного розвитку в Україні та області, проте він не враховує можливостей, які впливають із глобальних змін, що відбулись протягом 2014 року і які можуть внести суттєві корективи в такий сценарій.

Варіант стратегії «довготривалої затримки розвитку» – за тієї умови, що ситуація на Сході України і далі буде погіршуватися і країна увійде у серйозну та складну військову конфронтацію з Російською Федерацією, а Полтавська область може стати прифронтовою територією. На нашу думку, при плануванні соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ, такий варіант розвитку подій не варто відкидати, так як продовження ескалації воєнних дій на Сході України та входження Росії у конфронтацію із різними країнами світу створює серйозні загрози для всієї України, в тому числі і Шишацької ОТГ.

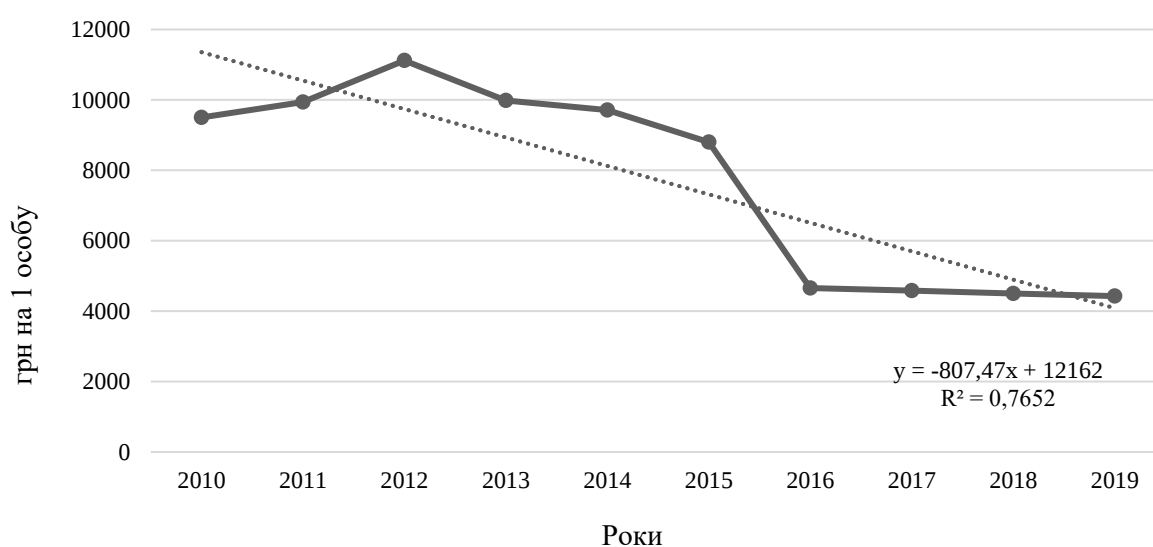

Рис. 3.2. Лінія тренду розміру інвестицій залучених до розвитку Шишацької ОТГ грн на 1 особу, при використанні варіанту «довготривалої затримки» розвитку.

Джерело: власні розрахунки автора

З одержаного рівняння прямолінійного тренду $y = -807,47x + 12162$, робимо висновок, що коефіцієнт $a^0 = 12162$ – означає, що імовіріше всього у тому році, що передує початку проведення даного дослідження обсяг залучених інвестицій на 1 особу у Шишацькому районі становила 12162 грн, коефіцієнт. $a^1 = -807,47x$ означає, що у середньому за рік їх обсяг зменшувався на 807,47 грн.

²
 $R = 0,7652$ свідчить про достовірність проведених розрахунків, і показує, що дані розрахунки проведені з вірогідністю 76,52 %.

При такому варіанті розвитку подій у досліджуваній громаді можливе стрімке зниження економічної активності серед населення, повна чи часткова відсутність постачання електроенергії, газу, води, збільшення біженців та тимчасово переміщених осіб. У подібному варіанті розвитку видатки з державного та місцевого бюджетів будуть спрямовані виключно на підтримку соціальної інфраструктури та забезпечення найелементарніших умов для життя місцевого населення. Головними завданням керівництва Шишацької ОТГ будуть сконцентровані на забезпеченні функціонування найважливіших об'єктів соцінфраструктури та забезпечення членів громади мінімально необхідним рівнем послуг. Варто відзначити, що в таких умовах, структура регіональної економіки може різко змінитися, оскільки великі аграрні підприємства, що займають лідерські позиції більшості економічних показників ОТГ у зв'язку із відсутністю можливостей для функціонування. Реалізація пропонованого нами плану соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ при цьому варіанті є надзвичайно складною, а у деяких пунктах навіть не можливою. Вірогідність такого варіанту не є надто високою.

Варіант стратегії «прискореного розвитку» – керівництво Шишацької ОТГ максимально використовує весь свій наявний потенціал, зовнішні та внутрішні можливості для власного розвитку, максимально застосовуючи конкурентні переваги та ефективно використовує всі наявні ресурси. На нашу думку, цей варіант є вірогідним лише за умови глобальних змін у стосунках із світовими партнерами України. В даному випадку одного лише бажання громади недостатньо, для реалізації даного варіанту потрібні відповідні передумови:

- завершення антитерористичної операції на Сході України;
- стабілізація внутрішньополітичної ситуації в країні;

- відбувається ряд реформ у питаннях децентралізації, коли органи місцевого самоврядування отримають повноваження, ресурси та зацікавленість у місцевому та регіональному економічному розвитку;
- Україна швидко проходить процес інтеграції у європейський правовий простір, створивши національне законодавство, що у повній мірі буде відповідати правилам гри на світовому ринку, в першу чергу це стосується можливостей для започаткування власного бізнесу та контролю над його діяльністю;
- відбувається системна реформа у сфері податкової політики, що зможе стимулювати мешканців сільських територій до підтримки входження на них різних видів бізнесу;
- запроваджуються механізми державного фінансування проектів регіонального розвитку на основі кращого європейського досвіду та можливістю доступу до європейських ресурсів.

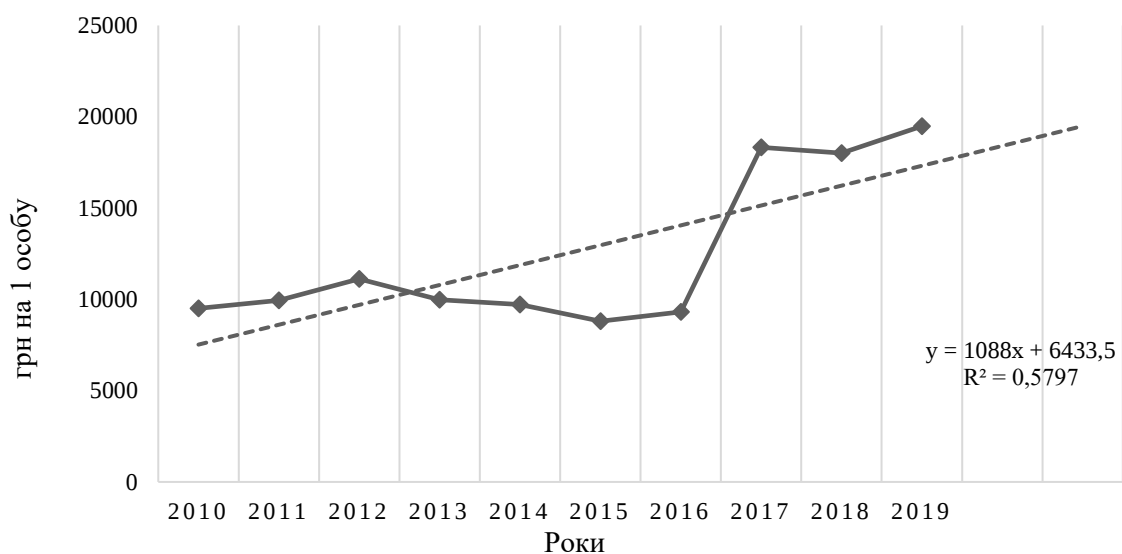

Рис. 3.3. Лінія тренду розміру інвестицій залучених до розвитку Шишацької ОТГ на 1 осіб, при використанні варіанту «прискореного» розвитку
Джерело: власні дослідження автора

З одержаного рівняння прямолінійного тренду $y = 1088x + 6433,5$, робимо висновок, що коефіцієнт $a^0 = 6433,5$ – означає, що імовіріше всього у тому році,

що передусє початку проведення даного дослідження обсяг залучених інвестицій на 1 особу у Шишацькому районі становив 6433,5 грн, коефіцієнт $a^1 = 1088$ означає, що у середньому за рік їх обсяг збільшувався на 1088 грн. $R^2 = 0,5797$ свідчить про достовірність проведених розрахунків, і показує, що дані розрахунки проведені з вірогідністю 57,97 %.

При реалізації цього варіанту стратегії в Шишацькій громаді має відбутися перехід від простого планування видатків до планування надходжень на основі розвитку власного потенціалу, використовуючи всі можливі механізми співпраці з іншими громадами, для економії бюджетних коштів, вкладаючи їх у спільні проекти для розвитку (Яреськівська, Ковалівська та Федунківська сільські ради).

Залучені ресурси мають бути використані для підтримки тих точок зростання, які формуватимуть додану вартість у всіх населених пунктах Шишацької ОТГ. Спрощення системи ведення бізнесу та податкової звітності має привести до активної політики підтримки малого та середнього підприємництва, що у свою чергу призведе до зростання частки ВВП громади і особливо це буде відчутно у структурі зайнятості населення.

Керівництво Шишацької ОТГ має провести потужну маркетингову політику, що дозволить не лише популяризувати, а і вивести нашу продукцію на загальноукраїнський та європейський ринки, сприяючи при цьому залученню як внутрішніх, так зовнішніх інвестицій.

Особливе місце при даному варіанті розвитку посідатиме розвиток аграрних підприємств, оскільки відкриття ринків ЄС вплине на їх функціонування, оскільки концентрація виробництва в громаді є значно вищою від аналогічних у країнах ЄС, що надасть переваги у ринкових умовах. На нашу думку, зміниться і структура зайнятості населення, а це означатиме, що з'явиться можливість змінити тенденції до зменшення демографічних показників.

Стратегія «реального варіанту розвитку» – реформи в Україні мають не системний характер, соціально-економічна ситуація кардинально не змінюється,

а наявних ресурсів не вистачає для реалізації намічених завдань. Даний варіант є своєрідним поєднанням «інерційного» та «прискореного» варіантів розвитку, в основу якого дуже вдало лягає досвід проведення реформ на загальнонаціональному рівні у різних сферах діяльності, коли потенційні можливості не використовуються повною мірою.

На обласному рівні може виникнути проблема втручання окремих зацікавлених сторін, які можуть вплинути на обсяг фінансування запропонованих у плані соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ проектів. Не виключеною є можливість великих міст впливати на прийняття стратегічних рішень, тому можливо значна частина ресурсів буде витрачатись у Полтаві, Кременчуці, Миргороді, Комсомольську, що не зможе вирішити проблеми розвитку сільських територій.

Складним і довготривалим є процес адаптації виготовлення продукції аграрними підприємствами до ринків ЄС, що може на певний час прискорити вивільнення робочої сили із цих же підприємств, що в свою чергу може стати стимулом для самозайнятості населення та зростання малого та середнього підприємництва.

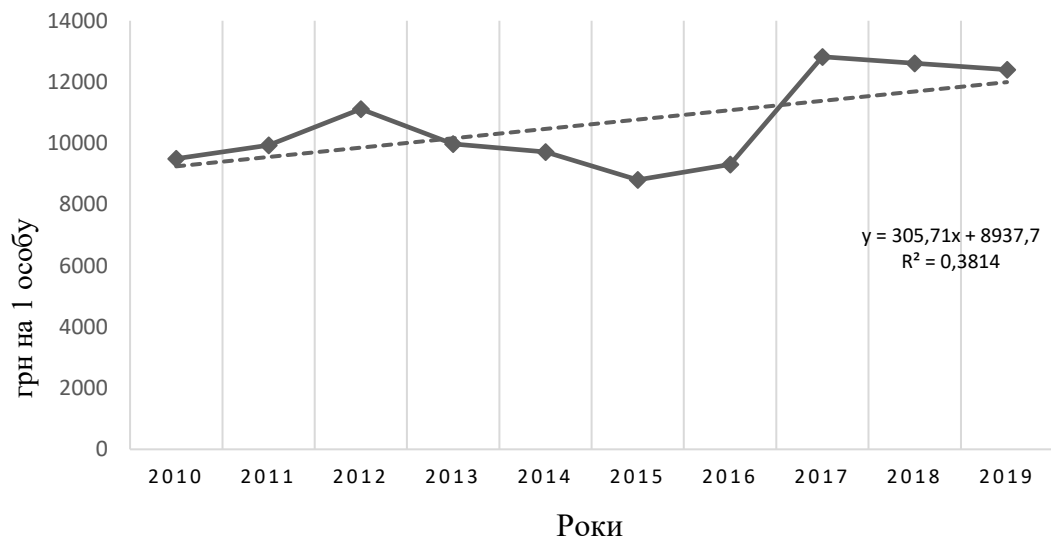

Рис. 3.4. Лінія тренду розміру інвестицій залучених до розвитку Шишацької ОТГ на 1 особу, при використанні стратегії «реального» варіанту розвитку

Джерело: власні дослідження автора

З одержаного рівняння прямолінійного тренду $y = 305,71x + 8937,7$, виходить, що коефіцієнт $a^0 = 8937,7$ – означає, що імовіріше всього у тому році, що передус початку проведення даного дослідження обсяг залучених інвестицій на 1 особу у Шишацькому районі становив 8937,7 грн, коефіцієнт $a^1 = 305,71x$ означає, що у середньому за рік їх обсяг збільшувався на 305,71 грн. $R^2 = 0,3814$ свідчить про достовірність проведених розрахунків, і показує, що дані розрахунки проведені з вірогідністю 38,14 %.

На нашу думку, «реальний варіант розвитку» має найнижчий варіант імовірності, але на нашу думку, є найкращим для планового періоду 2019/2020 рр. та зможе відкрити нові можливості для ведення проактивної політики як керівництва Шишацької ОТГ, так і для активних її членів. В той же час можуть бути створені умови для безпосереднього розвитку малого та середнього підприємництва, що у свою чергу при наявності незначних ресурсів зможе суттєво вплинути зайнятість населення та відповідно зростання їх доходів, що є необхідною умовою для економічного зростання.

В даних умовах, план соціально-економічного розвитку має стати інноваційним, перспективним та абсолютно реальним мотиватором для реалізації всіх ідей. У визначених умовах навряд чи ми зможемо слідувати просто по інерції, так як зараз найвірогіднішими є два шляхи – динамічний розвиток або подальша деградація. Саме визначений підхід взятий за основу при моделюванні можливих сценаріїв розвитку Шишацької ОТГ.

Соціально-економічний план розвитку Шишацької ОТГ включає в себе визначення пріоритетних цілей, ключові завдання та пріоритетні заходи соціально-економічного розвитку досліджуваної громади на короткостроковий період, що враховує особливості запровадження реформ децентралізації в Україні. Даний план удосконалено критеріями оцінки ефективності при виконанні запланованих заходів з метою найточнішої оцінки раціонального використання коштів з державного, селищного бюджетів, коштів міжнародної

технічної допомоги, аграрних підприємств та інших джерел не заборонених законодавством.

Також, план містить перелік рекомендованих цільових програм, що можуть бути реалізовані за рахунок коштів селищного бюджету та співфінансуванні аграрних підприємств, що працюють на території ОТГ. План соціально-економічного розвитку розроблений на основі чинного законодавства з урахуванням позиції усіх суб'єктів об'єднання, представників інститутів громадянського суспільства та громадських організацій.

Запропонований нами план соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ удосконалений за умови адресності, містить чітко окреслені завдання та має детально описану систему управління та розглядається як плановий документ найвищого ієрархічного рівня при плануванні діяльності громади, реалізація якого потребує значних економічних, фізичних та людських ресурсів. Таким чином, концентрація та кваліфікована координація наявних ресурсів, що можуть бути залучені із надходжень місцевого рівня, державного бюджету, коштів донорських організацій, аграрних підприємств та приватних джерел, дадуть змогу забезпечити досягнення цілей, що визначені у перспективному Плані.

Фінансування проектів та програм/заходів, що передбачаються цим Планом буде здійснювати як із джерел традиційних (селищного бюджету), так і нових, а саме: коштів цільової субвенції державного бюджету на розвиток інфраструктури об'єднаної територіальної громади, Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), а також донорських та приватних коштів. План має забезпечити радикальне реагування виконавчих органів та суспільства на виклики, що постають перед громадою, спрямоване на досягнення нових цілей у новій концепції розвитку громади та припинення застою у сфері розвитку, головним чином, за економічними, соціальними та екологічними вимірами. Окреме місце серед напрямків розвитку відведене заходам, що спрямовані на зміцнення житлово-комунальної сфери, благоустрою та інфраструктури, економічної та соціальної доступності слаборозвинутої периферії та усунення загального соціально-економічного дисбалансу громади. Сприятлива

матеріальна та нематеріальна інфраструктура й відповідний потенціал є необхідною передумовою досягнення широкого кола узгоджених цілей розвитку громади.

Процес розробки плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади Шишацької селищної ради мав висхідний характер. Соціально-економічний аналіз, виявлені на його основі порівняльні переваги, виклики та ризики, що враховують специфіку Шишацької об'єднаної територіальної громади, покладені в основу планування, поєднуючи в собі потреби всіх Старостатів, окремих секторів економіки та галузей соціальної сфери і шляхи розв'язання проблем. В цьому Плані немає наміру охопити все: всі потреби різних галузей, потреби соціальної сфери, які є дійсно нагальними, але для повного вирішення яких необхідні надмірні ресурси, які отримати в недалекій перспективі не можливо. Відтак План концентрує увагу на тих напрямках розвитку галузей, які пройшли оцінювання та відбір з урахуванням системи пріоритетності проектів.

Для ефективного розвитку будь-якої громади необхідно чітко визначити головні цілі, яким необхідно слідувати для досягнення бажаного рівня розвитку. В свою чергу, проаналізувавши функціонування Шишацької ОТГ та провівши відповідний моніторинг громадської думки серед мешканців досліджуваної громади основними стратегічними цілями розвитку Шишацької ОТГ на 2019 р. нами визначено:

1. Стійке економічне зростання ОТГ.
2. Висока якість життя людини.
3. Збереження та розвиток сільських територій.

На нашу думку, основні потреби сільської громади мають стати орієнтирами розвитку не лише на короткостроковий період при формуванні соціально-економічного плану розвитку Шишацької ОТГ, а й на довгострокову перспективу – у подальшому при формуванні стратегії розвитку досліджуваної громади. Досягнення намічених цілей дозволить створити умови для економічного та соціального розвитку громади в цілому та у всіх її складових.

Нестабільність економічної системи є актуальною проблемою не лише для Шишацької ОТГ, а і для всієї України. Для сільських територій дане питання стоїть особливо гостро через відсутність механізмів диверсифікації можливих ризиків. Сільські мешканці мають менший вибір місць для працевлаштування, менший рівень доходів, значно нижчий рівень доступності фінансово-кредитних ресурсів та ряд інших мінусів.

Виконання яких операційних цілей забезпечить стійке економічне зростання досліджуваної громади наведено у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

**Структура операційних цілей та завдань
плану соціально-економічного розвитку для досягнення стійкого
економічного зростання Шишацької ОТГ**

Назва стратегічної цілі	Назва операційної цілі	Короткий опис завдання
Стійке економічне зростання ОТГ	Розвиток інноваційного та конкурентного виробничого сектору	Створення середовища для залучення інвестицій, передусім у інноваційній діяльності
		Підтримка інституцій регіонального розвитку та промоція територій
	Створення умов для пріоритетного розвитку малого та середнього підприємництва	Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва
		Створення, розвиток та просування місцевих брендів
	Забезпечення енергобезпеки, формування енергоефективного господарства	Впровадження енергозберігаючих та енергоефективних технологій
		Розвиток альтернативної енергетики
	Розвиток туристичного потенціалу	Розвиток екотуризму та етнотуризму
		Розвиток туристичних об'єктів та продуктів
	Підвищення рівня зайнятості сільського населення	Підтримка фермерства, нетрадиційних видів бізнесу, ремесел
		Підтримка громадських ініціатив з розвитку підприємницьких якостей
		Спрощення процедури для започаткування власних підприємств

Джерело: власні дослідження автора

Розвиток інноваційного та конкурентного виробничого сектору сьогодні в умовах світового розподілу праці та глобалізації ринків традиційні товари та виробництва уже не можуть конкурувати з новими товарами, які використовують інновації, мають принципово нові споживчі якості чи при виробництві яких використовуються нові технології. Для переведення регіональної економіки на інноваційну основу та створення конкурентного виробничого сектору необхідна реалізація проектів і заходів у сферах, що сприяють формуванню людського капіталу, створення умов для збереження та залучення висококваліфікованих працівників, розвиток інновацій у ключових галузях регіональної економіки та формування нових галузей, де є значна частка доданої вартості.

На території Шишацької ОТГ є низка виробництв, які мають свої власні, досить відомі в Україні та за її межами бренди. Особливо це стосується діяльності аграрних підприємств та харчової промисловості. Певними брендом регіону стала продукція ПП «Агроекологія», де понад 30 років використовують технологію природного землеробства та виробляють органічну продукцію.

З культурної спадщини значної популярності набирає Музей-заповідник М. В. Гоголя. Просування цих брендів на зовнішні ринки є важливим елементом прискорення економічного зростання та зростання якості та конкурентоспроможності продукції.

Реалізації цієї операційної цілі має забезпечити активнішу присутність полтавських брендів не тільки на регіональному та загальноукраїнському ринках, а й на ринках передусім ЄС, країн Азії та СНД.

Головними результатами при виконанні даної операційної цілі будуть:

- розвинута та дієва структура підтримки інноваційних процесів;
- створення відповідних умов для просування новітніх розробок у виробництво;
- створення механізму та дієвої структури підтримки інвесторів та експортерів;
- створення умов для експортерів у їх просуванні на зовнішні ринки;

- створено інструментів підтримки просування регіональних брендів на зовнішні ринки;
- розробка ідеології просування брендів за межі України, створення їх привабливого іміджу;
- збільшення кількості підприємств МСП;
- збільшення частки МСП у сільських районах (не лише у Центрі громади);
- збільшення кількості найманих працівників на підприємствах МСП та ФОП;
- збільшення надходжень до місцевого бюджету від діяльності суб'єктів МСП;
- збільшення обсягів наданих туристичних послуг на 7 %;
- збільшення кількості робочих місць у туристично-рекреаційній та туристичній сферах;
- створення умов для впровадження ефективної маркетингової та інформаційної політики з підтримки місцевого туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках;
- навчально-консультативна підтримка з питань створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- закупівля для кооперативів обладнання для переробки агропродукції.

Орієнтовний перелік заходів з реалізації Плану соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ, що можуть бути реалізовані у 2019 році наведено у таблиці 3.10.

Ми вважаємо, що з метою досягнення стійкого економічного зростання Шишацької ОТГ запропонований нами перелік заходів може бути реалізований у найкоротший період часу. Прогнозуємо втілення його в життя за умови співфінансування з місцевого бюджету, обласного бюджету, аграрних підприємств, що функціонують на території досліджуваної ОТГ загальною вартістю 240 000 грн.

Таблиця 3.10

**Перелік заходів, що може бути реалізований у 2019 р. з метою
досягнення стійкого економічного зростання Шишацької ОТГ**

№ з\п	Назва заходу	Термін реалізації	Джерело фінансування	Обсяг фінансування
1.	Затвердження програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Шишацькій об'єднаній територіальній громаді на 2019-2020 рр.	Лютий 2019 р.	Місцевий бюджет, обласний бюджет	х
2.	Створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Шишацькій об'єднаній територіальній громаді	Протягом року	Місцевий бюджет, Аграрні підприємства	200 000 грн
3.	Створення постійно діючої системи навчання із заснування власної справи для сільської молоді	Протягом року	Місцевий бюджет, обласний бюджет, аграрні підприємства	40 000 грн

Джерело: власні дослідження автора

Отже, як свідчать дані, наведені у таблиці 3.10. протягом визначеного періоду планування має бути реалізовано 3 основні пункти задля досягнення стійкого економічного зростання Шишацької ОТГ.

У таблиці 3.11. наведено, визначену нами операційну ціль та короткий опис завдань для забезпечення високої якості життя членів Шишацької ОТГ. Отже, при виконанні даної стратегічної цілі члени громади отримають:

- поліпшення екологічного стану навколишнього природного середовища (атмосферного повітря, земель і водойм) та покращення стану здоров'я населення;
- підвищення рівня екологічної освіченості населення, попередження забруднення небезпечними відходами виробництва, нафтопродуктами та сміттєзвалищами атмосферного повітря, ґрунтів, підземних та поверхневих вод;
- стабілізація та зниження показників захворюваності на «соціальні хвороби» – туберкульоз, наркотична та алкогольна залежність;
- організація системної реабілітаційної та спортивної роботи з особами, які мають уроджені та набуті вади фізичного розвитку;

- задоволення індивідуальних та суспільних потреб громадян у спортивній та фізкультурній підготовці;
- надання якісних адміністративних послуг у відповідності до сучасних стандартів і найкращих світових практик;
- підтримка та стимулювання різних форм співробітництва територіальних громад;
- створення дієвих механізмів мобілізації жителів до вирішення місцевих проблем.

Таблиця 3.11

Структура операційних цілей та завдань плану соціально-економічного розвитку для досягнення високого рівня життя членів Шишацької ОТГ

Назва стратегічної цілі	Назва операційної цілі	Короткий опис завдання
Висока якість життя членів Шишацької ОТГ	Екологічна безпека та збереження навколишнього природного середовища	Створення ефективної системи управління з твердими побутовими відходами
		Підвищення екологічної культури
	Забезпечення здорового способу життя людини	Формування стійкого несприйняття шкідливих звичок
		Розвиток мережі установ соціального захисту
		Розвиток системи первинної медицини на території ОТГ
		Розвиток інфраструктури для зайняття спортом та фізкультурою
	Розвиток культурного і духовного середовища	Підтримка розвитку культурнодозвільних закладів
		Збереження і розвиток історикокультурної та духовної спадщини
	Створення ефективної системи самоврядування та соціальної активності населення	Надання якісних адміністративних послуг
		Підтримка місцевих ініціатив та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування

Джерело: власні дослідження автора

Перелік заходів з реалізації Плану соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ, що можуть бути реалізовані у 2019 році наведено у таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

**Перелік заходів, що може бути реалізований у 2019 р. з метою
досягнення високої якості життя членів Шишацької ОТГ**

№ з\п	Назва заходу	Термін реалізації	Джерело фінансування	Обсяг фінансування, тис. грн
1.	Розвиток внутрішнього автобусного сполучення «Громада без околиць», в тому числі: придбання автобуса «Богдан»	2019 р. протягом року	Місцевий бюджет, обласний бюджет	350
2.	Налагодження сучасної системи поводження з побутовими відходами	2019 р. протягом року	Місцевий бюджет, обласний бюджет, обласний фонд охорони природного навколишнього середовища	7000
3.	Розвиток системи первинної медицини шляхом проведення капітальних ремонтів закладів охорони здоров'я, а саме: Ковердино-Балківський ФАП; Сагайдацька АЗПСМ	2019 р. протягом року	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	3300
4.	Створення системи надання послуг населенню при старостатах «Центр обслуговування громадян» на прикладі Пришибського старостату	2019 р. протягом року	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	250
5.	Облаштування 10 дитячих майданчиків в с. Шишаки, с. Баранівка, с. Тищенки, с. Воскобійники, с. Ковердина Балка, с. Михайлики, с. Сагайдак, с. Пришиб, с. Покровське	2019-2020 роки	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	400
6.	Створення реабілітаційного центру для дітей з обмеженими можливостями	2019 р. протягом року	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	200
7.	Облаштування майданчиків з сучасними вуличними тренажерами в с. Сагайдак, с. Баранівка	2019 р. протягом року	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	400

Джерело: власні дослідження автора

Структура операційних цілей та завдань, що входять до плану соціально-економічного розвитку для збереження та розвитку сільських територій Шишацької ОТГ наведені у таблиці 3.13.

Структура операційних цілей та завдань плану соціально-економічного розвитку для збереження та розвитку сільських територій Шишацької ОТГ

Назва стратегічної цілі	Назва оперативної цілі	Короткий опис завдання
Збереження та розвиток сільських територій	Комплексний розвиток територій в інтересах громад	Розвиток інфраструктури сіл ОТГ
		Розробка генеральних планів сіл громади
	Забезпечення населення якісними житловокомунальними послугами	Поліпшення житлових умов населення
		Система водопостачання та водовідведення
	Збільшення доходів домогосподарств	Розвиток органічного сільського господарства та виробництва продуктів харчування
		Сприяння самозайнятості в сільській місцевості

Джерело: власні дослідження автора

В результаті виконання визначених завдань отримаємо:

- посилення економічних та інших зв'язків між малими селами;
- зростання показників розвитку в периферійних районах;
- зменшення міграції молодого населення із сіл;
- організовані мережі, селищ та сіл задля покращення економічних і соціальних умов і забезпечення кращого виконання функцій органами місцевого самоврядування;
- організоване співробітництво між селами на основі спільних інтересів;
- розвиток дорожньої мережі між населеними пунктами;
- розвиток інженерної інфраструктури в Шишацькій ОТГ;
- надання консультативного супроводу для особистих селянських господарств, ініціатив зі створення малих підприємств у сільській місцевості;
- залучення домогосподарств до обслуговування туристів та підтримання туристичних об'єктів;
- підтримка проектів відтворення стародавніх, традиційних продуктів та виробів у домогосподарствах.

Таблиця 3.14

**Перелік заходів, що може бути реалізований у 2019 р. з метою
досягнення збереження та розвитку сільських територій Шишацької ОТГ**

№ з\п	Назва заходу	Термін реалізації	Джерело фінансування	Обсяг фінансування, тис. грн
1.	Розробка та втілення стратегії забезпечення мешканців громади якісною питною водою	Протягом 2019 р.	Місцевий бюджет, обласний бюджет	15000
2.	Підвищення якості надання комунальних послуг шляхом зміцнення матеріально-технічної бази КП «Техкомунбуд»	I квартал 2019 р.	Місцевий бюджет, субвенція на розвиток інфраструктури	5000
3.	Виготовлення схеми планування території громади та генеральних планів населених пунктів (с. Воскобійники, смт. Шишаки)	2019 р.	Місцевий бюджет	1500
4.	Реконструкція та розширення системи вуличного освітлення громади	2019 р.	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	1400
5.	Ремонт доріг громади (перелік буде уточнено після проведення обстежень)	2019 р.	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	12000
6.	Створення постійно діючої системи проведення навчань з енергоефективності та енергозбереження на базі єдиної у Європі студентської лабораторії відновлювальних джерел енергії для голів сільських та селищних рад, голів ГО	Протягом 2019 р.	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	20
7.	Створення постійно діючої системи проведення навчань з органічного природокористування на базі Полтавської державної аграрної академії для членів Шишацької ОТГ	Протягом 2019 р.	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	25
8.	Реалізація проекту навчально-розвиваючого курсу для сільської молоді Полтавської області «Заснування власної справи – від мрій до слави»	Вересень 2019 р.	Місцевий бюджет, аграрні підприємства	30
9.	Реалізація тренінгового курсу для сільського населення «Сучасні кооперативи України, які вони і з чим їх їсти?»	Листопад 2019р.	Аграрні підприємства	20

Джерело: власні дослідження автора

Реалізація Плану соціально-економічного розвитку Шишацької об'єднаної територіальної громади буде здійснюватися за рахунок фінансування з наступних джерел:

1. Кошти державного бюджету, у тому числі за рахунок надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Обсяг субвенції для Шишацької ОТГ буде визначено Постановою Кабінету Міністрів України на 2019 р. з розрахунку на кількість жителів громади після затвердження Державного бюджету України на 2019 р.

2. Кошти Державного фонду регіонального розвитку. Шишацька ОТГ в 2016 році стала переможцем конкурсу проектів, що можуть фінансуватися за рахунок ДФРР.

3. Кошти місцевого бюджету.

4. Інші джерела фінансування. Традиційним для досліджуваної громади є фінансова підтримка місцевих сільськогосподарських та промислових підприємств. Ще одним перспективним джерелом фінансування є міжнародна донорська допомога.

3.3. Шляхи удосконалення соціальної відповідальності аграрних підприємств, що функціонують на території об'єднаних територіальних громад

Вирішення соціальних питань у сучасному суспільстві дедалі гостро потребує швидкого реагування та вирішення. На нашу думку, аграрні підприємства можуть стати новою активною силою, що зможе на рівні з державою забезпечувати розвиток сільських територій впровадженням соціальної відповідальності не лише щодо своїх співробітників, але і до розвитку об'єднаних територіальних громад, де знаходяться виробничі потужності цих підприємств. На перший план має вийти реалізація та успішне функціонування механізму «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада» задля пошуку варіантів виходу із кризової ситуації, що склалася.

За даним проведеного дослідження, Шишаччина – регіон, де переважна більшість населення зайнята у аграрній сфері і де чи не єдиним джерелом доходів домогосподарств є робота у аграрних підприємствах. Особлива роль аграрного сектору у соціально-економічному житті досліджуваної громади обумовлюється унікальним поєднанням сприятливих природно-кліматичних умов та геостратегічним положенням, спроможністю України зайняти вагоме місце на міжнародному продовольчому ринку.

Детально проаналізувавши та дослідивши діяльність аграрних підприємств, що працюють на території Шишацької ОТГ у напрямку соціальної відповідальності на рис. 3.5 ми схематично зобразили основні бажані рівні її реалізації, серед яких визначено 3 найважливіші, на нашу думку – це відповідальність перед найманими працівниками, перед суспільством та перед місцевою громадою (всі мешканці ОТГ, не залежно від їх місця роботи).

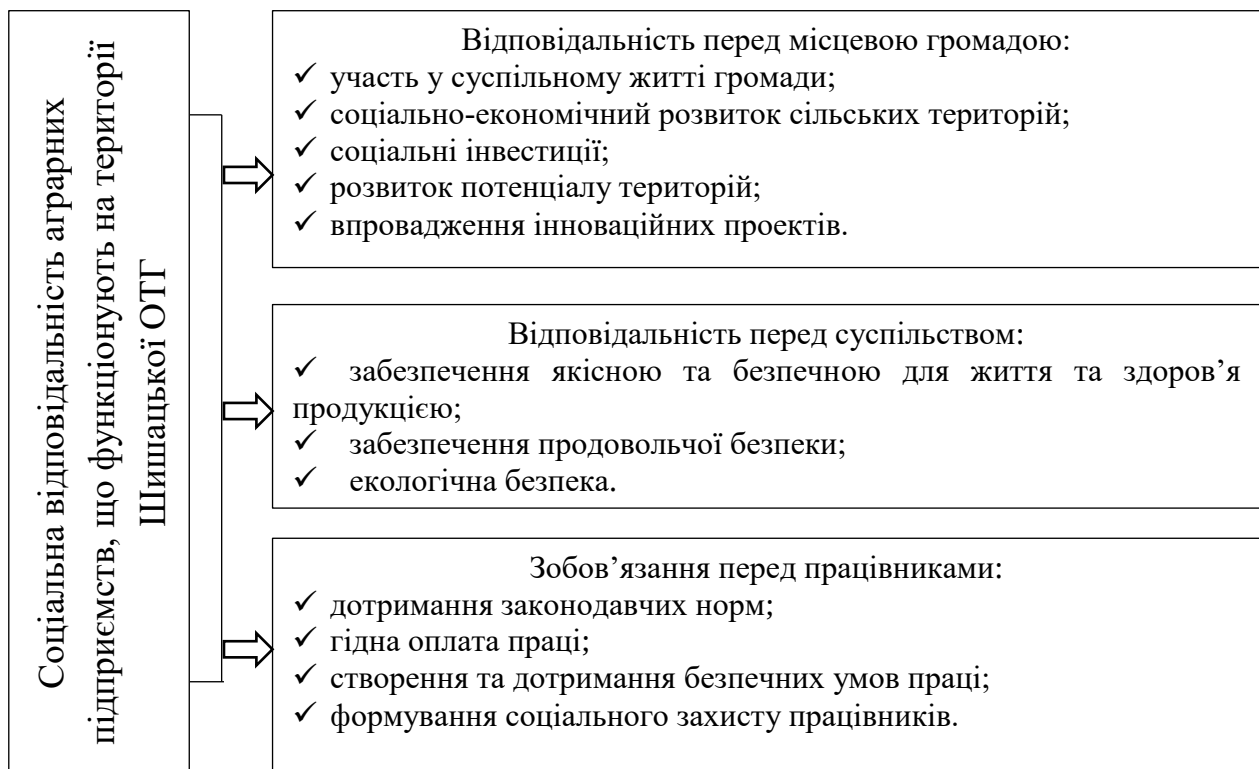

Рис. 3.5 Перспективні рівні реалізації соціальної відповідальності аграрних підприємств, що функціонують на території Шишацької ОТГ.

Джерело: власна дослідження автора за даними [11]

Аналізуючи дані, що зображено на рис. 3.5 однозначно визначити, який напрямок найважливіший надзвичайно складно, адже кожен із них має свою

значимість для окремо взятої категорії реципієнтів. Напрямок соціальної відповідальності перед місцевою владою, на нашу думку є найзначиміший в тих умовах, в яких опинилися сільські населені пункти. Ми переконані, що реалізуючи ряд проектів у даному напрямку ми зможемо вплинути на ситуацію.

В черговий раз ми акцентуємо свою увагу на тому, що у своїй діяльності, в процесі реалізації різних проектів, що стосуються соціально-економічного розвитку сільських територій необхідно притримуватися методології «розвитку, орієнтованого на громаду». Оскільки дана методологія дозволить обрати саме той напрямок, який потрібен місцевій громаді.

Саме тому ми пропонуємо запровадити реалізацію проекту «Підтримка ініціатив громади», який буде розрахований на розвиток сільських територій, де місцеві мешканці зможуть самостійно обирати напрямки для свого розвитку та будуть реалізовувати ті проекти, які і справді їм потрібні. Такий пріоритет вибрано не випадково – низький рівень життя на цих територіях характеризується не тільки низькими доходами, а й незадовільним станом базової соціальної інфраструктури, низькою якістю надання медичних та освітніх послуг, проблемами з доступом до якісної питної води та ін.

Світовий досвід демонструє, що розв'язання цих проблем тісно пов'язане з такими аспектами, як делегування своїх повноважень та активне залучення самих громад до вирішення власних проблем. А головне, надати людям можливість самим визначати пріоритетні напрямки для власного розвитку.

Стандартного підходу «згори донизу», як виявилася, недостатньо для швидкого та ефективного розв'язання нагальних потреб сільського населення, на противагу йому ми пропонуємо використовувати підхід – «орієнтований на громаду», який заключається в ефективності та економічності децентралізованого підходу у досягненні визначених соціальних цілей.

Узагальнивши досвід від реалізації Міжнародних проектів ми розробили комплексний метод у розвитку територій за принципом «знизу догори»,

відповідно до якого соціально-економічний розвиток сільських територій буде «орієнтований на громаду».

Головною метою проекту «Підтримка ініціатив громади», який ми пропонуємо реалізувати у 2019-2020 рр., є створення сприятливого середовища для забезпечення довготривалого соціально-економічного та громадського розвитку на місцевому рівні шляхом підтримки місцевого самоврядування та активізації ініціатив громади, що сприятиме демократичному розвитку, досягненню поставлених цілей та вирішенню гострих питань.

Проект спрямований на підтримку сільських старостатів у вирішенні найважливіших потреб їх розвитку, допомагаючи їм у самоорганізації, розбудові їх потенціалу та впровадженні невеликих за обсягом громадських ініціатив (мікро-проектів) у наступних пріоритетних сферах:

- охорона здоров'я (підтримка мережі фельдшерсько-акушерських пунктів);
- навколишнє природне середовище (утилізація відходів, знешкодження запасів пестицидів тощо);
- енергозберігаючі заходи (збільшення використання відновних джерел енергії тощо);
- комунальне водопостачання (ремонт та будівництво систем водопостачання та водовідведення);
- економічний розвиток.

На нашу думку, доцільно проводити відбір учасників шляхом проведення конкурсу, основними критеріями якого мають бути (Конкурсна анкета-заявка наведена у Додатку Ж):

1. Рівень соціально-економічного розвитку території старостату (за статистичною інформацією).
2. Рівень забезпечення водопостачанням (населення без водопостачання або якісної питної води).

3. Рівень доступу до якісних послуг первинної медичної допомоги (кількість громад без фельдшерсько-акушерських пунктів, стан існуючої мережі фельдшерсько-акушерських пунктів).

4. Екологічний стан території.

5. Енергетичні втрати, потенціал енергозбереження (потреба у поліпшенні комунальної інфраструктури).

6. Гарантії співфінансування ініціатив громад за кошти місцевого бюджету.

7. Гарантії співфінансування ініціатив громад за кошти місцевих жителів.

8. Потенціал для демонстрації результатів роботи.

Таким чином, в результаті вивчення наданих ініціативними групами заявок та інформації, буде обрано переможців конкурсу, що будуть реалізовувати свої мікро-проекти.

Цікавою особливістю має стати процес фінансування даних ініціатив. Ми пропонуємо застосувати наступну схему, що наведено у таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Схема фінансування мікропроектів Шишацької ОТГ у 2019 р.

№ з/п	Сторона фінансування	Частка вкладу, %
1.	Місцева влада, Шишацька ОТГ	40
2.	Аграрні підприємства (26 од.)	50
3.	Місцеві жителі	10

Джерело: власні дослідження автора

Таким чином, реалізувавши даний проект, ми залучимо різні сторони до розвитку сільських територій, на конкурсних засадах обравши кращу ідею проекту. Місцеві жителі мають зрозуміти і відчувати свою значимість не лише у розвитку своєї сільської території, а і свою роль у житті аграрного підприємства. Важливим моментом впровадження є фінансова участь і самих мешканців громади, оскільки заплативши навіть незначні кошти у них з'являється відповідальність за впровадження проекту та мінімізується можливість відчуття

«впало з неба», і саме тому, на нашу думку, реалізований проект принесе набагато більше, ніж просто певні матеріальні блага.

Ми пропонуємо аграрним підприємствам, що працюють на території Шишацької ОТГ (26 підприємств) створити «Фонд підтримки ініціатив громади», головною метою якого буде сприяння та фінансування інноваційних проектів соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ. Кожне аграрне підприємство, відповідно до співвідношення своїх доходів, отриманих за рік, за домовленістю визначає певний відсоток, який вони вносять до даного Фонду для розвитку сільських територій Шишацької ОТГ, а депутати громади на сесії затверджують розмір їхнього вкладу на соціально-економічний розвиток території.

Бажаних результатів впевнено можна досягти виконуючи окреслені завдання в межах своїх повноважень, можливостей та внесків, відповідно до соціальної угоди, яку потрібно розробити та узгодити між учасниками Проекту «Підтримка ініціатив громади», які наведені у таблиці 3.16

На нашу думку, реальний соціально-економічний розвиток сільських територій Шишацької ОТГ можливий лише за умови рівноцінного функціонування механізму «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада», оскільки кожен з них відіграє надзвичайно важливу роль.

Місцева влада – її головним завданням сьогодні є збереження та розвиток інфраструктури у Шишацькій ОТГ та задоволення найнеобхідніших потреб місцевих жителів у соціальному та економічному напрямку.

Аграрна освіта – представлена у нашому регіоні єдиним закладом вищої освіти, що готує фахівців для галузі сільського господарства Полтавською державною аграрною академією, з усіма її структурними підрозділами, яка має потужну освітньо-наукову школу та висококваліфікованих викладачів.

Аграрні підприємства – мають матеріальні ресурси для розвитку, оскільки є представниками однієї з небагатьох галузей господарювання, що поповнює скарбницю нашої держави.

Місцева громада – це ті трудові ресурси, які забезпечують виробничі процеси аграрних підприємств на об'єктах розміщення виробничих потужностей, а у глобальному значенні, це ті заради кого та дякуючи кому взагалі існує країна Україна.

Таблиця 3.16

**Перелік основних завдання для реалізації
Проекту «Підтримка ініціатив громади» на 2019 р.**

Місцева влада – керівництво Шишацької ОТГ	
Надає гарантовану підтримку проектам громад у рамках спільного фінансування 40 % від загальної вартості проекту	Забезпечує організаційну, технічну, фінансову та матеріальну підтримку проекту
Готує соціальну угоду про співробітництво між учасниками проекту	Допомагає в пошуку додаткового фінансування проекту (у разі потреби)
Аграрні підприємства (26 за списком)	
Створюють «Фонд підтримки ініціатив громади»	Визначають розмір внесків всіх 26 аграрних підприємств, що працюють на території Шишацької ОТГ
Надають гарантовану грантову підтримку проектам громад у рамках спільного фінансування 50 % від загальної вартості проекту	Приймають участь у конкурсному відборі проектів
Місцеві мешканці	
Готують свої Проекти до участі у конкурсі	Надають гарантований грошовий вклад для реалізації проекту у рамках спільного фінансування 10 % від загальної вартості проекту
Аграрна освіта – Полтавська державна аграрна академія	
Проводять навчання відповідно за домовленою тематикою	Допомагають у написанні проектів, розрахунково-аналітична робота
Допомога при розробці плану соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ	Участь у розробці стратегії розвитку Шишацької ОТГ

Джерело: власні дослідження автора за даними [4]

На нашу думку, секрет успіху соціально-економічного розвитку сільських територій Шишацької ОТГ знаходиться у пошуку «золотої середини» реалізації механізму співпраці «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада», який наведено на рис. 3.6.

У кожного суб'єкту даного механізму є свої інтереси, які він переслідує і саме цей «перетин» є ключовим у соціально-економічному розвитку сільських

територій Шишацької ОТГ, коли кожен учасник отримує бажаний результат, одночасно зробивши свій внесок у спільну справу – соціально-економічний розвиток сільських територій.

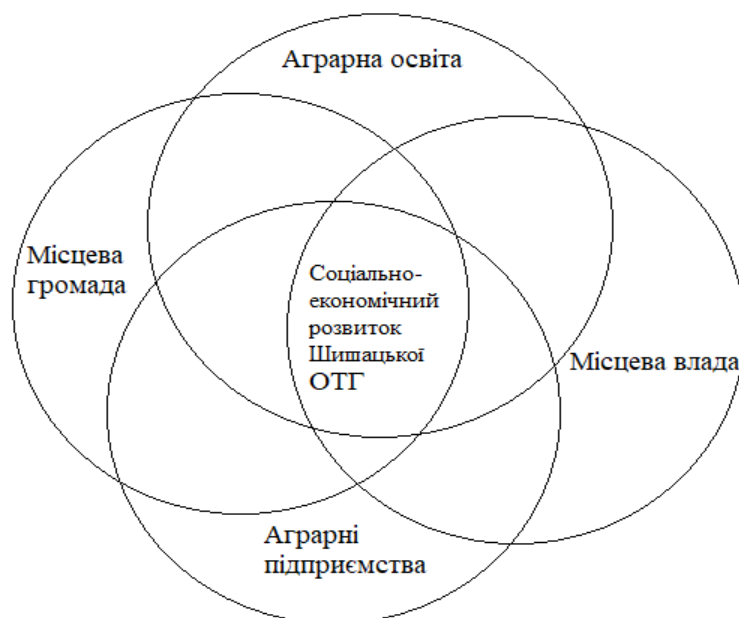

Рис. 3.6 Схема забезпечення соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ, шляхом створення механізму співпраці «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада»

Джерело: власні дослідження автора за даними [5]

Місцеві мешканці є одним із найважливіших елементів соціально-економічного потенціалу села. Ступінь раціонального використання трудових ресурсів, якими вони є, здійснює прямий і, багато в чому, визначальний вплив на всі інші сторони поселенського потенціалу.

Впровадження інноваційних технологій у сільськогосподарське виробництво сприяє, в цілому, скороченню потреб аграрних підприємств у працівниках, безпосередньо зайнятих у сільському господарстві. В той же час розвиток індустріалізації сільського господарства і агропромислової інтеграції веде до росту потреб села у працівниках, зайнятих у галузях, що обслуговують сільське господарство і здійснюють переробку, транспортування, зберігання і реалізацію сільськогосподарської продукції [17].

Подальше розміщення і розвиток на селі агропромислових підприємств, організацій та об'єднань важливо не тільки з погляду розширення галузевої структури зайнятості сільських трудових ресурсів, але й з погляду формування нового типу працівника агропромислового виробництва.

Процес якісних змін у структурі працівників особливо помітний у сільському господарстві, де постійно зростає потреба у висококваліфікованих кадрах. Агарному бізнесу сьогодні потрібні високоосвічені працівники, що володіють новими знаннями, мають досвід закордонного стажування, впевнено користуються новітніми гаджетами та програмним забезпеченням.

Фахівців аграрної сфери сьогодні готують у 18 закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації України (до анексії АР Крим їх було 23) та 119 коледжів та технікумів.

Полтавська державна аграрна академія – єдиний навчальний заклад в області, що готує фахівців аграрної сфери за 19-ма спеціальностями, а саме: «Агроінженерія», «Агрономія», «Ветеринарна медицина», «Галузеве машинобудування», «Захист та карантин рослин», «Екологія», «Економіка», «Інформаційні системи та технології», «Маркетинг», «Менеджмент», «Облік і оподаткування», «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», «Політологія», «Право», «Публічне управління та адміністрування», «Технологія виробництва та переробка продукції тваринництва», «Філологія», «Фінанси, банківська справа та страхування», «Харчові технології». Окрім цього до складу академії входять 7 коледжів, що функціонують на території Полтавської області, Інститут післядипломної освіти та дорадництва.

Загалом у навчально-науковому комплексі Полтавської державної аграрної академії навчається близько 12000 студентів, 75 % з яких мешканці сільської місцевості. Однак, завершивши навчання вони не поспішають повертатися додому, оскільки для отримання престижної роботи у аграрних підприємствах Полтавської області з достойною оплатою праці у студентів не достатньо професійних навичок, знань та найголовніше – практичної підготовки. Виходить замкнене коло – роботодавці говорять про нестачу

висококваліфікованих робітників, а молодь жаліється, що немає місць для працевлаштування за професією.

Аналізуючи ситуацію, що склалася у 2015 р. нами розроблено та впроваджено перший в Україні проект, який стимулює студентську молодь до поглибленого навчання, шляхом обміну досвідом та інноваційними методами навчання серед різних аграрних ЗВО України. Даний проект має назву «Внутрішня мобільність студентів аграрних ЗВО України» мав початок ще у 2015 р. та реалізується по сьогоднішній день.

Ні для кого не секрет, що зараз ми спостерігаємо значний відтік прогресивної частини нашого населення з України – молоді, є підтримка європейських ЗВО та різних Міжнародних проектів щодо забезпечення академічної мобільності та створенні всіх умови для безперешкодного виїзду майбутньої еліти нашої держави за межі країни. Сьогодні наше майбутнє – молодь, виконує найелементарніші завдання, працюючи підсобними працівниками і отримуючи свої 1000 євро винагороди шукає всі можливі шляхи для того, щоб лишитися там якомога довше. Чому ж ми не підтримуємо свою молодь? Ми маємо потужні центри аграрної освіти майже у всіх регіонах держави – наші інститути, академії, університети, тому з легкістю можемо, обмінюватися досвідом та знаннями тут в Україні, знайомитися з культурою різних міст та особливостями функціонування навчальних закладів, інноваціями, навчатися на базі кращих дослідних лабораторій країни і не шукати щастя за її межами.

Після успішної презентації даного проекту на засіданні ради Асоціації працівників аграрних навчальних закладів України «Украгроосвіта» присутні проявили неабияку зацікавленість та одногolosно підтримали ідею його впровадження у всіх аграрних навчальних закладах.

Таким чином починаючи з 01 вересня 2015 р. студенти аграрних навчальних закладів повноцінно користуються правом на академічну мобільність в межах України, зараз їх уже 12 осіб з різних областей України.

Зараз ми пропонуємо даний проект реалізовувати спільно із аграрними підприємствами, що працюють на території Шишацької ОТГ, в межах договору про соціальне партнерство «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада».

Механізм співпраці буде виглядати наступним чином: на конкурсній основі ми відбираємо студентів, що бажають прийняти участь у даному проекті та поїхати вчитися у будь-який аграрний ЗВО України (відповідно до напрямку підготовки студента та наявних науково-освітніх лабораторій). Аграрні підприємства фінансують їх перебування під час навчання виплачуючи соціальну премію, а по поверненню студент закріплює отримані знання під час оплачуваного 6 місячного стажування на даному підприємстві. Таким чином ми досягнемо кількох цілей, перелік яких наведений у таблиці 3.17.

Таблиця 3.17

**Перелік основних мотиваційних факторів для реалізації Проекту
«Внутрішня мобільність студентів аграрних ЗВО України» у 2019-2020 рр.**

Студент	Аграрне підприємство
Матиме можливість подорожувати, знайомитися з культурою та традиціями різних міст України	Має можливість отримати молодого та вмотивованого працівника
Ознайомиться із провідними лабораторіями у сфері своєї професії	Кадровий потенціал для пошуку персоналу відповідної кваліфікації
Матиме гарантоване місце для стажування з оплатою	Прямий доступ до студентів єдиного аграрного навчального закладу області
Преміювання, що дозволить покрити витрати під час перебування в іншому місті	Можливість виставлення власних критеріїв для попереднього відбору учасників (рівень знання іноземної мови, програмного забезпечення і т.д.)
Гарантоване робоче місце по поверненню до фактичного місця проживання	Формування колективу різнопрофесійних молодих, прогресивних та висококваліфікованих працівників за короткий період часу

Джерело: власне дослідження автора за даними [10]

Україна – країна з потужними ресурсами у аграрній сфері, і водночас є однією із найбільш відстаючих, у соціальному відношенні, галузей національної економіки. Одними з ключових залишаються проблеми, пов'язані із трудовими ресурсами і якістю життя сільського населення. Добробут селян, який з позицій потреб аграрного сектору в трудових ресурсах може бути розділений на

потенційні та задіяні трудові ресурси, не можна визнати задовільним ні з економічної, ні із соціально-побутової точки зору, що в свою чергу згубно відображається на стабільності та ефективності функціонування всього агропромислового комплексу країни.

Об'єктивна необхідність існування економіки для людини і надає значимості даній проблемі, а також той факт, що робоча сила є одним з основних факторів виробництва, отже, її задовільний стан сприяє вирішенню виробничих завдань та підтримці продовольчої безпеки України.

Соціальна напруга у аграрній сфері постійно зростає, і сьогодні суспільство вже перейшло допустиму лінію зниження життєвого рівня за всіма показниками. Соціально-майнова диференціація в період реформ досягла безпрецедентних масштабів так як значна частина сільського населення опинилась за межею бідності та зубожіння. Старі структури і технології соціальної сфери у процесі трансформації фактично були зруйновані, а нові не сформувалися, а ті що є – не здатні виконувати соціально-захисні функції. Величезні втрати понесли галузі соціальної інфраструктури: освіта, охорона здоров'я, наука, культура, масові види спорту, що призвело до професійної деградації сукупної робочої сили в агропромисловому комплексі, розтраті значної частини інтелектуального потенціалу країни, і загальному погіршенню соціально-демографічної ситуації.

Процес переходу до нових ринкових умов господарювання докорінно змінює місце і роль українських аграрних підприємств у соціальному розвитку людини, групи, територіальних співтовариств, селянського суспільства в цілому. Через це потрібно використати наявний потенціал для переосмислення напрямків соціального функціонування аграрних підприємств та їх трудових колективів.

Ми впевнені, що створивши дієвий механізм співпраці «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада» ми зможемо кардинально поліпшити соціально-економічну ситуацію у Шишацькій ОТГ, а отримавши результати запровадити його у інших ОТГ області та країни в цілому.

Для об'єктивної оцінки результативності реалізації даного проекту необхідно ввести ряд індикаторів, що проаналізують діяльність Шишацької ОТГ у кінці 2019 р. Дані індикатори не є цілком об'єктивними, та за умов обмеженості джерел отримання інформації, залишаються найбільш доступними. Відповідно до вищезазначених завдань реалізації проекту індикаторами результативності вважаємо:

- кількість діючих та новостворених малих та середніх підприємств;
- рівень безробіття;
- обсяг економії енергоресурсів;
- кількість реконструйованих та новостворених об'єктів культурної та туристичної інфраструктури;
- кількість діючих та новостворених фермерських господарств, підприємств народних промислів;
- кількість людей, що отримують соціальні послуги;
- кількість отримувачів адміністративних послуг;
- кількість проведених спортивних заходів;
- кількість проведених мистецьких заходів;
- протяжність відремонтованих доріг;
- кількість встановлених сміттєвих баків.

Також для проведення моніторингу застосовуються показники соціально-економічного розвитку на підставі даних територіальних підрозділів центральних органів влади. Відстеження динаміки відповідних індикаторів та показників соціально-економічного розвитку дозволять чітко відслідковувати ефективність реалізації проекту. Моніторинг пропонуємо провести за підсумками півріччя та року. Результати моніторингу оприлюднювати на офіційному сайті Шишацької ОТГ та в засобах масової інформації. Звіт про реалізацію проекту заслуховується на сесії Шишацької ОТГ, на яку покласти контроль за його виконанням.

Висновки до розділу 3

Обґрунтовуючи концептуальні засади розвитку сільських територій враховуючи соціальну відповідальність аграрних підприємств дійшли наступних висновків:

1. Розвиток сільських територій достатньо складний та різносторонній процес, враховуючи соціальну відповідальність аграрних підприємств, що потребує значних як матеріальних так і нематеріальних ресурсів.

2. Доведено, що створення «Фонду підтримки ініціатив громади», головною метою якого має стати підтримка та фінансування інноваційних проектів соціально-економічного розвитку громад, дозволить об'єднати мешканців та реалізовувати цікаві ініціативи. За умовами діяльності даного Фонду кожне аграрне підприємство, відповідно до співвідношення своїх доходів, отриманих за рік, за домовленістю визначає певний відсоток, що буде направлений для розвитку сільських територій обраної громади.

3. Доведено, що реальний соціально-економічний розвиток сільських територій Шишацької ОТГ можливий лише за умови забезпечення рівноцінного функціонування механізму «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада», оскільки кожен з учасників відіграє надзвичайно важливу роль у процесі мобілізації ресурсів. Соціальна відповідальність аграрних підприємств Шишацької ОТГ має бути реалізована шляхом спільної участі місцевої громади, представників аграрної освіти та місцевої влади, шляхом реалізації спільних соціально-економічних проектів.

4. Запроваджено реалізацію проекту «Внутрішня мобільність студентів аграрних ЗВО України», що надає суттєву можливість аграрним підприємствам регіону залучати молодих прогресивних висококваліфікованих фахівців до соціально-економічного розвитку сільських територій обраної сільської місцевості.

Основні результати дослідження 3 розділу опубліковані у наукових працях автора [9, 11, 14, 16, 18, 19].

ВИСНОВКИ

1. Узагальнено, що розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації – це поєднання суспільних, економічних, виробничо-господарських, політичних, екологічних, природних показників, ключова структурна одиниця функціонування держави. Поряд із цим соціально-економічний розвиток сільських територій є провідним складником розвитку України, визначальною метою якого є забезпечення рівності між економічним, соціальним чинниками, наданням послуг і підвищенням стандартів життя, економічною ефективністю та довгостроковим менеджментом та управлінням. Визначено основні ознаки наявності ОТГ: соціальна взаємодія; місце, територія простір у визначених межах; почуття спільноти та спільності людей. Це формує почуття співучасті у подіях, відповідальність перед громадою, колегіальні для всіх норми діяння, взаємодію всіх учасників та продукує певний мікроклімат для потенційних інвесторів та працівників.

2. Запропоновано дефініцію поняття «соціальна відповідальність аграрних підприємств» – особливий вид добровільної діяльності підприємств, який формується внаслідок відповідних економічних, екологічних та соціальних зобов'язань, спрямованих на підвищення загальної ефективності й корисності в інтересах територіальної громади. Упровадження дієвого механізму соціальної відповідальності аграрних підприємств – один із ключових складників розвитку сільських територій, головним завданням якого має бути підтримка місцевих ініціатив шляхом співфінансування проектів, підвищення рівня якості життя населення сільських територій.

3. Один із шляхів розвитку товарного виробництва у господарствах населення, підвищення рівня їхніх доходів, подальшого формування розвитку об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури в сільській місцевості вбачаємо в організації діяльності БСОК для надання технологічних послуг сільським домогосподарствам. Реалізація цього проекту дасть змогу членами кооперативу сформувати витрати на послуги, які не перевищують собівартості, зменшити їх на оптовій закупівлі засобів захисту рослин, додатково залучити

зовнішні фінансові інвестиції, забезпечити стійкий розвиток та підвищити рівень життя населення.

4. Визначено потенційні можливості розвитку сільських територій Шишацького району у напрямі збільшення інвестицій, прискорення темпів функціонування малого та середнього підприємництва, зростання рівня зайнятості сільського населення, концентрації бюджетів та зменшення їхніх продуктивних витрат, активізації зеленого та етнотуризму, виробництва органічної продукції та сформовано короткостроковий план соціально-економічного розвитку ОТГ.

5. Встановлено, що швидке та ефективне розв'язання нагальних потреб сільського населення і як наслідок розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації неможливий, якщо використовувати стандартний підхід «згори донизу». На противагу йому запропоновано використання підходу, «орієнтованого на громаду», суть якого полягає в ефективності та економічності децентралізованого підходу в досягненні визначених цілей. Це уможливить залучення мешканців, умотивує їх до навчання, розвитку та найголовніше – сприятиме консолідації їхніх зусиль та зробить можливим особистий внесок у розвиток тих територій, де вони проживають.

6. Удосконалено методичний підхід щодо визначення розміру залучення інвестицій для соціально-економічного розвитку ОТГ. На відміну від існуючих, запропонований підхід передбачає використання «лінії тренду» на короткостроковий період і враховує чотири варіанти стратегій: базова, довгострокова затримка, прискорений розвиток та реальний варіант розвитку. Це має стати інноваційним, перспективним та абсолютно реальним мотиватором фінансування проектів розвитку ОТГ.

7. Реалізація проекту «Внутрішня мобільність студентів аграрних ЗВО України» дає суттєву можливість аграрним підприємствам регіону залучати молодих, прогресивних, висококваліфікованих фахівців до соціально-економічного розвитку сільських територій обраної сільської місцевості.

Список використаних джерел:

1. Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи: кол. моногр. Дніпропетровськ, 2009. 177 с.
2. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи: моногр. Київ, 2009. 615 с.
3. Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення. Київ, 2003. 321 с.
4. Аналітичні дослідження показників продуктивності у галузі тваринництва особистих селянських господарств за 2015 рік. Київ, 2016. 86с.
5. Афонін Є. Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні. *Український соціум*. 2011. № 4. С. 7–30.
6. Бабаєв В.М. Управління міським господарством: теоретичні та прикладні аспекти: моногр. Харків, 2004. 204 с.
7. Базилюк А. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5.
8. Бандур С.І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. Київ, 2002. 250 с.
9. Бардіна Т. О. Європейський досвід обґрунтування програм соціально-економічного розвитку сільських територій. *Інноваційна економіка*. 2014. № 5 (54). С. 169–173.
10. Бардіна Т. О. Організаційно-економічний механізм залучення аграрних підприємств до соціальної діяльності у сільській місцевості. Матеріали Наукового Форуму з питань сталого розвитку. Черкаси, 2013. С. 53–57.
11. Бардіна Т. О. Перспективи соціально-економічного розвитку Шишацької об'єднаної територіальної громади з урахування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Науково-практичний журнал «Агросвіт»*. 2017. №18. С. 76–79.
12. Бардіна Т.О. Адміністративно-територіальний устрій Полтавської області в умовах реформи децентралізації. Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики: кол.моногр. Полтава, 2017. С. 565–572.

13. Бардіна Т.О. Екологічний напрям розвитку сільських територій. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: Глобальні виклики та перспективи розвитку» (2013, Полтава). Полтава, 2013. С.25–27.

14. Бардіна Т.О. Особливості формування громадянського суспільства і становлення державно-приватного партнерства у аграрному секторі. Матеріали Міжнар. науково-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених: «Наукова дискусія: актуальні питання та перспективи розвитку економіки» (2015, Київ). Київ, 2015. С.84–85.

15. Бардіна Т.О. Полтавський обласний підрозділ впровадження спільного проекту Європейського союзу та програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», як один із ключових механізмів розвитку сільських територій. Матеріали вузівської студентської наукової конференції присвяченої дню студента. Полтава, 2012. С. 222–224.

16. Бардіна Т.О. Потенційні можливості соціально-економічного розвитку сільських територій Полтавської області. Матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції (06–08 травня 2017 року, м Київ). Київ, 2017. С. 402-405.

17. Бардіна Т.О. Розвиток соціальної інфраструктури села в ринкових умовах. Матеріали Міжнар. науково-практ. інтернет-конф.: «Економіка, підприємництво та бізнес-культура: трансформації в умовах розвитку інновацій» (2015, Херсон). Херсон, 2015. С. 152–153.

18. Бардіна Т.О. Роль місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку сільських територій. Матеріал. Всеукраїн. науково-практ. інтернет-конфер. «Організаційно-економічний та правовий механізм функціонування аграрного сектору економіки України» (2014, Полтава). Полтава, 2014. С.10 – 13.

19. Бардіна Т.О. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як напрям покращення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Матеріал. Міжн. науково-практ. інтернет-конф. «Бізнес-адміністрування в агропром. комплексі: напрями, проблеми, перспективи» (2014, Полтава). Полтава, 2014. С.10–12.

20. Бардіна Т.О. Співпраця з міжнародними проектами, як один із механізмів вирішення проблем розвитку сільських територій. Матеріали Міжн. науково-практ. конференції «Перспективи сталого розвитку економіки: національний та регіональний аспекти» (2015, Дніпропетровськ). Дніпропетровськ, 2015. С. 101–102.

21. Бардіна Т.О. Сутність та значення корпоративної соціальної діяльності аграрних підприємств. Матеріали наукової конференції-зльоту «Лідери АПК ХХІ століття». (15-18 травня 2015р.). Львів, 2015. С.28–29.

22. Басовский Л.Н. Прогнозирование и планирование в условиях рынка. Москва, 2006. 385 с.

23. Батанов О.В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : моногр. Київ, 2003. 512 с.

24. Безпалько О. В., Галустян Ю. М., Гулевська-Черниш А. В. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи. Київ, 2008. 120 с.

25. Безсмертний р. Проблеми реформування адміністративно-територіального устрою. Київ, 2009. С. 141–152.

26. Блейклі Е.Дж. Планування місцевого економічного розвитку: Вид 2. Львів, 2002. 416 с.

27. Бобкова О. Ю. Державне регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Харківський національний економічний університет. Харків, 2013. 228 с.

28. Бойко-Бойчук О.В. Стратегії розвитку міст України : практ. Посібник. Київ, 2002. 156 с.

29. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : моногр. Київ, 2007. 576 с.

30. Борщевський В.В. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: моногр. Львів, 2012. 216 с.
31. Булавка О.Г. Соціальні пріоритети розвитку сільської поселенської мережі в умовах становлення самоврядного управління. Київ, 2011. 192 с.
32. Булавка О.Г. Формування нового механізму управління соціальним розвитком сільських територій на основі децентралізації - нагальна потреба сьогодення. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/900--n-.html/> (дата звернення: 15.08.2014)
33. Булах Т. М. Соціальний розвиток села: стан, проблеми, перспективи: моногр. Київ, 2013. 434 с.
34. Булах Т.М. Соціальний розвиток села: стан, проблеми, перспективи: моногр. Київ, 2013. 434 с.
35. Бутко М. А. Розв'язання проблем регіонального розвитку. *Економіка України*. 2002. № 1. С. 12–15.
36. Бутко М. Генезис соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні. *Фінанси України*. 2008. №8. С. 74–84.
37. Верхоляд І.М. Інвестиційний механізм підприємства: принципи побудови, складові та особливості реалізації URL: http://economy.kpi.ua/files/files/71_kpi_2012.doc.
38. Гайдучий П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території. *Економіка АПК*. 2005. №11. С. 43–48.
39. Геєць В.М. Інноваційна Україна – 2020: основні положення національної доповіді. *Вісник НАН України*. 2015. № 7. С. 14–22.
40. Географія Полтавщини URL: <http://geo.pnpu.edu.ua/>
41. Герасимчук З.В. Стан, проблеми та перспективи стратегічного управління розвитком міст України. Збірник наукових праць ЛНТУ. Економічні науки. 2012. № 9(35) Частина 1. С. 104–111.
42. Гірняк М.В. Європейська хартія місцевого самоврядування в Україні: питання реалізації та контролю. Львів, 2004. 58 с.

43. Гончаренко О.М. Методологічні засади розробки нової редакції Концепції Національної безпеки України. Київ, 2001. 26 с.
44. Гораль Л.Т. Концептуальні питання управління технічним розвитком та інвестуванням газотранспортних підприємств в умовах реструктуризації галузі : моногр. Сімферополь, 2013. С. 338–348.
45. Громов О.А. Сутність інновацій та розвиток інноваційної діяльності аграрних підприємств. *Таврійський наук. вісник: зб. наук. праць*. 2010. №70. С. 231–236.
46. Громов О.А. Формування складових механізму інноваційної діяльності аграрних підприємств. *Вісник Харківського нац. техн. ун-ту с.г. ім. П. Василенка: Економічні науки*. 2010. № 98. С. 204–210.
47. Груб'як С.В. Методичні підходи до аналізу і оцінки ефективності функціонування газорозподільних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2013. №8. С. 307–313.
48. Данилишин Б.М. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування. Київ, 2008. 392 с.
49. Данько Ю.І. Конкурентні засади сталого розвитку сільських територій. *Регіональна економіка*. 2017. № 3. С. 70–76.
50. Демчак І.М. Соціально-економічна сутність категорії «особисте селянське господарство». *Економіка і управління АПК*. 2014. №1. С. 92–99.
51. Дієсперов В. С. Економіка сільськогосподарської праці. Київ, 2004. 488 с.
52. Дієсперов В. С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 56–60.
53. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети. Київ, 2006. 511 с.
54. Долішній М.І. Регіональна політика та механізми її реалізації. *Наукова думка*. 2003. №2. 503 с.
55. Доходи 159 об'єднаних громад зросли більше ніж у 7 разів, – експерт про результати фінансової децентралізації 2016 року

URL: <http://www.goradm.gov.ua/vyvchenniahromadskoidumky?tmpl=component&print=1>.

56. Дробенко Ю.Г. Механізм управління інвестиційними процесами
URL: <http://ena.lp.edu.ua>

57. Дробот І.О. гарантування місцевого самоврядування в Україні: теоретико-методологічний аспект : моногр. Львів, 2010. 312 с.

58. Дудзяк О.А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. №2 (48). С. 133–136.

59. Європейська хартія місцевого самоврядування. Рада Європи ; Міжнар. док. від 15 жовт. 1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036

60. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій на 2015-2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>.

61. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій на 2015-2020 рр., 2014 URL: URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>.

62. Жук Л.І. Проблеми зайнятості та працевлаштування населення в умовах прийняття нового Закону України «Про зайнятість населення». *Економіка та держава*. 2013. № 10. С. 13–15.

63. Захарченко В.І. Формирование инфраструктуры инновационной деятельности в регионе. *Прометей*. 2013. № 3. С. 66–76.

64. Збарський В. К. Теоретичні аспекти підприємництва. *Вісник СНАУ. Серія -Фінанси і кредит*. 2009. №1. С. 171–177.

65. Збарський В.К. Соціальна інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Збірник наукових праць*. 2010. №154. Ч. 1. С. 152–160.

66. Зінчук Т.О. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки: світовий та європейський підхід. *Вісник Сумського*

національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. №4 (68). С. 132–137.

67. Зінчук Т.О. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки: світовий та європейський підхід. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент.* 2016. №4. С. 132–137.

68. Зубець М.В. Механізм реалізації моделі інноваційного провайдингу в системі УААН. *Вісн. аграр. науки : наук.-теорет. журн.* 2009. № 7. С. 5–11.

69. Іванишин В.В. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету.* 2015. № 24. Том 3. С. 5–10.

70. Іванченко А.В. Основні складові механізмів державного регулювання зайнятості населення в Україні. *Публічне управління: теорія та практика.* 2012. № 1(9). С. 111–117.

71. Інститут сільського розвитку. Київ, 2009. URL : <http://icp.org.ua/> (дата звернення: 25.09.2015).

72. Ключник А.В. Зайнятість населення сільських територій: проблеми та стратегічні напрями їх вирішення. *Регіональна економіка.* 2011. № 1. С. 134–139.

73. Коваль О.М. Напрями підвищення рівня зайнятості сільського населення. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: глобальні виклики та перспективи розвитку» (м. Полтава, 29 жовтня 2013 р.). Полтава: 2013. С. 50–52.

74. Ковальчук О. Д. Інституційні можливості розвитку агробізнесу в умовах реалізації угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula.* Warszawa. 2016. №47(2). С. 182–193.

75. Ковальчук Т. Кардинальна територіальна реформа URL: http://gazeta.dt.ua/internal/kardinalna-teritorialna-reforma-vimoga-chasu-_.html.

76. Козюра І. В. Становлення і розвиток місцевого самоврядування в Канаді : моногр. Київ, 2004. 332 с.
77. Колесников А.М. Планирование инвестиционной деятельности предприятия. *Регион: политика, экономика, социология*. 2003. №. 3. С. 12–14.
78. Колодинський С.Б. Реструктуризація регіонального господарського комплексу на інноваційних засадах : моногр. Донецьк, 2011. 378 с.
79. Комліченко О.О. Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування особистих господарств населення : моногр. Київ, 2003. 122 с.
80. Коноваленко А.С. Оцінка рівня соціальної відповідальності малого і середнього підприємництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Донецьк, 2010. 20 с.
81. Коновалова О. В. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки. Київ, 2010. URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm. (дата звернення 23.11.2014)
82. Концепція розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України №995-р від 23.09.2015. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-p>.
83. Котикова О. І. Державна програма як інструмент реалізації земельної політики. *Інноваційна економіка*. 2012. № 7 (33). С. 3–7.
84. Котикова О.І. Прийняття компромісних рішень у сільськогосподарському землекористуванні : моногр. Миколаїв, 2013. 189 с.
85. Котикова О.І. Стратегія реформування земельної політики держави. *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. 2009. № 254: В 6 т. С. 434–442.
86. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства. Київ, 2005. С. 352.
87. Кропивко М. Ф. Ефект масштабу та його використання для організації конкурентоспроможного агропромислового виробництва.

Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій: моногр. Київ, 325 с.

88. Кропивко М.М. Роль господарств населення у забезпеченні потреб людини. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 38–44.

89. Кудла Н. Багатофункціональний розвиток сільських територій від базових ідей до активізації місцевого підприємництва. *Економіка України*. 2008. № 1. С. 62–71.

90. Куйбіда В.С. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах. Київ, 2010. 258 с.

91. Куцмус Н. М. Інституційні засади формування європейської мережі сільського розвитку в контексті євроінтеграційного вибору України. *Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія Економіка та менеджмент*. 2010. № 6/2(42). С. 62–68.

92. Кучабський О. Г. Адміністративно-територіальна організація України : теорія, методологія, механізми становлення : моногр. Львів, 2010. 316с.

93. Левківська Л. М. Формування та функціонування інтегрованих структур в агробізнесі. *Формування ринкової економіки*. 2015. №33. С. 234–242.

94. Лісовий А. В. Методичні підходи до оцінювання сільських територій України. *Економіка АПК*. 2007. № 8. С. 123–130.

95. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій : моногр. Київ, 2007. 400 с.

96. Лісовий А.В. Проблеми й перспективи реформування адміністративно-територіального устрою України. *Фінанси України*. 2011. №5. С.85–89.

97. Лозинська Т. Місцевий розвиток, орієнтований на громаду в контексті децентралізації влади : моногр. 2014. №1-2. С.25–27.

98. Лопатинський Ю.М. Базис інституційної трансформації аграрного сектора. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2013. Вип. 2/1, т. 18. С. 8–11.

99. Лузан Ю.Я. Соціально-трудова потенціал українського села. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 1–5.

100. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Київ, 2012. 66 с.
101. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Київ, 2012. 182 с.
102. Малік М. Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність. *Економіка АПК*. 2010. №7. С. 132–139.
103. Малік М. Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 3–12.
104. Мармуль Л.О. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 80–86.
105. Махсма М.Б. Регіональні аспекти оцінки рівня життя сільського населення. *Економіка і прогнозування*. 2011. №4. С. 127–138.
106. Мельник С. І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села. Київ, 2004. 342 с.
107. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. URL: http://regionet.org.ua/files/04.RD_Strategies_Methodology_Kashevskyi_UA.pdf.
108. Монастирський Г. Л. Організація управління та регулювання економічним і соціальним розвитком сільських поселень: автореф. дис. канд. екон. наук. Львів. 2003. 21 с.
109. Мороз О. О. Інституціональна система аграрної економіки України: моногр. Вінниця, 2006. 438 с.
110. Музиченко-Козловська О.В. Методика оцінки рівня соціальної привабливості регіону. *Регіональна економіка*. 2006. № 1 (39). С. 218–228.
111. Нелеп В. М. Планування розвитку сільських територій і бюджети сільських рад. *Економіка АПК*. 2005. № 4. С. 107–112.
112. Новик В. П. Адміністративно-територіальний устрій : організаційно-правовий аспект: автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.07 Національний аграрний ун-т. Київ. 2008. 20 с.

113. Оліщук П. О. Місцеві ініціативи як інструмент розвитку сільських територій. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
114. Онищенко О. М. Сільський розвиток: основи методології та організації. *Економіка України*. 2006. № 10 (539). С. 4–13.
115. Офіційний сайт Децентралізації влади в Україні URL:<http://decentralization.gov.ua>.
116. Офіційний сайт Шишацької ОТГ. URL: <http://shyshacka.gromada.org.ua/>
117. Павлов О. І. Різновиди сільських територій та їхні функціональні моделі. *Економіка АПК*. 2011. № 10 (204). С. 116–123.
118. Павлов О. І. Об'єднана територіальна громада як модель сільсько-міського континууму. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2017. Випуск 789. *Економіка*. С. 27–32.
119. Сільський розвиток: об'єктність, просторові межі та суспільне призначення. *Економіка України*. 2011. № 8 (589). С. 78–89.
120. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель: моногр. Одеса, 2009. 344 с.
121. Павлов О.І. Модель сільського розвитку в Україні та її відповідність стандартам Європейського союзу. *Статистика України*. 2006. № 3. С. 97–100.
122. Павлов О.І. Регіональні особливості розвитку сільських територій України. *Регіональна економіка*. 2013. № 4. С.16–23.
123. Павлов О.І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління : моногр. Одеса: 2008. 208 с.
124. Пілюшенко В.Л. Управління інноваційно-інвестиційним розвитком території : моногр. Донецьк, 2007. 317 с.
125. Поленкова М. В. Господарський комплекс сільських територій: інтегральний аспект. *Молодий вчений*. 2013. №2 (02). С. 32–39.
126. Полудень І. Сучасне село на шляху сталого економічного розвитку. *Вісник державної служби*. 2006. № 4 С. 43–45.

127. Притула Х.М. До питання про роль і місце сільських територій в сучасній економічній політиці держави. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 37– 45.

128. Про генеральну схему планування території України: Закон України від 7.02.2002. № 3059-III. Відом. Верхов. Ради України від 26. 07. 2002 р. № 30. 204 с.

129. Про добровільне об'єднання громадян: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL[^] <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

130. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки» та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 №148. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

131. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

132. Про особисте селянське господарство: Закон України від 09.12.2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

133. Про підприємництво: Закон України від 21.17.2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12>

134. Про планування і забудову територій: Закон України від 20.04.2000. № 1699-III. Відомості Верховної ради України (ВВР). № 31. 250 С.

135. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.

136. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1437-р / URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>.

137. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету

Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333–р URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1 %80](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80).

138. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України: від 23.09.2015 № 995 URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1 %80](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80).

139. Пухтинський М.О. Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід : зб. матеріалів та документів. Київ, 2006. 744 с.

140. Розвиток сільських територій України (1990-2010 роки) : моногр. Київ, 2012. 752 с.

141. Розенберг Д. М. Бізнес і менеджмент: [термінолог. словник]. Москва, 1997. 587 с.

142. Руда Л.П. Сільські території у моделі розвитку аграрного сектору: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Вінницький національний технічний університет. Вінниця, 2014.

143. Руденко Л. Г. Природно-ресурсний потенціал як чинник економічного зростання в Україні. *Український географічний журнал*. 2001. № 3. С 17-27.

144. Руснак А. В. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій / URL: [http://www.pdaa.edu.ua/sites/default /files/nppdaa/4.2/244.pdf](http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/244.pdf).

145. Саблук П. Т. Розвиток земельних відносин в Україні. Київ, 2006. 396 с.

146. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави: Матер. VII річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. Київ, 2005. 19 с.

147. Саблук П.Т. Основні напрями підвищення ролі аграрної науки в умовах трансформації агропромислового виробництва до ринкових відносин. *Економіка АПК*. 2005. № 9. С. 3–9.

148. Сава А.П. Формування моделі розвитку сільських територій під впливом євроінтеграційних процесів. *Інноваційна економіка*. 2017. № 1 (67). С. 28–35.
149. Сапожник Г. Соціальна відповідальність бізнесу (етичний аспект). *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2003. №. 33. С. 58–59.
150. Сас О. Що таке децентралізація і навіщо вона всім нам? URL: <https://agropolit.com/blog/48-scho-take-detsentralizatsiya-i-navischo-vona-vsim-nam>.
151. Свиноус І.В. Концептуальні основи розвитку особистих селянських господарств. *Вісник Білоцерківського національного аграрного університету*. 2009. № 65. С. 202–205.
152. Скидан О. В. Аграрна політика регулювання зайнятості на селі. *Вісник ЖНАЕУ*. 2011. № 1, т. 2. С. 3–10.
153. Скидан О.В. Інституціональні засади формування аграрної політики України : моногр. Житомир, 2010. 308с.
154. Славов В. П., Коваленко О. В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 9. С. 68–71.
155. Соціально-економічні проблеми розвитку сільських територій: регіональний аспект: кол. Моногр. Київ, 2014. 353 с.
156. Сталій розвиток територіальної громади: управлінський аспект : моногр. Харків, 2008. 335 с.
157. Статистика 2-ге видання, перероблене і доповнене: підручник. За ред. С. С. Герасименка. Київ, 2000. 467 с.
158. Статистичний огляд. Щоквартальний журнал. Київ, 2009. № 2 (33).
159. Статистичний щорічник Полтавської області за 2016 рік/ За ред. Л.В. Калашник – Головне управління статистики у Полтавській області, 2017. 368 с.

160. Стегней М.І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: Європейський досвід і Українські реалії. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 3. С. 125–133.

161. Судомир С. Синергетична методологія оцінки результативності розвитку регіонально- аграрного сектора економіки України. *Економіст*. 2014. №2. С. 31–33.

162. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / За заг. ред. д. філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків, 2006. С. 697.

163. Тарасенко І.О. Стратегічне управління соціальною відповідальністю в забезпеченні сталого розвитку підприємства. *Вісник КНУТД*. 2009. №2. С. 167–173.

164. Теорія, політика та практика сільського розвитку. Київ, 2010. 376 с.

165. Терещенко В. К. Методологічні засади комплексної оцінки регіонального розвитку продуктивних сил сільських територій URL: <http://elibrary.nubip.edu.ua/6132/1/docx>.

166. Тринько Р.І. Демографічна безпека: особливості й стратегічні пріоритети : моногр. Львів, 2016. 204 с.

167. Тринько Р. І., Стадник М.Є. Складові еколого-економічної моделі господарювання. Львів: Сполом, 2011. 115 с.

168. Фоміцька Н. В. Життєдіяльність населення, як фактор розвитку території. *Державне будівництво : Електронне наукове видання ХарPI НАДУ*. 2007. № 1.

169. Фритцше Дж. Д. Этика бизнеса. Глобальная и управленческая перспектива / Дж. Д. Фритцше. Москва, 2002. 589 с.

170. Хмарська І.В. Проблеми формування та оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України. *Регіональна економіка*. 2003. № 3. С. 138–146.

171. Цибуляк В.Я. Інституційні засади сільського розвитку в Україні: науково-прикладний аспект : моногр. Київ, 2014. 272 с.

172. Цілі сталого розвитку URL: <http://www.globalcompact.org.ua>

173. Чорна Ю.М. Особисті селянські господарства серед суб'єктів власності і господарювання в аграрній сфері економіки. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2009. № 3. С.76–80.
174. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою : моногр. Дніпропетровськ, 2011. 357 с.
175. Шаров Ю.П. Муніципальні послуги: шлях до високої якості : моногр. Мелітополь, 2008. 136 с.
176. Шаров Ю.П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептуальні аспекти. Київ, 2001. 302 с.
177. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку моногр. Київ, 2009. 480с.
178. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3–9.
179. Adamowicz M. Perepektvwi cznekiemnkiewo lucji wspolnej politykirolnej. *Roczniki NaukRolmczych. Seria G: EkonomikaRolnictwa*. T. 90, z-1, 2005, S. 18–31.
180. Bowen H.R. Social Responsibilities of the Businessman. N.Y.,1953. 284 P.
181. Davis K. Business and Society: Environment and Responsibility. N.Y., 1975. 23 P.
182. Durand G. Multifunctionality andruraldevelopment: a general framework. "Multifunctional Agriculture. A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development". Ashgafe, 2003. P. 1–16.
183. Europe 2020 targets (2015). URL:http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-anutshell/targets/index_en.htm.
184. European Structural and Investment Fund Strategy 2014–2020 (2015), URL: <http://swlep.co.uk/docs/1>.
185. European structural and investment funds 2014–2020: official texts and commentaries (2015), Publications Office of the European Union, Luxembourg.
186. Kovalchuk O.D. The 2030 Agenda for Sustainable Development 2016. *Вісник ЖНАЕУ*. Том 3. 2016. № (55). С. 331–337.

187. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm.

188. UN Global Compact URL: <https://www.unglobalcompact.org/> 5. WBCSD (2016): World Business Council on Sustainable Development, business solution for a sustainable world. Режим доступу: <http://www.wbcsd.org/work-program/businessrole/previous-work/corporate-social-responsibility.aspx>

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні показники рентабельності від операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності, 2014/2016 рр.

Назва показників	Результат від операційної діяльності			Відношен ня 2016 до 2014 рр., у %	Витрати операційної діяльності			Відношенн я 2016 до 2014 рр., у %	Рівень рентабельності (збитковості), %			Відношення 2016 до 2014 рр., у %
	Роки				Роки				Роки			
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016	
Усього ¹	12788073,80	21954072,0	19137026,10	149,65	106861177,5 0	149997381,80	158333320,00	148,17	12,00	14,60	12,10	100,83
сільське, лісове та рибне господарство	5820676,90	17264927,30	12421854,80	213,41	15931849,90	26504450,40	32842887,60	206,15	36,50	65,10	37,80	103,56
промисловість	8497338,50	5523229,20	6564669,70	77,26	72888350,40	101998964,70	99248541,30	136,17	11,70	5,40	6,60	56,41
будівництво	293892,20	210123,60	277098,40	94,29	3880358,10	3453528,90	4053845,90	104,47	7,60	6,10	6,80	89,47
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-643866,8	392526,30	496506,30	x	3427802,00	3020598,50	3470791,90	101,25	-18,8	13,00	14,30	x
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-599310,2	-602860,9	254714,70	x	5959676,80	7786198,10	12147671,70	203,83	-10,1	-7,7	2,10	x
тимчасове розміщування й організація харчування	-12984,6	-7243,3	-5812,3	x	150299,20	146402,70	204445,80	136,03	-8,6	-4,9	-2,8	x
інформація та телекомунікації	12920,90	12767,50	44129,80	341,54	196560,30	299564,90	317911,70	161,74	6,60	4,30	13,90	210,61
фінансова та страхова діяльність	395402,90	-1393,9	-2962,7		83818,80	251530,80	141624,80	168,97	471,70	-0,6	-2,1	x
операції з нерухомим майном	-506682,2	-167998,3	-291195,2		1951975,40	2456580,20	2104893,20	107,83	-26,0	-6,8	-13,8	x
професійна, наукова та технічна діяльність	23450,20	75611,30	35049,20	149,46	470573,20	1285297,20	730631,00	155,26	5,00	5,90	4,80	x
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-498571,5	-750211,6	-650230,4	x	1622393,60	2449592,10	2634148,20	162,36	-30,7	-30,6	-24,7	x
освіта	-351,6	344,60	-6553,0	x	23002,10	25021,60	35624,70	154,88	-1,5	1,40	-18,4	x
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	13912,70		6823,40	49,04	215887,30		311366,20	144,23	6,40		2,20	34,38

Додаток Б

Коротка характеристика проектів матеріально-технічної допомоги, що реалізуються у Полтавській області, 2014-2016 рр.

Назва районів Полтавської обл.	Назва проекту МТД
Гребінківський	В рамках Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO «Реконструкція мереж водопостачання сіл Жовтнєве, Новоселівка, Скочак Ульянівської сільської ради Гребінківського району Полтавської області»
Зіньківський	Участь у Проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, третя фаза», 4 мікропроекти громад
Кобеляцький	В рамках Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO «Будівництво водорозподільчої мережі с.Красне Кобеляцького району
Козельщинський	Участь у Проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, третя фаза», 4 мікропроекти громад Участь у додатковому компоненті з підтримки для поліпшення умов життя внутрішньо переміщеним особам в рамках Проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»
Кременчуцький	Участь у Проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, третя фаза», 4 мікропроекти громад В рамках Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO 1. «Реконструкція системи водопостачання та водовідведення для водозабезпечення ОСББ «Мрія» Омеляницької сільської ради Кременчуцького району Полтавської області» 2. «Будівництво вуличного водопроводу, башти Рожновського та розвідних мереж для водозабезпечення населення с. Потоки Кременчуцького району Полтавської області»
Лохвицький	Участь у Проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, третя фаза», 4 мікропроекти громад В рамках Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO 1. «Реконструкція свердловини та будівництво розвідних мереж для водозабезпечення с. Вирішальне (Перевалівка) Лохвицького району 2. «Ремонт водогону із заміною двох веж Рожновського с. Лука, І черга Лохвицького району
Оржицький	Участь у Проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, третя фаза», 4 мікропроекти громад
Пирятинський	Участь у Проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, третя фаза», 4 мікропроекти громад
Полтавський	В рамках Проекту GIZ «Реформа управління на сході України» «Запровадження єдиної схеми збору та поводження з твердими побутовими відходами в Ковалівській, Новоселівській та Куликівській сільських громад Полтавського району» В рамках Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO «Реконструкція свердловини та будівництво розвідних мереж для водозабезпечення с. Заворскло Полтавського району Полтавської області»
Решетилівський	В рамках Проекту GIZ «Реформа управління на сході України» «Муніципальне співробітництво: цілеспрямований соціальний захист громадам» Решетилівського району В рамках Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO «Реконструкція свердловини та будівництво розвідних мереж для водозабезпечення с.Крохмальці Решетилівського району Полтавської області»
Семенівський	В рамках Проекту GIZ «Реформа управління на сході України» «Оновлення життя місцевої пожежної охорони-запорука безпечної життєдіяльності сільських громад» Семенівського району
Чорнухинський	В рамках Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO «Реконструкція свердловини Рокитянська, Суворова, 1, Суворова,2 та розвідних мереж для водозабезпечення жителів вул. Комсомольська, Сковороди, Шевченка, Петровського, Котляревського, Леніна, Електриків, Садова, М.Коломієць, Піонерська, Радянська, Першотравнева» Чорнухинського району
Чутівський	Участь у Проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, третя фаза», 4 мікропроекти громад
Шишацький	Участь у Проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, третя фаза», 4 мікропроекти громад

Додаток В

Чисельність населення об'єднаної громади по населених пунктах, станом на 01.01.2016 р.

№ з/п	Найменування територіальних громад та населених пунктів що входять до їх складу, із зазначенням адміністративного статусу	Чисельність населення станом на 1 січня 2016 року, чол.	Частина у структурі дозагальної кількості населення, %	Відстань до потенційного адміністративного центру спроможної територіальної громади, км
1.	Шишацька селищна рада, Шишацький р-н	5261	34,56	-
	смт Шишаки	4541		-
	с Бабичі	10		9
	с Вишневе	47		5
	с Григорівщина	80		9,5
	с Легейди	9		7
	с Товсте	150		8
	с Хвощове	257		7,5
	с Ходосиха	21		5
	с Чернишівка	134		7
2.	Баранівський старостат	528	3,47	-
	с. Баранівка	528		11
3.	Великоперевізький старостат	1129	7,42	-
	с. Великий Перевіз	748		4
	с Пелагеївка	183		3
	с Першотравневе	44		8
	с Самари	154		7
4.	Воскобійницький старостат	977	6,42	-
	с Воскобійники	580		28
	с Величкове	13		27,8
	с Вертелецьке	112		23
	с Носи	132		16
	с Романки	92		25
	с Сулими	48		27
5.	Гоголівський старостат	968	6,36	-
	с Гоголеве	444		17
	с Воронянщина	163		20
	с Маликівщина	110		12
	с Шарлаївка	38		19
	с Шафранівка	213		16
6	Жоржівський старостат	711	4,67	-
	с Жоржівка	551		17
	с Киселиха	23		12

	с Колодяжне	8		25
	с Павлівка	28		26
	с Христівка	101		17,7
7.	Ковердинобалківський старостат	604	3,97	-
	с Ковердина Балка	440		17
	с Маслівці	74		13,3
	с Швадрони	90		9
8.	Куйбишевський старостат	580	3,81	-
	с Куйбишеве	434		15
	с Климове	21		18
	с Малий Перевіз	73		14
	с Маначинівка	51		19
9.	Михайликівський старостат	1041	6,84	-
	с Михайлики	760		22
	с Порскалівка	140		27
	с Харенки	141		24
10.	Пришибський старостат	858	5,64	-
	с Пришиб	601		12
	с Гнатенки	12		24
	с Горішне	9		14
	с Коляди	119		18
	с Криворучки	40		18
	с Переводчикове	77		8
11.	Великобузівський стростат	1112	7,30	-
	с.Велика Бузова	435		11
	с.Дем'янки	31		18,5
	с.Зелене	10		6,8
	с.Мала Бузова	106		12,1
	с.Науменки	71		11
	с.Низова Яковенщина	31		18
	с.Тищенки	393		11
	с.Цьови	33		9
	с.Яковенщина-Горова	2		15
12.	Сагайдацький старостат	1455	9,56	-
	с.Сагайдак	950		22
	с.Дмитрівка	350		26,7
	с.Кирпотівка	80		27,3
	с.Лещани	6		21,8
	с.Луці	20		20
	с.Принцеве	6		22
	с. Салимівщина	19		28,8
	с.Чорнобаї	24		23,1
Всього		15224	100,00	x

Додаток Г

Аналіз виконання видаткової частини бюджету Шишацької селищної ради станом на 01 січня 2017 року згідно звіту УДКСУ в Шишацькому районі

Згідно звітних даних	План на 01.01.2017 (уточнений)	Фактично виконано на 01.01.2017р., тис. грн	% викона ння до	Відхилення від плану., тис. грн
Органи місцевого самоврядування	8671,4	8096,1	93,37	-575,3
Правоохоронні органи	375,5	375,5	100,00	0
Освіта	33767,4	33195	98,30	-572,4
Охорона здоров'я	6011,9	5870,6	97,65	-141,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	5670,1	5414,7	95,50	-255,4
Житлово-комунальне господарство	6907,3	6299,8	91,20	-607,5
Культура і мистецтво	4808,1	4808,1	100,00	0
Фізична культура і спорт	143	137	95,80	-6
Сільське господарство	35	0	0,00	-35
Транспорт	6014,2	5495,5	91,38	-518,7
Запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха	14,6	14,6	100,00	0
Резервний фонд	448,4	0	0,00	-448,4
Проведення місцевих виборів	180,1	180,1	100,00	0
Інші видатки (програми)	447,1	436,7	97,67	-10,4
Реверсна дотація	2093,9	2093,9	100,00	0
Субвенція на утримання об'єктів спільного користування	30	30	100,00	0
Субвенція з місцевого бюджету державному бюджету на виконання програм соціально- економічного та культурного розвитку регіонів	16	16	100,00	0
Інші субвенції	391,4	291,1	74,37	-100,3
Разом загальний фонд	76025,4	72754,7	95,70	-3270,7
Державне управління	359,6	322,9	89,79	-36,7
Органи місцевого самоврядування	359,6	322,9	89,79	-36,7
Правоохоронні органи	199	199	100,00	0
Правоохоронні органи	199	199	100,00	0
Освіта	14383,6	8451,9	58,76	-5931,7
Дошкільні заклади освіти	591	688,8	116,55	97,8
Загальноосвітні школи	13659,7	7634,6	55,89	-6025,1
Позашкільні заклади освіти	0	0	0,00	0
Методична робота, інші заходи у сфері народної освіти	13,2	13,2	100,00	0
Централізована бухгалтерія	106,7	105,8	99,16	-0,9
Групи централізованого господарського обслуговування	13	9,5	73,08	-3,5

Продовж.Додат.Г

Охорона здоров'я	616,4	616,9	100,08	0,5
Центри первинної медичної (медико-санітарної) допомоги	616,4	616,9	100,08	0,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	1476,7	669,5	45,34	-807,2
Територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	1476,7	669,5	45,34	-807,2
Житлово- комунальне господарство	5105,9	4188,1	82,02	-917,8
Водопровідно-каналізаційне господарство	157,9	1,1	0,70	-156,8
Благоустрій міст, сіл, селищ	4895,1	4139,1	84,56	-756
Комбінати комунальних підприємств, районні виробничі об'єднання та інші підприємства, установи та організації житлово-комунального господарства	52,9	47,9	90,55	-5
Культура і мистецтво	458,5	265,1	57,82	-193,4
Бібліотеки	18	18	100,00	0
Музеї і виставки	0,5	0,3	60,00	-0,2
Палаці і будинки культури, клуби та інші заклади клубного типу	383	180,9	47,23	-202,1
Школи естетичного виховання дітей	50	58,9	117,80	8,9
Інші культурно-освітні заклади та заходи	7	7	0,00	0
Будівництво	10273,2	9393,3	91,43	-879,9
Капітальні вкладення	9597,2	9070,1	94,51	-527,1
Розробка схем та проектних рішень масового застосування	676	323,2	47,81	-352,8
Транспорт	7632,4	6657,4	87,23	-975
Видатки на проведення робіт, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, ремонтом та утриманням автомобільних доріг	7632,4	6657,4	87,23	-975
Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека	1,1	1,1	100,00	0
Інші природоохоронні заходи	1,1	1,1	100,00	0
Цільові фонди	1130,5	827,1	73,16	-303,4
Утилізація відходів	899,8	735,2	81,71	-164,6
Інша діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища	230,7	91,9	39,84	-138,8
Видатки не віднесені до основних груп	2291,5	1365,5	59,59	-926
Субвенція з місцевого бюджету державному бюджету на виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів	241	232	96,27	-9
Інші субвенції	1148,4	227,1	19,78	-921,3

Продовж.Додат.Г

Інші видатки	502,1	501,4	90,70	-0,7
Видатки на реалізацію програм допомоги і грантів міжнародних фінансових організацій та Європейського Союзу	0	5,1	0,00	5,1
Субвенція на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування	400	399,9		-0,1
Спецфонд	43928,4	32957,8	75,03	-10970,6
Разом видатків (загальний + спеціальний)	119953,8	105712,5	88,13	-14241,3

Крім того проведено передачу майна в натуральній формі на суму 58725,3 тис. грн, як результат реорганізації шляхом приєднання сільських рад та створення нових бюджетних установ (Відділу освіти, Відділу соціального забезпечення, Відділу культури).

Додаток Д
Оцінювання за участю громадськості
За період з _____ по _____

1. Організаційний розвиток (Максимальна кількість балів: 20)

№	Показники	Стан	Бал
1.1	Які кількість домогосподарств бере участь в організації (від всієї громади)	Понад 90 %	4
		80 - 90 %	2
		Менше 80 %	1
1.2	Як часто проводяться збори?	Збори проходять регулярно	4
		Збори бувають час від часу	2
		Збори проходять рідко	1
1.3	Якою є присутність членів організації на зборах?	Завжди повна присутність (80% членів або більше)	4
		Висока присутність майже завжди (60-80%)	2
		Присутні зазвичай менше 60%	1
1.4	Якою є участь членів організації в обговореннях?	В обговоренні беруть участь майже всі присутні члени	4
		Більше половини присутніх	2
		Менше половини присутніх	1
1.5	Чи знають члени організації інформацію про рішення, прийняті на зборах?	Знають 80% членів	4
		Знають 50 - 80%	2
		Знають менше половини	1

Всього балів:

2. Сталість організації (Максимальна кількість балів: 20)

№	Показники	Стан	Бал
2.1	Яка кількість членів організації вносять постійні внески на утримання ОГ?	Всі члени вносять внески	4
		Понад 80% членів сплачують	2
		Менше 80% членів сплачують	1
2.2	Чи є в організації розподіл обов'язків між членами організації?	Є, розвинений добре	4
		Немає, але є велика потреба в такому розподілі	2
		Поки що немає потреби в такому розподілі	1
2.3	Чи ведеться фінансовий/бухгалтерський облік в організації, через використання книги обліку?	Ведеться добре	4
		Ведеться задовільно	2
		Ведеться дуже погано	1
2.4	Чи вважають члени організації, що гроші, віддані організації, не пропадуть?	Так вважають всі члени організації	4
		Більшість (80% або більше) членів	2
		Менше 80% членів	1
2.5	Чи дотримуються члени організації правил та рішень, прийнятих в організації?	Задовільно	4
		Помірно	2
		Дуже слабо	1

Всього балів:

Продовж. додат.Д

3. Спільне планування/ координація/ звязки (Максимальна кількість балів: 20)

№	Показник	Стан	Бали
3.1	Чи змінився зв'язок ОГ з місцевими органами влади?	Покращився	4
		Без змін	2
		Погіршився / відсутній	0
3.2	Зі скількома агенціями розвитку співробітничав ОГ?	Три або більше	4
		Одна або дві	2
		Жодної	0
3.3	Чи був план ОГ включений в план розвитку села?	Так	4
		В процесі	2
		Не включений	0
3.4	ОГ бере участь в роботу Форуму місцевого розвитку	Активно	4
		Тільки планує участь	2
		Не бере участь	0
3.5	Яка кількість членів ОГ беруть участь в плануванні?	Майже всі члени ОГ	4
		Більше половини членів ОГ	2
		Менше половини членів ОГ	0

Всього балів:

4. Впровадження проектів громади (Максимальна кількість балів: 20)

№	Показники	Стан	Бал
4.1	Яку кількість проектів/спільних дій організація виконала або має в процесі виконання за останній рік?	Два або кілька проектів	4
		Один проект	2
		Тільки планується	1
4.2	Наскільки високою є впевненість членів організації у своїй спроможності виконувати подібні	Висока	4
		Середня	2
		Не дуже впевнені	1
4.3	Чи є система внесків членів громади на підтримку інфраструктури, створеної/відремонтованої громадою	Добре розвиненою	4
		Задовільно розвиненою	2
		Не розвиненою достатньо	1
4.4	Чи отримують вигоди від реалізації проекту домогосподарства з низьким доходом та інші вразливі групи, які їх потребують?	Всі вони отримують	4
		50% чи більше отримують	2
		Отримують менше 50% цих домогосподарств	1
4.5	Яким є рівень участі членів організації в проекті від початку до кінця проекту?	Майже всі члени	4
		Більшість членів	2
		Менше половини членів	1

Всього балів:

Продовж. додат. Д

5. Зміни якості життя (Максимальна кількість балів: 20)

№	Показник	Стан	Бал
5.1	Чи змінилися на краще послуги медпункту?	Тепер кращі	4
		Дещо кращі	2
		Змін немає	0
5.2	Чи стали краще заходи з енергозбереження? (сучасні системи опалення, постачання газу, заміна вікон та дверей, освітлення, теплоізоляція та ін.)	Тепер кращі	4
		Дещо кращі	2
		Змін немає	0
5.3	Чи змінився стан природного довкілля? (дренаж, каналізація, вивіз сміття, прибирання території, озеленення та ін.)	Тепер кращий	4
		Дещо кращий	2
		Змін немає	0
5.4	Чи змінилася ситуація з водопостачанням на краще? (постачання холодної/гарячої води, мікро- зрошення)	Тепер краща	4
		Дещо краща	2
		Змін немає	0
5.5	Чи змінилася ситуація зі шкільним транспортом?	Тепер краща	4
		Дещо краща	2
		Змін немає	0

Всього балів:

Частина С: Висновки

а) остаточний результат

№	Показник	Бали	Оцінка
1	Організаційний розвиток	20	
2	Сталість організації	20	
3	Спільне планування/зв'язки	20	
4	Впровадження проектів	20	
5	Зміни якості життя	20	
	Всього	100	

Оцінка	Значення
Оцінка ніжче 19	серйозну проблему
20 – 39	погано
40 – 59	помірно
60 – 79	задовільноо/добре
80 – 100	відміннотале

Додаток Е

Розрахунки вартості надання послуг з обробітку землі членам БСОК

49 135,5 грн.: 39 га = 1198,4 грн./га

При наданні послуг на оприскування вартість паю:

31 683,7 грн.: 30 га = 1056,1 грн./га

При наданні послуг на посадці картоплі, буряка, овочів :

23 825,9 грн.: 38 га = 992,7 грн./га

При наданні послуг із збирання картоплі :

20 024,3 грн.: 27 га = 1112,5 грн./га

При наданні послуг з дискування:

27 747,7 грн.: 39 га = 711,5 грн./га

При наданні послуг із косіння трав:

32 479,6 грн.: 30 га = 1299,2 грн./га

При наданні послуг із збирання трав :

26 062,0 грн.: 30 га = 1042,5 грн./га

При наданні послуг із збирання буряків:

16 427,9 грн.: 10,4 га = 1642,8 грн./га

Вид послуги «Оранка»: 39 га * 2 * 801,6 = 65254,8 грн. на рік, де

39 га – це площа земельних угідь,

2 – кількість повторень обробітку,

801,6 грн. – економія на 1 га надання послуги.

Вид послуги «Посадка картоплі, овочів, буряка»: 39 га * 2007,3 = 78284,7 грн. на рік, де

39 га – це площа земельних угідь, для проведення обробітку,

2007,3 грн – економія на 1 га надання послуги.

Вид послуги «Обприскування»: 39 га * 443,9 = 17312,1 грн. на рік, де

39 га – це площа земельних угідь,

443,9 грн – економія на 1 га надання послуги

Вид послуги «Збирання картоплі» 27,6 га * 1887,5 = 52095,0 грн. на рік, де

27,6 га – це площа земельних угідь,

Продовж.Додаток Е

1887,5 грн – економія на 1 га надання послуги.

Вид послуги «Дискування»: $39 \text{ га} * 788,5 = 30751,5$ грн на рік, де

39 га – це площа земельних угідь,

788,5 грн – економія на 1 га надання послуги.

Вид послуги «Косіння трав»: $29,7 \text{ га} * 100,8 = 2993,8$ грн. на рік, де

29,7 га – це площа земельних угідь,

100,8 грн – економія на 1 га надання послуги.

Вид послуги «Збирання трав»: $29,7 \text{ га} * 457,5 = 13587,8$ грн на рік, де

29,7 га – це площа земельних угідь,

457,5 – економія на 1 га надання послуги.

Вид послуги «Вирощування буряків»: $10,35 * 1357,2 = 14047,0$ грн. на рік, де

10,35 га – це площа земельних угідь,

1357,2 грн – економія на 1 га надання послуги.

Додаток Ж
Заявка на участь в Проекті
«Підтримка ініціатив громади»

А) Пояснювальна записка

Заявка від громадської ініціативної групи на участь у Проекті має надійти за підписом Старости.

Заявку має супроводжувати лист за підписом старости з вихідним реєстраційним номером.

Будь ласка, надсилайте заявки за наступною адресою:

Проект «Підтримка ініціатив громади»

Б) Заявка на участь

Порядковий номер _____

Дата отримання заявки “__” _____ 20__ р.

ЗАЯВКА НА УЧАСТЬ В ПРОЕКТІ «Підтримка ініціатив громади»

1. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ЗАЯВНИКА

Область	
Район	
Поштова адреса	
Телефон (код + номер)	
Факс (код + номер)	
Веб сайт	
Електронна адреса	

Контактна особа	
Посада	
Поштова адреса	
Телефон (код + номер)	
Мобільний телефон	
Факс (код + номер)	
Електронна адреса	
Попередній досвід участі у проектах	

2. ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАРОСТАТ

2.1 Наведіть загальну інформацію про старостат, вказуючи зокрема:

- кількість мешканців – (постійне населення станом на 01.01.2019) ____;
- відстань до обласного центру: ____;
- відстань до Центру громади: ____;

2.2 Короткий опис наявних соціальних проблем:

- ринок праці: ____;
- пенсійна галузь: ____;
- медична галузь: ____;

продовж.Додат.Ж

- освіта: ____;
- культура: ____;
- фізкультура і спорт: ____;
- економічних проблем: ____;
- промисловість: ____;
- сільське господарство: ____;
- будівництво: ____;
- екологічних проблем: ____;
- доступ до громадського обслуговування: ____;

2.3. Рівень соціально-економічного розвитку

- індекс соціально-економічного розвитку старостату : ____;
- бюджетні доходи на душу населення: ____;
- бюджетні витрати на душу населення: ____;
- рівень безробіття: ____;
- рівень бідності: ____;

2.4. Доступ до питної води:

кількість населених пунктів у старостаті (у відсотковому відношенні) та домогосподарств (у відсотковому відношенні):

- мають систему водопостачання – населенні пункти – ____; домогосподарства – ____;
- мають систему водопостачання в зношеному стані – населенні пункти - ____; домогосподарства - ____;
- мають доступ лише до води з колодязя – населенні пункти ____; домогосподарства – ____;
- не мають доступу до питної води – населенні пункти - ____; домогосподарства - ____.

2.5. Якість інфраструктури охорони здоров'я

- наявність ФАПів та амбулаторних клінік на території старостату: ____;
- кількість людей (у відсотковому відношенні)/ населених пунктів в районі, що мають доступ до ФАПів/ амбулаторних клінік: ____.

2.6. Навколишнє середовище

- кількість населених пунктів (у відсотковому відношенні) що мають систему утилізації сміття та твердих відходів: ____;
- кількість населених пунктів (у відсотковому відношенні) з каналізаційною системою: ____;
- Визначте певні фактори, які шкодять довколишньому середовищу в районі: ____;

2.7. Енергозбереження/енергоефективність

- кількість шкіл в старостаті (у відсотковому відношенні), що потребують заходів по енерго збереженню: ____;
- кількість дитячих садків у старостаті (у відсотковому відношенні), що потребують заходів по енерго збереженню: ____;
- вказати, чи є потенціал на території старостату до впровадження енергозберігаючих технологій (залучення альтернативних та/або відновлюваних джерел енергії) у віддалених громадах (навести приклади, якщо є) : ____.

3. МОТИВАЦІЯ УЧАСТІ У ПРОЕКТІ (Якомога коротше)

3.1. Причини вашої зацікавленості в участі у Проекті Підтримка ініціатив громади

продовж.Додат.Ж

3.2. Очікування від участі у Проект Підтримка ініціатив громади

3.3. Досвід використання підходу, орієнтованого на громаду (за наявності)

3.4. Участь в подібних проектах/програмах (назва проекту, дата, донор, сума кошторису)

3.5. Інша відповідна інформація, що підтверджує зацікавленість в участі

4. ГОТОВНІСТЬ ДО ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В РАМКАХ ПРОЕКТУ МРГ

4.1. Визначення відповідальних осіб для підтримки процесу впровадження проекту

4.2. Виділення ресурсів для проектів громад (вказіть орієнтовну суму)

4.3. Включення планів громад до планів місцевого розвитку

5. ІНШІ ОБҐРУНТУВАННЯ, ЩО НАДАЮТЬ ПЕРЕВАГИ ДЛЯ УЧАСТІ В ПРОЕКТІ

Дата „ ____ ” _____ 2019р.

Староста _____
(підпис)

Голова ініціативної групи _____
(підпис)

№ 05.12.2017 р. 5996^а

приватне підприємство «АГРОЕКОЛОГІЯ»

Україна, 38013, Полтавська область, Шиньківський район,
село Михайлики, вул. Коновальця, 26 Тел./факс (05352) 97859
код ЄДРПОУ 24089080

ДОВІДКА

про впровадження у виробництво результатів наукових досліджень

Бардіної Тетяни Олегівни

Наукові дослідження, що виконані у дисертаційній роботі, присвячені вирішенню питання розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації мають глибоке практичне значення. Особливої уваги заслуговують напрацювання у напрямку визначення ролі соціальної відповідальності аграрних підприємств у розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації.

Наукові дослідження також підтвердили відбір у добуваннях вищої освіти у отриманні першого робочого місця шляхом конкурсного відбору і попередню угоду за мотиваційними факторами та реалізацію права на академічну внутрішню мобільність студентів аграрних закладів вищої освіти та соціальної відповідальності аграрних підприємств на території ОТГ щодо формування і використання фонду «Підтримки ініціатив громади» прийняті до впровадження аграрними підприємствами Шиньківської ОТГ. Це надасть можливість аграрним підприємствам залучити молодих, прогресивних, висококваліфікованих фахівців до подальшого соціально-економічного розвитку сільських територій.

Генеральний директор

Дук'яненко Г.В.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

вул. Г. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdaa@pdaa.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

08.11.2017 № *01-06/153*

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання у навчальному процесі результатів наукових досліджень
Бардіної Тетяни Олегівни

Теоретичні та практичні розробки дисертаційного дослідження щодо використання SWOT-аналізу та визначення потенційних можливостей розвитку сільських територій досліджуваного регіону у напрямку збільшення притоку інвестицій, прискорення темпів функціонування малого та середнього підприємництва, зростання рівня зайнятості сільського населення, концентрація бюджетів та зменшення їх продуктивних витрат, стимулювання видобутку вуглеводів, активізація зеленого та етнотуризму, виробництво свіжої органічної продукції використовується у навчальному процесі ПДАА під час викладання наступних дисциплін: «Підприємництво і бізнес-культура», «Сталий розвиток сільських територій», «Організація і управління в екологічній діяльності».

Довідка видана у спеціалізовану вчену раду із захисту дисертації.

Ректор академії, професор

[Signature]
В.І. Аранчій

**ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

вул. Мишенка, 2, м. Полтава, 36011, тел.: (+38 0532) 60-76-06, 60-31-10 тел./ факс: (+38 0532) 56-92-53,
E-mail: gol_apc@adm-pl.gov.ua Web: http://apk.adm-pl.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00732619

15.12.2017 № 01-14/103

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА

про впровадження у виробництво результатів наукових досліджень
Бардіної Тетяни Олегівни

Результати дисертаційної роботи Бардіної Т.О. щодо розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації прийняті до використання Департаментом агропромислового розвитку Полтавської ОДА та будуть враховані в рекомендаціях планування розвитку сільських територій.

Зокрема, об'єднаним територіальним громадам Полтавської області рекомендовано:

- використовувати методичний підхід побудови «лінії тренду» під час визначення розміру для залучення інвестицій на короткостроковий період соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад;
- застосовувати удосконалену методику SWOT-аналізу щодо визначення потенційних можливостей розвитку сільських територій. За рахунок збільшення притоку інвестицій, прискорення темпів функціонування малого та середнього підприємництва, зростання рівня зайнятості сільського населення, концентрації місцевих бюджетів та зменшення їх не продуктивних витрат, стимулювання видобутку при використанні природних ресурсів, активізації зеленого та етнотуризму, збільшення виробництва органічної продукції;
- використовувати пропозиції щодо організації багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на території об'єднаних територіальних громад, який має надавати технологічні, технічні та збутові послуги сільським домогосподарствам. Реалізація даного проекту дозволяє членам кооперативу формувати витрати на послуги що не перевищують собівартості, зменшувати їх на оптовій закупівлі матеріальних засобів виробництва, додатково залучити зовнішні.

Це дозволить забезпечити стійкий розвиток сільських територій та підвищити рівень життя населення.

Директор Департаменту

С.О.Фролов

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Державна установа «Науково-методичний центр
інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності
вищих навчальних закладів «Агроосвіта»**

03151, м. Київ, вул. Смілянська, 11, тел./факс 242-35-68,
e-mail: nmc.agroosvita@ukr.net http://www.agroosvita.com

25.08.2017 р. № 297
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження старшого викладача кафедри підприємництва і права Полтавської державної аграрної академії Бардіної Тетяни Олегівни на тему «Розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації» використовують ДУ «Науково-методичний центр інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта» і аграрні заклади освіти.

Зокрема, під час підготовки програм підвищення кваліфікації та стажування викладачів, як презентації досвіду на наукових і освітянських заходах в частині механізму відбору здобувачів вищої освіти під час отримання першого робочого місця шляхом реалізації їх права на академічну мобільність; авторського інноваційного проекту «Внутрішня мобільність студентів аграрних ВНЗ України», який стимулює студентську молодь до поглибленого навчання, шляхом обміну досвідом та інноваційними методами навчання серед різних аграрних закладів освіти України, що дозволяє залучати молодих, прогресивних, висококваліфікованих фахівців до подальшого соціально-економічного розвитку сільських територій.

**В.о. директора
к. пед. н., професор**

Т.Д. Ішенко

Ковальчук
(044) 241 11 34

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

ШИШАЦЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул.Корніліча 5, смт.Шишаки, Полтавської області, 38000, ЄДРПОУ 04384368

тел/факс (05352) 9-14-53, (05352) 9-13-64

E-mail: shishaky_s_rada@ukr.net

26.12.2012 № 246/

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження у виробництво результатів наукових досліджень

Бардіної Тетяни Олегівни

Дисертаційна робота Бардіної Т.О., присвячена питанню розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації є надзвичайно актуальною для вирішення проблем соціально-економічного розвитку Шишацької об'єднаної територіальної громади. Отримані результати проведеного наукового дослідження прийняті до використання при формуванні короткострокового соціально-економічного плану розвитку Шишацької об'єднаної територіальної громади. Зокрема, враховані пропозиції щодо:

- розвитку напрямів економічної спроможності об'єднаних територіальних громад, шляхом створення багатофункціонального обслуговуючого сільськогосподарського товариства, що дозволить додатково залучити сторонні фінансові інвестиції, створити нові робочі місця, підвищити рівень життя населення та забезпечити стійкий розвиток домогосподарств Шишацької ОТГ;

- механізму успішного функціонування розвитку сільських територій «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада», що дасть змогу збалансувати соціально-економічний розвиток сільських територій за

найвигідніших умов для всіх учасників даної співпраці, оскільки реалізація проектів спільної участі є одним з ключових чинників, здатних використати можливості агропромислового комплексу і вплинути на стабілізацію ситуації як у економічній, так і у соціальній сфері Шишацької ОТГ.

Шишацький селищний голова

О.І.Тутка